

T.C
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ İLKÖĞRETİM A.B.D
SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİ BİLİM DALI

DARÜLFÜNÛN İLÂHİYAT FAKÜLTESİ MECMUASI'NDA YAYINLANAN
TARİH İLE İLGİLİ MAKALELER VE SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİ'NDE
KULLANILABİLİRLİĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ayşegül Ümmühan ŞAN

Danışman
Prof.Dr. Hacı Ahmet ÖZDEMİR

KONYA- 2013

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin

Adı Soyadı AYŞE AYL ÖMMÜHAN SAN

Numarası 108302041013

Ana Bilim / Bilim Dalı EĞİTİM BİLİMLERİ / SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİ

Programı Tezi Yüksek Lisans

Tez Danışmanı

PROF. DR. H. AHMET ÖZDEMİR

Tezin Adı

DARÜLFÜNUN İLAKHAT FAKÜLTESİ MECLİSİNDE YAYIMLANAN TABİLE İLGİLİ MAKALELER VE SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİNDE KULLANILABİLİR

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan .....
başlıklı bu çalışma ..21.../..10.../2013. tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda
oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul
edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı

Danışman ve Üyeler

İmza

PROF. DR. H. AHMET ÖZDEMİR

DANISMAN

PROF. DR. İBRAHİM GÖRKÜN

ÜYE

YRD. DOÇ. DR. SEYİT TAŞER

ÜYE

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	AYŞEGÜL ÜMMÜHAN ŞAN	
	Numarası	108302041013	
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İLKÖĞRETİM/SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİ	
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X
	Tez Danışmanı	PROF. DR. HACI AHMET ÖZDEMİR	
Tezin Adı:	DARÜLFÜNÜN İLÂHİYAT FAKÜLTESİ MECMUASI'NDA YAYINLANAN TARİH İLE İLGİLİ MAKALELER VE SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİNDE KULLANILABİLİRLİĞİ		

ÖZET

Darülfünun İlahiyat Fakültesi 1900 yılında açılmış, 1914 yılında medreselerin tek bir çatı altında toplanması kararı üzerine kapatılmıştır. 1924 yılında Tevhid-i Tedrisat kanunu ile tekrar açılan bölüm, 1933 yılında kadar varlığını sürdürmüştür. 9 senelik kısa bir dönemde oldukça başarılı olan fakültenin çıkardığı dergi, önemli tarihi kaynaklar arasında sayılmaktadır.

Sosyal bilgiler eğitimi her türlü sosyal disiplinden faydalanmayı kendine ilke edindiğinden bu dergide yayımlanan makalelerden de nasıl yararlanılabileceği sorusu üzerinde durulmaya çalışılmıştır.

Dergilerin Mezhepler ve din tarihi konulu makaleleri tezin ana konusunu oluşturmaktadır. Türkiye'nin kültürel çeşitliliği düşünüldüğünde ve yenilenen sosyal bilgiler konuları da göz önüne alınırsa, bu makalelerden daha çok yararlanılabileceği düşünülmektedir.

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı:	AYŞEGÜL ÜMMÜHAN ŞAN	
	Numarası : 108 302041013		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İLKÖĞRETİM/ SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİ	
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X
	Tez Danışmanı	PROF. DR. HACI AHMET ÖZDEMİR	
	Tezin İngilizce Adı	THE ARTICLES OF HISTORY PRESSED IN DARÜLFÜNÛN, THE FACULTY OF THEOLOGY AND USAGE AT THE EDUCATION OF SOCIAL STUDIES	

SUMMARY

The Faculty of theology at Darülfünûn (the University of İstanbul) was opened in 1900 and it was closed after the decision of making all the universities together in one place. In 1924 by the law of (Tevhid-i Tedrisat) the Unity of Education the faculty was opened again and it was existed by 1933. In a short period like 9 years the faculty was very successful and it pressed a magazine which was as regarded as an important historical resource.

The education of social studies knows how to use all kinds of discipline, it has been studied in this work on the question of how to exploit the articles which were pressed in that magazine.

It is pointed out that sectarians and the History of Religions are in the articles. It is thought that we can much more exploit from these articles when we think about the variety of culture and re-newed subjects of social studies.

T.C.
NECETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı:	AYŞEGÜL ÜMMÜHLAN ŞAN
	Numarası	108302041013
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İLKÖĞRETİM/ SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİ
	Programı	Tezi Yüksek Lisans x
	Tezin Adı	DARÜLFÜNÜN İLÂHİYAT FAKÜLTESİ MECMUASINDA YAYINLANAN TARİH İLE İLGİLİ MAKALELER VE SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİNDE KULLANILABİLİRLİĞİ

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

 Öğrencinin imzası
 (İmza)

İÇİNDEKİLER

TEZ KABUL FORMU	i
ÖZET	ii
SUMMARY	iii
BİLİMSEL ETİK FORMU	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR	viii
ÖNSÖZ	ix

BİRİNCİ BÖLÜM

1- Darülfünûn ve Darülfünûn İlahiyat Fakültesi	1
2- Darülfünûn İlahiyat Fakültesi Mecmuası	3
2.1 Derginin Dış Özellikleri	3
Tablo 1- <i>DFİFM</i> 'nin yayımlanan bütün sayılarını gösteren tablo	3
2.2 Derginin İçerik Özellikleri	4
2.3. Mecmua 'da Makalesi Bulunan Yazarlar	13
2.4. Mecmua Fihristi	14
2.4.1 Dergilerin Yayın Sırasına Göre.....	14
2.4.2. Yazar Adlarına Göre	25

İKİNCİ BÖLÜM

1-Mecmua'da Eski Harflerle Yayımlanan Tarih ile İlgili Makaleler	34
1.1. Dürzî Mezhebi (1) (İzmirli İsmail Hakkı, sy. 2)	34
1.2. Dürzî Mezhebi (2) (İzmirli İsmail Hakkı, sy. 3)	37
1.3. Yezidîler (1) (Mehmed Şerefeddin [YALTKAYA], sy.3)	39
1.4. Yezidîler(2) (Mehmed Şerefeddin [YALTKAYA], sy.4)	45
1.5. Fatmîler ve Hasan Sabah (Mehmed Şerefeddin [YALTKAYA], sy.4)	46
1.6. Nâsır-ı Hüsrev (Mehmed Şerefeddin [YALTKAYA], sy.5-6)	53
1.7. Pamir İsmailîlerinin Akaidlerine Dair (çev. Abdülkadir [İNAN], sy. 7)	56
1.8. Sami Dinlerinde Kurbanın Mahiyeti ve Faaliyeti (1) (Hilmi Ömer [BUDDA], sy. 8)	57
1.9. Sami Dinlerinde Kurbanın Mahiyeti ve Faaliyeti (2) (Hilmi Ömer [BUDDA], sy. 9)	61
1.10. Anadolu Alevîleri ve Tahtacılar (Yusuf Ziya [YÖRÜKAN], sy. 8)	63

2. Mecmua'da Yeni Harflerle Yayınlanan Tarih ile İlgili Makaleler.....	91
2.1. Kerrâmîler (Mehmed Şerefeddin [YALTKAYA], sy. 11)	91
2.2. Sami Dinlerinde Kurbanın Mahiyeti ve Faaliyeti (3) (Hilmi Ömer[BUDDA], sy. 11)	93
2.3. Sami Dinlerinde Kurbanın Mahiyeti ve Faaliyeti (4) (Hilmi Ömer [BUDDA], sy. 17)	95
2.4. Tahtacılar 1 (Y. Ziya [YÖRÜKAN], sy. 12).....	96
2.5. Tahtacılar (2) (Y. Ziya [YÖRÜKAN], sy. 13)	100
2.6. Tahtacılar (3) (Y. Ziya [YÖRÜKAN], sy. 14)	108
2.7. Tahtacılar Dinî ve Sırrî Hayat (1) (Y. Ziya [YÖRÜKAN], sy. 15).....	111
2.8. Tahtacılar Dinî ve Sırrî Hayat 2 (Ayini Cem'e Methal) (Y. Ziya [YÖRÜKAN], sy. 17)	116
2.9. Tahtacılar Dinî ve Sırrî Hayat (3) Ayine Hazırlık (Y. Ziya [YÖRÜKAN], sy. 19)	120
2.10. Tahtacılar Dinî ve Sırrî Hayat (4) Dernek (Y. Ziya [YÖRÜKAN], sy. 20)	126
2.11. İsmailîler, Ağa Han, Hint Müslümanları (Halil Halid, sy. 14).....	147
2.12. Küçük Asya Yezidîleri'nin Şeytana Tapmaları (çev. Abdülkadir [İNAN], sy. 20)	149
2.13. İslâm Menabiinde Şamanlık (Y. Ziya [YÖRÜKAN], sy. 21).....	156
2.14. Orta Asya'da Türk Boyları ve Bunların Dinî ve Coğrafi Vaziyetleri (Yusuf Ziya [YÖRÜKAN], sy. 22)	165
2.15. Orta Asya'da Türk Boyları ve Bunların Dinî ve Coğrafi Vaziyetleri (Yusuf Ziya [YÖRÜKAN], sy. 23)	168
2.16. Orta Asya'da Türk Boyları ve Bunların Dinî ve Coğrafi Vaziyetleri, (Yusuf Ziya [YÖRÜKAN], sy. 24)	171
2.17. Tufân Hikâyesi (H.Ömer [BUDDA], sy. 23)	175
2.18. Tufân Hikâyeleri (H.Ömer [BUDDA], sy. 24)	178

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1. Sosyal Bilgiler Dersi, Programı ve Etkili Öğretimi	181
1.1. Eski Harflerle Yayınlanan Makalelerin Sosyal Bilgiler Eğitiminde Kullanılabilirliği	185
1.2. Yeni Harflerle Yayınlanan Makalelerin Sosyal Bilgiler Eğitiminde Kullanılabilirliği	186

SONUÇ	187
KAYNAKÇA	188
EKLER	190

KISALTMALAR

b.	: Bin, binti
bk.	: Bakınız
bl.	: Bölüm
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
DFİFM	: Darülfünûn İlähiyat Fakültesi Mecmuası
DİA	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
İA	: İslâm Ansiklopedisi
Ktp.	: Kütüphanesi
M.	: Miladî
md.	: Madde
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölümü
s.	: Sayfa
sy.	: Sayı
thk.	: Tahkik
trc.	: Tercüme
vb.	: Ve benzeri
vs.	: Ve saire

ÖNSÖZ

Sosyal bilgiler eğitiminin temel hedefi bireyi etkin bir vatandaş olarak yetiştirmektir. Bu amacı gerçekleştirmek için, başta tarih olmak üzere birçok sosyal bilimden yararlanılmaktadır. Tarihi kaynaklardan azami ölçüde yararlanmak bu açıdan önemlidir.

İşte Darülfünûn, İlahiyat Fakültesi ve mecmuası bu kaynaklardan birisi sayılabilir. Bu çalışma, Darülfünûn İlâhiyat Fakültesi Mecmuası'nda yayımlanan tarih ile ilgili makalelerin incelenerek, Sosyal Bilgiler Eğitimi'nde hangi amaçlar çerçevesinde kullanılabileceğini irdelemek üzere hazırlanmıştır. Daha önce yapılan çalışmalarda makaleler üzerinde bu kadar durulmamış, bunların farklı alanlarda kullanılabilirliğine dikkat çekilmemişti.

Yoğun fakat heyecan verici bu süreç içinde, maddi manevi desteklerini esirgemeyen tez danışmanım, Sayın Prof. Dr. Hacı Ahmet ÖZDEMİR'e teşekkürü bir borç bilirim.

Konya, 2013

Ayşegül Ümmühan ŞAN

BİRİNCİ BÖLÜM

1- Darülfünûn ve Darülfünûn İlähiyat Fakültesi

Türkiye’de yükseköğretim deyince, öncelikle akla medreseler gelmektedir. İslam tarihinde önemli bir yere sahip olan Nizamiye Medreseleri bunların başlıcalarındandır. Fatih Sultan Mehmet döneminde kurulan Sahn-ı Seman ve Kanuni döneminde kurulan Süleymaniye medreseleri de üniversitelerin temeli olarak görülmektedir. Her ne kadar medreseleri tamamıyla ilmi eğitim veren kurumlar olarak gören araştırmacılar olsa da¹ genel kanı medreselerin yükseköğretim yaptığı şeklindedir. XV. yy. dan itibaren fen bilimleri dışlanmaya başlanınca medreselerde önemini kaybetmeye başlamıştır. Medreseleri ıslah ile ilgili ilk ciddi çalışma ise 1913 yılında Mustafa Hayri Efendi tarafından yapılmıştır. Böylece İstanbul’daki tüm medreseler, Darü’l-Hilafeti’l-Aliyye Medresesi adı altında birleştirilmiştir.

“*Darülfünûn*” kelimesi ise ilk kez, 1845 yılında Muvakkat Maarif Meclisi tarafından kullanılmıştır. Burada kelime anlam olarak açıklanmazken 1846 yılındaki raporda ortaöğretimin üzerinde üçüncü derecede öğretim kurumu olarak tanımlanmıştır². Buna göre İstanbul’un uygun bir yerinde Darülfünun binası inşa edilecek, burada her türlü fen ve ilim öğretilecek, öğrenciler gece- gündüz burada barınacaklardır. Bina yapılanaya kadar ise derslerin konferans şeklinde halka açık olarak yapılmasına karar verilmiştir. Üniversiteye Darülfünûn adı verilmesi ilgi çekicidir. Çünkü anlam olarak Darülfünûn “Fenler Akademisi” demektir. Üniversitenin adının neden Darüülûm değil de Darülfünûn olması ise, ilimlerin dinî ilimler olarak görülmesi ve medreselerde okutuluyor olmasıdır. Bu da yeni kurulan bu kurumun medreselerden farklı olacağı düşüncesinin kanıtıdır.

Darülfünûn ile ilgili ilk teşebbüs 6 Mart 1865’te tamamlanan binanın çok büyük olması sebebiyle Maliye Nazırlığı’na devredilmesiyle başarısız olmuştur. Bundan sonraki denemede ise Maarif-i Umumiye Nizannamesi hazırlanmış ve Hikmet ve Edebiyat Şubesi, İlm-i Hukuk Şubesi, Ulum-u Tabiiyye ve Riyaziyye Şubesi adlı üç bölüm altında, 1870’de faaliyete başlayan Darülfünûn, tam bir özerkliğe kavuşturulmak maksadıyla 1873’te kapatılmıştır.

¹ M.Tahir HATİBOĞLU, *Türkiye Üniversite Tarihi*, Selvi Yayınevi, Ankara 2000, s.15-17.

² Ekmeleddin İHSANOĞLU, *Darülfünûn*, İstanbul 2010, s.80, 86.

Üçüncü denemede ise Galatasaray Sultanisi binası, üniversite olarak kullanılmak istenmiştir. Bu Darülfünûn'da 1878 yılının sonunda kapatılmıştır.

Tam bir üniversite olarak Darülfünûn, 1 Eylül 1900'de açılmıştır ve resmi adı da Darülfünûn-ı Şâhâne'dir. Darülfünûn, Ulûm-ı Aliye-i Diniyye, Ulûm-ı Riyaziyye ve Tabiiyye ile Edebiyat şubelerinden oluşuyordu. Ulûm-ı Aliye-i Diniye Şubesi'nin öğretim süresi dört yıldır. Edebiyat ile Ulûm-ı Riyaziyye ve Tabiiyye Şubesi'nin ise öğretim süreleri üç yıldır. 1914 yılında medreselerin ıslahı çerçevesinde Ulûm-ı Aliye-i Diniye bölümü kapatılmıştır.

I. Dünya savaşı nedeniyle üniversiteye kayıt yaptırma koşulları yumuşatılmış, Darülfünun daha iyi bir kurum haline getirilmek amacıyla yeni kürsülerin kurulması, öğrencilerin Amerika'ya gönderilmesi, yabancı uzmanların getirilmesi, Türk kültürünün araştırılması, Darülfünun'un ilmi özerkliğe kavuşturulması gibi düşünceler ortaya atılmıştır.

Yine bu dönemde Osmanlı hükümeti, Almanya'dan ilim adamı talep etmiş, 20 kişi çeşitli bölümlerde görev almak üzere Darülfünun'a gelmiştir.

Darülfünun'a yalnızca erkek öğrenciler devam edebiliyorken, 1915 yılına gelindiğinde bir Kız (İnas) Darülfünunu açılmasına da karar verildi. Aynı bina içerisinde açılan okula kayıt yaptıran kız öğrenciler, erkek öğrenciler gündüz, kız öğrenciler öğleden sonra olmak üzere, aynı hocalardan ders almaktaydılar. Zaman içinde erkek öğrenciler ile kız öğrencilerin aynı sınıflarda derse girmesiyle fiilen İnas Darülfünun'u ortadan kalkmış oldu.

Milli mücadele'ye de destek veren Darülfünun, Paris Barış Konferansı ile ilgili bir muhtıra hazırlamış, İzmir'in işgalini protesto etmişlerdir. Bölüm hocaları ile öğrenciler dernekler kurmuştur.

1924 yılında Tevhid-i Tedrisat kanunun çıkarılmasıyla beraber İlahiyat şubesi tekrar açılmıştır. Buna göre, İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin Arapça ve Farsça'nın yanı sıra Batı dillerinden birini de öğrenmeleri için hazırlık sınıfı kurulması öngörülmüştür. Fakülte mezunlarından liselerde din dersi öğretmeni olmak

isteyenlerin ise meslek dersleri almaları gerekmektedir. Okul toplam eğitim yılı olarak 3 sene ve altı sömestir olarak belirlenmiştir³.

Darüfünun'a kayıt yaptırabilmek için on sekiz yaşından büyük olmak şarttı. İlahiyat şubesinin öğrenci sayısı ise otuz olup, öğrenim süresi dört yıldır. İlk yıl yani 1900'de kayıt yaptıranlardan 10'u Hukuk Mektebi, 20'si de medrese talebelerinden oluşuyordu. Fakülteye giriş için giriş sınavından başarıyla geçmiş olmak gerekiyordu. Yazılı ve sözlü sınavın yanı sıra ilmi bir konuda araştırma yapmak da buraya girmenin şartları arasındaydı. Burada Tefsir, Hadis, Hadis Usulü, Fıkıh, Fıkıh Usulü, Kelam ilmi, İslâm Dini derslerinin okutulması planlanıyordu⁴. Fakülteden mezun olabilmek için öğrencilerin mezuniyet imtihanına girmeleri gerekiyordu. Ayrıca bir Avrupa dili ile Arapça ve Farsça'dan yapılacak dil imtihanına da girmeliydi.

2- Darüfünûn İlahiyat Fakültesi Mecmuası

2.1 Derginin Dış Özellikleri

Dergi, Kasım 1925 ile Şubat 1933 yılları arasında yayımlanmış olup 25 sayıdan ibarettir. Bu sayıların 1-10 arasındakiler eski harflerle, 11-25 arasındakiler ise yeni harflerle yazılmıştır. Yalnızca bir sayı 5-6 olarak çift basılmıştır⁵. Boyutu 14x24 olan dergilerin iç ve dış kapaklarında *Darüfünûn İlahiyat Fakültesi Mecmuası*⁶ yazmaktadır. Dergilerin kapaklarına dair örnekler ekler kısmında verilmiştir⁷. Dergilerin hangi matbaadan, hangi yıllar çıktığına dair bilgiler tablo-1 'de gösterilmiştir⁸

Sene	Sayı	Tarih	Sayfa	Matbaa	
1	1	Teşrîn-i Sani	1925	192	Evkaf Matbaası

³ Ekmeleddin İHSANOĞLU, "İslam Dünyasının İlk İlahiyat Fakültesi", *Darüfünun İlahiyat Sempozyumu Tebliğleri*, Ada Ofset, s. 7-19.

⁴ Ali ARSLAN, "Darüfünûn İlahiyat Fakültesi", *Değerler Eğitimi Dergisi*, S.5., s.11.

⁵ bk. *DFİFM*, 2. yıl, Haziran 1927 sayısı.

⁶ Derginin eski harflerle gerçekleştirilen yayınlarında kapaktaki isim "y" harfinin üzerine şedde konularak yazıldığı için "İlahiyyat" olarak okunmalıdır.

⁷ bk. Ek 1, Ek 2.

⁸ bk. Tablo 1.

"	2	Mart	1926	220	"
"	3	Ağustos	1926	314	"
"	4	Teşrîn-i Sani	1926	275	"
2	5-6	Haziran	1927	327	"
"	7	Kânûn-i Sâni	1927	176	Yeni Matbaası
"	8	Mart	1928	171	Evkaf Matbaası
"	9	Ağustos	1928	194	"
3	10	Kânûn-ı Evvel	1928	89	"
"	11	Nisan	1929	131	Ahmed ihsan Matbaası
"	12	Eylül	1929	80	Evkaf Matbaası
"	13	Teşrîn-i Evvel	1929	80	"
4	14	Şubat	1930	80	"
"	15	Mayıs	1930	80	"
"	16	Teşrîn-i Evvel	1930	80	"
"	17	Kânûn-i Evvel	1930	80	"
5	18	Mart	1931	80	Hamit Matbaası
"	19	Mart	1931	80	Cumhuriyet Matbaası
"	20	Nisan	1931	80	"
"	21	Kanûn-i Evvel	1932	64	Burhaneddin Matbaası
"	22	Mart	1932	64	"
"	23	Teşrîn-i Evvel	1932	64	"
"	24	Kanûn-i Evvel	1932	64	"
6	25	Şubat	1933	64	"

Tablo 1- *DFİFM*'nin yayınlanan bütün sayılarını gösteren tablo

2.2 Derginin İçeriği

Dergide yayınlanan makaleleri Kelam, Tarih, Felsefe, Antropoloji, Etnografya, Türk-İslâm sanatı, Biyografiler, Kitabiyat ve çeşitli konular gibi başlıklar altında gruplandırmak mümkündür.

Kelâm makalelerinin ilki Mehmed Şemseddin [GÜNALTAY]'ın “Mütakellimîn ve Atom Nazariyesi” adlı makalesidir. Makalede, kaza ve kader

anlayışı ile mezheplerin Allah'ın zat ve sıfatlarına bakış açısındaki farklılıklardan bahsedilmektedir. Burada âlemin Allah tarafından yaratıldığı ispata çalışılmıştır⁹.

Mehmed Şerefeddin [YALTKAYA] , Müslümanlığın başlangıcından itibaren Sünni gelenek dışında kalan gruplardan bahsederek, farklı grupların inançlarını açığa çıkarmıştır. Mehmed Şerefeddin'in bu konu ile ilgili makalelerinin başında "İslâm'da ilk Fikrî Hareketler ve "Dinî Mezhepler"¹⁰, "Kelâm Savaşları"¹¹ "ve "Mu'tezile ve Hüsn-Kubh"¹² gelmektedir. "Tanrı Bu Varlığı Niye Yarattı?"¹³ adlı makalesinde de insanların yaratılış amacı Kur'an yoluyla açıklamalar getirmiştir. Daha sonra İbni Sina'nın öğrencilerinden birinin Ebu Hayyân'a yazdığı mektuba cevap olarak tercümesini burada eklemiştir.

Bu konuda makalesi bulunanlardan biri de Kıvameddin [BURSLAN]'dır. "İmam Ahmed'in bir Eseri"¹⁴ adlı makalesinde İmam Ahmed b. Hanbel'in Cehmiye mezhebine yazdığı "er- Redale'z-Zenâdika vel cehmiye" adlı eserinin tercüme ve metnini vermiştir. Kur'an'ın ancak vahiy, Cenab-ı Hakk'ın kelâmı olduğu gibi pek çok hususla ilgili Cehmiye'ye cevap vermektedir.

Ebü'l Hasan el-Eşarî'nin "Babu'l-Ebvâb Ahalisine Yazdığı Mektup"¹⁵ adlı makale, Kıvameddin [BURSLAN]'ın diğer makalesidir. Yazar makalelerinde Sünni düşünceyi ele almaktadır.

Dergide bulunan Felsefe konulu makaleler İslâm Felsefesi, Antropoloji ve Etnografya'yı içerir. İslâm Felsefesi'ne dair makalelerin başında İzmirli İsmail Hakkı'nın uzun bir yazı dizisi olan "İslâm'da Felsefe Cereyanları" adlı çalışması gelir. Yazar, Yunan felsefesiyle İslâm felsefelerinin değerlendirmesini yaptıktan sonra başlangıçtan itibaren İslâm dünyasında felsefenin gelişimini ele almıştır. Mecmuanın en uzun yazı dizisidir. (12-25 sayılar)

⁹ Mehmed Şemseddin GÜNALTAY, "Mütellimin ve Atom Nazariyesi", *DFİFM*, sy.1, İstanbul, 1925, s. 58- 116.

¹⁰ bk. *DFİFM*, sy. 12, 13, 14, 15, No. 71, 72, 75,79, 85.

¹¹ bk. *DFİFM*, sy. 24, s. 1-17.

¹² bk. *DFİFM*, sy. 2, s. 100-116, No.16.

¹³ bk. *DFİFM*, sy. 25, s. 40-55, No.130.

¹⁴ bk. *DFİFM*, sy. 5-6, s. 278-327, No.39.

¹⁵ bk. *DFİFM*, sy. 7-8, s.154-176; 50-108, No.46,48.

Mehmed Şemseddin [GÜNALTAY]'ın “Felsefe-i Kadîme İslâm Âlemine Ne Şekilde ve Hangi Tarikle Girdi”¹⁶ adlı makalesinde, İslâm kültürünün içinde bulunduğu durumu anlattıktan sonra, tercümelemlerin İslâm dünyasında oluşturduğu farklılıklar ele alınmıştır. Diğer iki makalesinde ise Cahiliye dönemi Arap toplumu üzerinde durulmuştur ki bunun bir tarih çalışması olarak değerlendirilmesi daha uygundur.

Mehmed Ali [AYNİ]'nin makaleleri ise “İlim ve Din Arasındaki Münazara”¹⁷ ile “Türk Mantıkçıları”¹⁸ başlığını taşımaktadır. Bir makalesinde de Amerika’da katıldığı Uluslararası Felsefe Kongresi’nden ayrıntıları dile getirmiştir.

İlkçağ Felsefesi ile ilgili makalelerin büyük çoğunluğu tercüme olup, anlaşılması zor konuları içermektedir. Bu konuda en çok makalesi olan Mustafa Şekip [TUNÇ]'un “His Din”¹⁹ adlı makalesi Fransız Ribot’tan tercüme edilmiştir. Aynı yazarın Ribot’tan tercüme ettiği “Mistik Muhayyile”²⁰ adlı makalesinde mistik muhayyilenin tanımı yapılmıştır.

İlkçağ felsefesi ile ilgili makale yazan diğer yazarlardan biri de Halil Nimetullah [ÖZTÜRK]'dür. İkel toplumların zihin yapıları ile ilgili olarak Levy-Bruhl’dan tercümelemler yapmıştır. Makalelerin anlaşılması oldukça güçtür.

Halil Halid’in kaleme aldığı “Beşerin İbtidai Tehaddüsü”²¹ adlı makalede yazar evrim düşüncesinden hareket etmiştir. Sonraki sayıda bu makaleye “Hacer (Taş) Devirleri”²² ismini vermiştir.

Antropoloji ve Etnografya ilgili Mehmed İzzet’in, Frazer’den tercüme ettiği “Aile ve Semiyenin Menşe’leri”²³ adlı makalesi bulunmaktadır. Bu yazıda ilkel toplumlarda bulunan inanç, ibadet ve kültürel yapılar hakkındaki bilgiler üzerinde durulmaktadır. Yeniçağ düşünürlerinin (Spencer, Wilken, Durkheim, Mac Lenan, Westermarck vs.) fikirleri eleştirilmiş ve Totemcilik üzerinde durulmuştur.

¹⁶ bk. *DFİFM*, 2/183-220, No.15.

¹⁷ bk. *DFİFM*, 1/142-150, No.5.

¹⁸ bk. *DFİFM*, 10/19-64, No.63.

¹⁹ bk. *DFİFM*, 1/120-141, No.4.

²⁰ bk. *DFİFM*, 7/1-8, No.95.

²¹ bk. *DFİFM*, 8/151-171, No.51.

²² bk. *DFİFM*, 9/62-72, No.54.

²³ bk. *DFİFM*, 1-4/1-38; 5-35; 52-111; 211-246, No.1,9, 18, 28

Halil Halid'in "Akvam-ı İslâmiye Etnografyasına bir Medhal"²⁴ makalesinde, önce Antropoloji ve Etnografya'ya değinilmiş sonra İslâmi açıdan meseleye bakılmaya çalışılmıştır. Aynı yazarın, "Türk Hilali'nin Aslı"²⁵ adlı makalelerinde ise hilalin aslı ve karşıt kültürde yer alan şekli ile ilgili incelemelere yer verilmiştir. Hilal'in İslâm kültürü temelli olduğu görüşüne karşı çıkmıştır.

Sadık [SADAK]'ın "Laik Ahlak, Laik Terbiye"²⁶ adlı makalesi Durkheim'den tercüme edilmiştir. Sosyal ahlak ile ilgili ilk makaledir. Durkheim ahlaki seviyenin yükselmesini akli ve ilmi seviyenin yükselmesine bağlamıştır. Makale felsefi bir dille yazılmıştır.

Bir başka makale ise "Fransız Lisansıyla Konuşulan Memleketlerde 1914'den 1925'e Kadar Din Felsefesi"²⁷ dir. Mustafa Şekip [TUNÇ] tarafından Leroux'dan tercüme edilmiştir. Makale konu olarak Felsefeyi, Sosyolojiyi, Psikolojiyi ve İlahiyatı ele almıştır.

Hilmi Ömer [BUDDA]'nın, Dumezil'den tercüme ettiği "Fransız Hükümeti ve Elli Seneden Beri İlahiyat"²⁸ makalesi Dumezil Avrupa'da açılan İlahiyat Fakülteleri'nin durumu hakkında bilgi vermektedir.

Mecmua'da yayımlanan makalelerin büyük bir bölümünde İsmailî ve Bâtini düşüncesinin işlendiği görülür. Bunun iki sebebi olabilir. Birincisi, bu mezhepler hakkında kamuoyunu bilgilendirerek, bunların yaygınlaşmasını önlemek, ikincisi de Sünni düşünce ile bu düşünceler arasındaki farkın gösterilmek istenmesi olmalıdır.

Tarih makalelerine göz atılacak olursa bu konudaki makalelerin Dinler tarihi ve Mezhepler tarihi adı altında gruplandırılabilceği görülmektedir. Bu bağlamda, İzmirli İsmail Hakkı'nın "Dürzî Mezhebi"²⁹ adlı makalelerinde, mezhebin doğuşu ve İsmailikle ilgisi, Fâtımî Halifesi Hâkim Biemrillah'ın soyu hakkında bilgiler verilmektedir.

²⁴ bk. *DFİFM*, sy.3,4,5,6,7, 235-262; 105-131; 22-56; 1-25.

²⁵ bk. *DFİFM*, sy.2/158-182, No.14.

²⁶ bk. *DFİFM*, sy. 4 /247-272, No.29.

²⁷ bk. *DFİFM*, sy.5-6 /57-77, No.33.

²⁸ bk. *DFİFM*, sy.5-6 /173-186, No.37.

²⁹ bk. "Dürzi Mezhebi", *DFİFM* 2 /26-89, No.10.

Mehmed Şerefeddin [YALTKAYA]'nın “Yezidîler”³⁰ adlı makalesi, bu mezhebin itikatları, şeyhleri, Adîyy b. Müsafir ve onun eserlerinden bahsetmektedir. Aynı yazarın “Fatımîler”³¹ ve Hassan Sabbah”³² adlı makalesi de Emeviler’den başlayarak Fatımî devletinin doğuşunu, Mehdilik iddialarını ve Alamut kalesi liderinin hayatını konu edinmektedir.

“Nâsır-ı Hüsrev”³³ adlı makale, İsmaililikle ilgili başka bir makaledir. “Karamita”³⁴ ve Sinan Reşidüddin”³⁵ adlı makaleler de konuyla ilgilidir. “Pamir İsmailîleri”³⁶ nin inançlarını kapsayan, Abdülkadir İnan’ın Semenow’dan tercüme ettiği “Vechü’ d-dîn” adlı eserin burada bir bölümü verilmiştir. “Bâtımlık Tarihi”³⁷ adlı makalesinde ise Mehmed Şerefeddin, Mecusilik ve Pisagorculuk kapsamında Bâtımlığı değerlendirmektedir.

Yusuf Ziya [YÖRÜKAN] ‘nın eski yazıyla kaleme aldığı “Anadolu Alevileri ve Tahtacılar” adlı eseri ile aynı konunun devamı niteliğinde olan ve Tahtacılar’ın sosyal hayatlarından bahseden “Tahtacılar”, “Tahtacılar’da Dini ve Sırrî Hayat” makaleleri de mezhep tarihiyle ilgilidir.

“Kerrâmîler”³⁸ makalesinde ise Mehmed Şerefeddin [YALTKAYA], Kerrâmîlerin “Ehl-i Sünnet” ile çatışma noktalarını açıklayarak Şehristânî’nin (479-548/1086-1153) Kerrâmîlik’i tenkit eden ifadelerine yer vermiştir.

Halil Halid’in “İsmailîler, Ağa Han, Hint Müslümanları”³⁹ ve Abdülkadir İnan’ın, Semenow’dan tercüme ettiği “Küçük Asya Yezidîlerinin Şeytana Tapmaları”⁴⁰ makalelerini Mezhepler tarihi başlığında olduğu gibi aynı zamanda bir tarih makalesi olarak da ele almak mümkündür.

³⁰ bk. *DFİFM*, sy. 3 /1-35, No.16.

³¹ bk. *DFİFM*, C.IV/521-526.

³² bk. *DFİFM*, sy. 4 /1-44, No.23.

³³ bk. *DFİFM* sy. 5-6 /1-27, No.31.

³⁴ bk. “Karamita”, *DFİFM*, C. IV/521-526.

³⁵ bk. *DFİFM* sy. 7 /26-80, No.41

³⁶ bk. *DFİFM*,sy. 7 /81-88, No.42.

³⁷ bk. *DFİFM*,sy. 8 /1-27, No.47.

³⁸ bk. *DFİFM*,sy 11 /1-15, No.65.

³⁹ bk. *DFİFM*, sy. 14 /53-60, No.82.

⁴⁰ bk. *DFİFM*, sy. 7 /17-42, No.110.

Dinler tarihi ile ilgili makaleleri de Hilmi Ömer [BUDDA]'nın ilk makalesi olan “Sami Dinlerinde Kurbanın Mahiyeti ve Faaliyeti”⁴¹ adlı makalesi kurban merasimleri ile ilgili bilgi verirken, aynı yazarın “Tufan Hikâyesi”⁴² adlı makalesi her milletin Tufan hikâyesini irdeleyerek, aradaki benzerlik veya farklılıkları üzerinde durmaktadır.

Yusuf Ziya [YÖRÜKAN]'ın “İslâm Menabiinde Şamanlık”⁴³ adlı makalesi Birunî'nin Hint dinlerine dair yazdığı eserlerdeki bilgilere dayalı olarak kaleme alınmıştır. Yine aynı yazarın “Orta Asya Türk Boyları” adlı makalelerinde de Ebu Dülel'in seyahatnamesinde geçen Türk boyları incelenmiştir. Bu açıdan adı geçen makale tarihçiler için çok önemli sayılmalıdır.

Bu konu ile ilgili bir başka makale ise Mehmet İzzet'nin J. Dumezil'den tercüme ettiği “Hindu- Avrupai Âlemde Totemciliğin Peszende Şekilleri”⁴⁴ adlı makalesidir.

Türk- İslâm Sanatı adlı başlığı altında beş makale görülmektedir:

- 1- İsmayil Hakkı [BALTACIOĞLU], “Türk San'atlarının Tetkikine Medhal”, (No:13)
- 2- İsmayil Hakkı [BALTACIOĞLU], “Mimaride Kübizm ve Türk An'anesi”, (No:70)
- 3- Thomas Arnold, “İslâm Dünyasında Resmin Menşe'leri”, çev. Hilmi Ömer [BUDDA], (No: 90)
- 4- Yazarı belirsiz, “Acem Resmi”, çev. Hilmi Ömer [BUDDA], (No:102)
- 5- İsmayil Hakkı [BALTACIOĞLU], “Resimde Kübizm ve Türk An'anesi”, (No:106)

Makalelerden ikisi (Hilmi Ömer [BUDDA]'nın tercümeleri, bölüm 2, makale no: 90, 102) genel İslâm sanatı ile alakalıdır. “Acem Resmi” ve “İslâm Dünyasında Resmin Menşeleri” adlı makalelerin temel düşüncesi, İslâm sanatı anlayışına

⁴¹ bk. *DFİFM*, sy. 8, 9, 11, 17 /28-49; 34-61; 81-102; 57-71. No.48,53,68,99.

⁴² bk. *DFİFM*, sy. 23,24 /53-64; 33-45, No.124, 127.

⁴³ bk. *DFİFM*, sy. 21/36-58, No.115.

⁴⁴ bk. *DFİFM*, sy. 2/117-135, No.12.

dışarıdan gelen etkilerdir. Yazar'a göre İslâm sanatına en çok etkiyi İran coğrafyası yapmıştır. İslâm ile tanışan ilk toplumlardan olmasının bunda etkisi büyüktür.

İsmayil Hakkı [BALTACIOĞLU], "Türk Sanatlarının Tetkikine Medhal" adlı makalesinde ise, Türk sanatlarının her birinin ayrı ayrı birer şaheser olduğunu ve Avrupalıların bu sanatlar hakkında haksız yere ithamda bulunduğunu söylemiştir. Mimaride sadeliği savunan yazar, insan duruşlarından hareket etmektedir. Ona göre mimariyi en iyi kullananlar Selçuklular olmuştur.

Mecmuada yer alan biyografik makaleler daha ziyade ilk on sayıda yer almıştır. Bu sayılardan sonra da istisna olarak yer alan biyografik metinler mevcuttur. Biyografi mahiyetinde makaleler, Mehmed Şerefeddin [YALTKAYA]'nın kaleme aldıkları, İzmirli İsmail Hakkı'nın makaleleri ve diğerleri olmak üzere üç grupta incelenebilmektedir.

Mehmed Şerefeddin [YALTKAYA]'nın makaleleri (ilk makalesi hariç) Bâtîni düşüncenin önderliğini yapmış olan kişiler ile ilgilidir. Bunlar, "Nâsır-ı Hüsrev", "İbn Tomart"⁴⁵, "Ebü'l Berekât el-Bağdadî"⁴⁶ hakkındadır.

İzmirli İsmail Hakkı'nın makaleleri ise, İslâm dünyasında fikri hareketlerde rol oynayan önemli kişiler ile ilgili olmuştur. Yazarın biyografi olarak yazdığı makaleler şunlardır:

- 1- "Şeyhü'l Etıbbâ Ebû Bekir Muhammed b. Zekeriya er-Râzî", sy. 1, No.6.
- 2- "İbn Yunus ve İbn Heysem", sy. 4, No.24.
- 3- "Ebû Bekir Bakıllânî", sy. 5-6, No.36.
- 4- "Ebû Hayyan Ali b. Muhammd et-Tevhîdî", sy. 7, No.44.
- 5- "İmamü'l Haremeyn Ebu'l Meâlî el-Cüveynî", sy. 9, No.51
- 6- "Ebû Ali Miskeveyh", sy. 10, No.60.

Bunların dışında Yusuf Ziya [YÖRÜKAN]'ın "İhvan-ı Safa"⁴⁷ adlı makalesi biyografi olmamakla beraber bir tüzel kişiliği temsil ettiğinden bu gruba dâhil edilmiştir.

⁴⁵ bk. *DFİFM*, 10/34-48, No.62.

⁴⁶ bk. *DFİFM*, 17-18/25-41, No.97,101.

Yusuf Ziya [YÖRÜKAN]'ın diğer makalesi Mezhepler tarihi alanında kıymetli eserler vermiş olan "Şehristânî"⁴⁸ hakkındadır.

Bu grupta Mehmed Ali [AYNÎ]'nin "İsmail Hakkı [BURSEVÎ]'ye dair bir Tetkik Mütalaası", Halil Halid'in Nöldecke'den tercüme ettiği "Ebul Ferec ve Moğollar" ve Abdülbakî [BAYKARA]'nın "İbn Seb'în" adlı makalelerini bu bölüme dâhil edilebilir.

Kitabiyat bölümüne Mehmed Şerefeddin [YALTKAYA]'nın "Gazâlî'nin Te'vil Hakkında Basılmamış Bir Eseri"⁴⁹ adlı makalesi ile "Türk Dünyasını Alakadar Eden Arapça İki Mühim Kitap"⁵⁰ adlı makaleleri dâhil edilebilir. İlk eser Burhaneddin [AYNÎ] 'nin "İkdül'l-Cümân fi Tarihi Ehli'z Zeman" dır. Bu kitap Türk dünyası ve Türk Devletleri'nin diğer devletlerle olan münasebetinden bahsetmektedir. İkinci eser ise İbn Hacer 'in "Ed-Dürerü'l-kâmine fi ricâli m'ietî's samine" isminde makalesi olup Osmanlı'nın kuruluşundan önce ve sonra Anadolu'da yetişmiş ilim adamları, tabipler ve şeyhler hakkında bilgi vermektedir.

[YALTKAYA]'nın bu bölümdeki başka bir makalesi de Ebu'l Berekat el-Bağdadî'nin "Kitabu'l Mu'teber"⁵¹idir.

Kıvameddin [BURSLAN]'ın "Ahmed b. Hanbel'in Bir Eseri", "Ebu'l Hasan el-Eş'ari'nin Bâbu'l-Ebvâb Ahalisine Yazdığı Mektup" adlı makaleler Kitabiyat kısmında yer almaktadır.

Mehmed Ali [AYNÎ]'nin Fransızca'dan tercüme ettiği "İslâmî Bibliyografya 1927-1928"⁵² adlı makalesi de bu alanda önemli araştırmalardan biridir.

Nureddin Avni [SELÇUK]'un yazdığı "İran Tarih-i Edebiyatı Nanımdaki Eser Hakkında" adlı makalesi, Hilmi Ömer [BUDDA]'nın "Revue de Monde Muzulman"da Türkiye'de çıkan eserleri tanıtan bir sayfalık tercümesi vardır.

⁴⁷ bk. *DFİFM*, 1/183-192, No.8.

⁴⁸ bk. *DFİFM*, 3,5-6/263-314; 187-277, No.22-38.

⁴⁹ bk. *DFİFM*, 16/59-61, No.93.

⁵⁰ bk. *DFİFM*, 16/46-58, No.92.

⁵¹ bk. *DFİFM*, 19,20,21,22/1-16; 14-26, No.104,109,113,118.

⁵² bk. *DFİFM*, 22/1-13, No.117.

Bunların dışında dergide grup oluşturmeyan iki makale mevcuttur. Bunlardan biri Zakir Kadiri [UGAN]'ın "Dinî ve Gayri Dinî Rivayetler"⁵³i ile Mehmed Ali Ayni'nin "Nefs Kelimesinin Manaları" adlı makalesidir⁵⁴.

---

⁵³ bk. *DFİFM*, 4/132-210, No.27.

⁵⁴ bk. Hamid ER, *Darülfünun İlahiyat Fakültesi Mecmuası Hoca ve Yazarları*, İstanbul 1993, s. 15.

2.3. Mecmua 'da Makalesi Bulunan Yazarlar⁵⁵

- 1) Abdülbaki [BAYKARA] (. 28 Şubat 1935),
- 2) Abdülkadir [İNAN] (. 1 Ekim 1976),
- 3) Halil Halid (. 1934),
- 4) Halil Nimetullah [ÖZTÜRK] (. 1957),
- 5) Hilmi Ömer [BUDDA] (. 1952),
- 6) İsmayil Hakkı [BALTACIOĞLU] (. 1978),
- 7) İzmirli İsmail Hakkı (. 31 Ocak/1 Şubat 1946),
- 8) Kıvamddin [BURSLAN] (. 26 Nisan 1956),
- 9) Mehmed Ali [AYNİ] (. 1945),
- 10) Mehmed Emin [ERİŞİRGİL],
- 11) Mehmed İzzet [METE],
- 12) Mehmed Şemseddin [GÜNALTAY] (. 1961),
- 13) Mehmed Şerafettin [YALTKAYA] (. 23 Nisan 1947),
- 14) Mustafa Şekip [TUNÇ] (. 1953),
- 15) Necmeddin Sadık [SADAK] (. 1953),
- 16) Nureddin Avni [SELÇUK],
- 17) Zakir Kadiri [UGAN],
- 18) Yakup Artin Paşa,
- 19) Yusuf Ziya [YÖRÜKAN] (. 1954),

---

⁵⁵ bk. ER, *aynı eser*.

2.4. Mecmua Fihristi

2.4.1 Dergilerin Yayın Sırasına Göre

Sene: 1, Sayı: 1 Teşrîn-i Sâni 1925

1- Frazer. C.C: "Aile ve Semiyenin Menşe'leri", (çev. Mehmed İzzet-[METE]), Sene 1, sy. 1, İstanbul 1925, s. 1–38.

2- [YALTKAYA], Mehmed Şerefeddin: "Sencer ve Gazali", Sene 1, sy. 1, İstanbul 1925, s. 39–57.

3- [GÜNALTAY], Mehmed Şemseddin: "Mütekellimîn ve Atom Nazariyesi", Sene1, sy. 1, İstanbul 1925, s. 58–119.

4- Ribot, Theodore: "His Dinî", (çev. Mustafa Şekip-[TUNÇ]), Sene 1, sy. 1, İstanbul 1925, s. 120–141.

5- [AYNÎ], Mehmed Ali: "İlim İle Din Arasındaki Münazara" Sene 1, sy. 1, İstanbul 1925, s. 142–150.

6- İzmirli İsmail Hakkı: "Şeyhü'l Etibbâ Ebû Bekir Muhammed b. Zekeriya Râzî", Sene 1, sy. 1, İstanbul 1925, s. 151–165.

7- [ERİŞİRGİL], Mehmed Emin: "Muasır Feylesoflara Göre İlim ve Din", Sene 1, sy. 1, İstanbul 1925, s. 166–182.

8- [YÖRÜKAN], Yusuf Ziya: "İhvân-ı Safâ", Sene 1, sy. 1, İstanbul 1925, s. 183–192.

Sene: 1, Sayı: 2 Mart 1926

9- Frazer, C.C: "Aile ve Semiyenin Menşe'leri", (çev. Mehmed İzzet-[METE]), Sene 1, sy. 2, İstanbul 1926, s. 5–35.

10- İzmirli İsmail Hakkı: "Dürzî Mezhebi", Sene 1, sy. 2, İstanbul 1926, s. 36–99.

11- [YALTKAYA], M.Şerefeddin: "Mutezile ve Hüsn-Kubh", Sene 1, sy. 2, İstanbul 1926, s. 100–116.

12- Dumezil, J. "Hindu-Avrupâî Âlemde Totemciliğin Peszende Şekilleri", (çev. M.İzzet [METE]), Sene 1, Sy. 2, İstanbul 1926, s. 117-135.

13- [BALTACIOĞLU], İsmayil Hakkı: "Türk San'atlarının Tetkikine Medhal", Sene 1, sy. 2, İstanbul 1926, s. 136–157.

14- Ricwey, William: "Türk Hilâli'nin Aslı", (çev. Halil Halid), Sene 1, sy. 2, İstanbul 1926, s. 158–182.

15- [GÜNALTAY], M.Şemseddin: "Felsefe-i Kadîme İslâm Âlemine Ne Şekilde ve Hangi Tarikle Girdi", Sene 1, sy. 2, İstanbul 1926, s. 183–220.

Sene: 1, Sayı: 3   Ağustos 1926

16- [YALTKAYA], M.Şerefeddin: "Yezîdîler", Sene 1, sy. 3, İstanbul 1926, s.1-35.

17- Yakup Artin Paşa: "Türk Hilâli'nin Aslı", (çev. Halil Halid), Sene 1, sy. 3, İstanbul 1926, s.36–51.

18- Frazer, C.C: "Aile ve Semiyeye'nin Menşe'leri", (çev. Mehmed İzzet [METE]), Sene 1, sy. 3, İstanbul 1926, s.52–111.

19- [GÜNALTAY], M.Şerefeddin: "Kable'l-İslâm Araplar ve Tedeyyünleri", Sene 1, sy. 3, İstanbul 1926, s.112–176.

20- İzmirli İsmail Hakkı: "Dürzî Mezhebi", Sene 1, sy. 3, İstanbul 1926, s. 177–234.

21- Halil Halid: "Akvâm-ı İslâmiye Etnografyasına Medhal", Sene 1, sy. 3, İstanbul 1926, s.235–262.

22- [YÖRÜKAN], Yusuf Ziya: "Şehristânî Devrinde Vaziyet ve Muhit İlmi", Sene 1, sy. 3, İstanbul 1926, s.263–314.

Sene: 1, Sayı: 4   Teşrîn-i Sâni 1926

23- [YALTKAYA], Mehmed Şerefeddin: "Fatımîler ve Hasan Sabbah", Sene 1, sy. 4, İstanbul 1926, s.1–44.

24- İzmirli İsmail Hakkı: "İbn Yunus ve İbn Heysem", Sene 1, sy. 4, İstanbul 1926 s.45–73.

25- [GÜNALTAY], Mehmed Şemseddin: "Kable'l-İslâm Araplarda İçtimaî Aile", Sene 1, sy. 4, İstanbul 1926, s.74–104.

26- Halil Halid: "Akvâm-ı İslâmiye Etnografyası Tedkikatından", Sene 1, sy. 4, İstanbul 1926, s.105–131.

27- [UGAN], Zâkir Kadiri: "Dinî ve Gayri Dinî Rivayetler", Sene 1, sy. 4, İstanbul 1926, s. 132–210.

28- Frazer, C.C: "Aile ve Semiyeye'nin Menşeleri", (çev. Mehmed İzzet-[METE]), Sene 1, sy. 4, İstanbul 1926, s.211–246.

29- Durkheim: "Laik Ahlak, Laik Terbiye", (çev. Necmettin Sadık-[SADAK]). Sene 1, sy. 4, İstanbul 1926, s.247–272.

30- [YALTKAYA], Mehmed Şerefeddin: "Yezidîler" (ilave), Sene 1, sy. 4, İstanbul 1926, s.273–275.

Sene: 2, Sayı: 5-6 Haziran 1927

31- [YALTKAYA], Mehmed Şerefeddin: "Nâsır-ı Hüsrev", Sene 2, sy. 5-6, İstanbul 1927, s.1-21.

32- Halil Halid: "Akvâm-ı İslâmiye Etnografyası Tetkikatından", Sene 2, sy. 5-6, İstanbul 1927, s.22–56.

33- Leroux, F. "Fransız Lisaniyla Konuşulan Memleketlerde 1914'den 1925'e Kadar Din Felsefesi", (çev. M.Şekip [TUNÇ]), Sene 2, sy. 5-6, İstanbul 1927, s.57-77.

34- Goumperte, Theudole: "Kelbîler"(çev. M.İzzet-[METE]), Sene 2, sy. 5-6, İstanbul 1927, s.78–110

35- [BALTACIOĞLU], İsmail Hakkı: "Türk Yazılarının Tetkikine Medhal". Sene 2, sy. 5-6, İstanbul 1927, s.111-136.

36- İzmirli İsmail Hakkı: "Ebû Bekir Bâkillâni", Sene 2, sy. 5-6, İstanbul 1927, s.137–172.

37- Dumegzil: "Fransa Hükümeti ve Elli Seneden Beri İlahiyat", (çev. Hilmi Ömer [BUDDA]), Sene 2, sy. 5-6, İstanbul 1927, s.173-186.

38- [YÖRÜKAN], Yusuf Ziya: "Şehristânî", Sene 2, sy. 5–6, İstanbul 1927, s.187-277.

39- [BURSLAN], Kıvamuiddin: "İmam Ahmed b. Hanbel'in Bir Eseri", Sene 2, sy. 5–6, İstanbul 1927, s.278-327.

Sene: 2, Sayı: 7 Kânûn-i Sâni 1928

40- Halil Halid: "Akvâm-ı İslâmiye Etnografyası Tedkikatından", Sene 2, sy. 7, İstanbul 1928, s.1–25.

41- [YALTKAYA], Mehmed Şerefettin: "Karâmita ve Sinan-Reşîdü'd-Din". Sene 2, sy. 7, İstanbul 1928, s.26–80.

42-Semenow, A.A. "Pamir İsmailîleri Akâidlerine Dair"(çev. Abdülkadir [İNAN]), Sene 2, sy. 7, İstanbul 1928, s.81–88.

43- [AYNÎ], Mehmed Ali: "Altıncı Beynelmillel Felsefe Kongresi", Sene 2, sy. 7, İstanbul 1928, s.89–106.

44- İzmirli İsmail Hakkı: "Ebû Hayyan Ali b.Muhammed et-Tevhîdî", Sene 2, sy. 7, İstanbul 1928, s.107–136.

45- Nureddin Avni [SELÇUK]: "İran Tarih-i Edebiyatı Namındaki Eser Hakkında", Sene 2, sy. 7, İstanbul 1928, s. 137–153.

46- [BURSLAN] , Kıvameddin: "Ebu'l-Hasan el-Eş'arî'nin Bâbu'l-Ebvâb Ahalisine Yazdığı Mektup", Sene 2, sy. 7, İstanbul 1928, s.154–176.

Sene: 2, Sayı: 8 Mart 1928

47- [YALTKAYA], Mehmed Şerefeddin: "Bâtınîlik Tarihi", Sene 2, sy. 8, İstanbul 1928, s. 1–27 "Not: Yezîdîler makalesine ek".

48- [BUDDA], Hilmi Ömer: "Sami Dinlerinde Kurbanın Mahiyeti ve Faaliyeti", Sene 2, sy. 8, İstanbul 1928, s.28–49.

49- [BURSLAN], Kıvameddin: "Ebu'l-Hasan el-Eş'arî'nin Bâbu'l-Ebvâb Ulemasına Yazdığı (Eş'arî Mezhebinin Esaslarını ve Sünnîlerin İtikatlarını Hâvî) Mektup", Sene 2, sy. 8, İstanbul 1928, s.50–108.

50- [YÖRÜKAN], Yusuf Ziya: "Anadolu Alevîleri ve Tahtacılar", Sene 2, sy. 8, İstanbul 1928, s. 109–150.

51- Halil Halid: "Beşerin İptidaî Tahdîsi", Sene 2, sy. 8, İstanbul 1928, s.151–171.

Sene: 2, Sayı: 9   Ağustos 1928

52- İzmirli İsmail Hakkı: "İmamü'l Haremeyn Ebu'l Meâlî b. Cüveynî", Sene 2, sy. 9, İstanbul 1928, s. 1–33.

53- [BUDDA], Hilmi Ömer: "Sâmî Dinlerinde Kurbanın Mâhiyeti ve Faaliyeti", Sene 2, sy. 9, İstanbul 1928, s. 34–61.

54- Halil Halid: "Hacer Devirleri", Sene 2, sy. 9, İstanbul 1928, s.62–71.

55- "Metafiziğe Medhal", (çev. Mustafa Sekip [TUNÇ]), (1903 senesi Revue de Metaphysique et de Moral'dan), Sene 2, sy. 9, İstanbul 1928, s.72–108.

56- [AYNÎ], Mehmed Ali: "İsmail Hakkı'ya Dâir Bir Tetkik Hülâsası", Sene 2, sy. 9, İstanbul 1928, s. 109–131. .

57- Parodi, Dominique: "Ahlâkî Hükümlerin Afakî Kıymeti", (çev. Mehmed İzzet[METE]), Sene 2, sy. 9, İstanbul 1928, s. 132–171.

58- "San'at ve Din", (çev. Halil Nimetullah [ÖZTÜRK]), (30. Sene No 40 Revue de Metaphysique et de Moral'dan), Sene 2, sy. 9, İstanbul 1928, s.172–192.

59- [BUDDA], Hilmi Ömer: "Kitabiyât", Sene 2, Sy. 9, İstanbul 1928, s.193–194.

Sene: 3, Sayı: 10   Teşrîn-i Evvel 1928

60- Nöldecke, Theodore: "Ebu'l-Ferec ve Moğollar", (çev. Halil Halid), Sene 3, sy. 10, İstanbul 1928, s.1–16.

61- İzmirli İsmail Hakkı: "Ebu Ali Miskeveyh", Sene 3, sy. 10, İstanbul 1928, s. 17–33.

62- [YALTKAYA], M.Şerefeddin: "İbn Tomart", Sene 3, sy. 10, İstanbul 1928, s.34–48.

63- [AYNİ] ,M. Ali: "Türk Mantıkçıları", Sene 3, sy. 10, İstanbul 1928, s.49-64.

64- [BAYKARA] , Abdülbâki: "İbn Seb'in", Sene 3, sy. 10, İstanbul 1928, s.65–86.

Sene: 3, Sayı: 11 Nisan 1929

65- [YALTKAYA], M.Şerefeddin : "Kerrâmîler", Sene 3, sy. 11, İstanbul 1929, s. 1–15.

66- Lévy- Bruhl: "İptidai Zihniyet", (çev. Halil Nimetullah [ÖZTÜRK]), Sene 3, sy. 11, İstanbul 1929, s. 16- 58.

67- İzmirli İsmail Hakkı: "Miskeveyh'in Felsefesi, Eserleri", Sene 3, sy. 11, İstanbul 1929, s. 59–80.

68- [BUDDA], Hilmi Ömer: "Sâmî Dinlerde Kurbanın Mahiyeti ve Faaliyeti", Sene 3, sy. 11, İstanbul 1929, s. 81–102.

69- [AYNİ], M.Ali: "Karmatlara Dâir Yazılmış Eserler", Sene 3, sy. 11, İstanbul 1929, s. 103–109.

70- [BALTACIOĞLU], İsmayil Hakkı: "Mimaride Kübizm ve Türk An'anesi", Sene 3, sy. 11, İstanbul 1929, s. 110–131.

Sene:3, Sayı: 12 Eylül 1929

71- [YALTKAYA], M.Şerefeddin, İslam'da İlk Felsefi Hareketler ve Dini Mezhepler", Sene 3, sy.12, İstanbul 1929, s. 1-20.

72- İzmirli İsmail Hakkı: "İslam'da Felsefe Cereyanları", Sene 3, sy. 12, İstanbul 1929, s. 21-40.

73- Lévy- Bruhl: "Aşağı Cemiyetler'de Zihin Fonksiyonları"(çev. Halil Nimetullah [ÖZTÜRK]), Sene 3, sy. 12, İstanbul 1929, s. 41- 60.

74- [YÖRÜKAN], Yusuf Ziya: "Tahtacılar", Sene 3, sy. 12, İstanbul 1929, s. 55- 80.

Sene: 3, Sayı: 13 İkinci Teşrîn 1929

75- [YALTKAYA], Mehmed Şerefeddin: "İslam'da İlk Felsefi Hareketler ve Dini Mezhepler", Sene 3, sy. 13, İstanbul 1929, s.1-17.

76- İzmirli İsmail Hakkı: "İslam'da Felsefe Cereyanları", Sene 3, sy. 13, İstanbul 1929 s. 18-33.

77- Lévy- Bruhl: "Aşağı Cemiyetler'de Zihin Fonksiyonları", (çev. Halil Nimetullah [ÖZTÜRK]), Sene 3, sy. 13, İstanbul 1929, s. 34-54.

78- [YÖRÜKAN], Yusuf Ziya: "Tahtacılar", Sene 3, sy. 13, İstanbul 1929, s. 55- 80.

Sene: 4, Sayı: 14 Şubat 1930

79- [YALTKAYA], Mehmed Şerefeddin: "İslâm'da İlk Fikrî Hareketler ve Dinî Mezhepler", Sene 4, sy. 14, İstanbul 1930, s.1-27.

80- İzmirli İsmail Hakkı: "İslâm'da Felsefe Cereyanları", Sene 4, sy. 14, İstanbul 1930, s.28-45.

81- [AYNİ], Mehmet Ali: "Nefs Kelimesinin Manaları", Sene 4, sy. 14, İstanbul 1930, s.46-52.

82- Halil Halid: "İsmailîler, Aga Han, Hint Müslümanları", Sene 4, sy. 14, İstanbul 1930, s.53-60.

83- [BAYKARA], Abdülbâki: "Tevhit Kelimesinin Tarihi Safhaları", Sene 4, sy. 14, İstanbul 1930, s.61-72.

84- [YÖRÜKAN], Yusuf Ziya: "Tahtacılar", Sene 4, sy. 14, İstanbul 1930, s.73-80.

Sene: 4, Sayı: 15 Mayıs 1930

85- [YALTKAYA], Mehmed Şerefeddin: "Kaderiye Yahut Mutezile", Sene 4, sy. 15, İstanbul 1930, s. 1-21.

86- İzmirli İsmail Hakkı: "İslâm'da Felsefe Cereyanları", Sene 4, sy. 15, İstanbul 1930, s.22-44.

87- Halil Halid: "Hindistan'da Müslüman Halk", Sene 4, sy. 16, İstanbul 1930, s.45–50.

88- Levy-Bruhl: "Aşağı Cemiyetlerde Zihin Fonksiyonları" (çev. H.Nimetullah-[ÖZTÜRK]), Sene 4, sy. 15, İstanbul 1930, s.51–65.

89- [YÖRÜKAN], Yusuf Ziya: "Tahtacılar", Sene 4, sy. 15, İstanbul 1930, s.66–80.

Sene: 4, Sayı: 16 Teşrîn-i evvel 1930

90- Thomas Arnold: "İslâm Dünyasında Resmin Menşe'leri", (çev. H.Ömer-[BUDDA]), Sene 4, sy. 16, İstanbul 1930, s.1–19.

91- İzmirli İsmail Hakkı: "İslâm'da Felsefe Cereyanları", Sene 4, sy. 16, İstanbul 1930, s.20–45.

92- [YALTKAYA], Mehmed-Şerefeddin: "Gazâlî'nin Te'vil Hakkında Basılmamış Bir Eseri", Sene 4, sy. 16, İstanbul 1930, s.46–58.

93- [YALTKAYA], Mehmed Şerefeddin: "Türk Dünyasını Alâkadarİki Mühim Kitap", Sene 4, sy. 16, İstanbul 1930, s.59–61.

94- Levy-Bruhl: "İptidâî Zihniyet", (çev. H.Nimetullah ÖZTÜRK]), Sene 4, sy. 16, İstanbul 1930, s.62–80.

Sene: 4, Sayı: 17 Birinci Kânun 1930

95- Ribot, Theodore: "Mistik Mahayyile" (çev. M.Şekip-[TUNÇ]), Sene 4, sy. 17, İstanbul 1930, s.1–9.

96- İzmirli İsmail Hakkı: "İslâm'da Felsefe Cereyanları", Sene 4, sy. 17, İstanbul 1930, s. 10–24.

97- [YALTKAYA], Mehmed Şerefeddin: "Ebu'l Berekât el-Bağdâî", Sene 4, sy.17, İstanbul 1930, s.25–41.

98- Levy-Bruhl: "İptidâî Zihniyet", (çev. Halil Nimetullah [ÖZTÜRK]), Sene 4, sy. 17, İstanbul 1930, s.42–56.

99- [BUDDA], Hilmi Ömer: "Sâmî Dinlerde Kurbanın Mahiyeti ve Faaliyeti", Sene 4, sy. 17, İstanbul 1930, s.57–71.

100- [YÖRÜKAN], Yusuf Ziya: "Tahtacılar", Sene 4, sy. 17, İstanbul 1930, s. 72–80.

Sene: 5, Sayı: 18 Mart 1931 (İkinci Kânun)

101- [YALTKAYA], Mehmed Şerefeddin: "Ebu'l-Berakât Bağdadî", Sene 5, sy. 18, İstanbul 1931, s.1–15.

102- Yazan belirsiz, "Acem Resmi", (İngilizce'den çev. H.Ömer-[BUDDA]), Sene 5, sy. 18, İstanbul 1931, s.16–67.

103- İzmirli İsmail Hakkı: "İslâm'da Felsefe Cereyanları", Sene 5, sy. 18, İstanbul 1931, s.68–80.

Sene: 5, Sayı: 19 Mart 1931

104- [YALTKAYA], Mehmed Şerefeddin: "Kitabu'l-Mu'teber", Sene 5, sy. 19, İstanbul 1931, s.1–16.

105- İzmirli İsmail Hakkı: "İslâm'da Felsefe Cereyanları", Sene 5, sy. 19, İstanbul 1931, s.17–32.

106- [BALTACIOĞLU], İsmayil Hakkı: "Resimde Kübizm ve Türk An'anesi", Sene 5, sy. 19, İstanbul 1931, s.33–48.

107- Lévy- Bruhl: "Auguste Comte'un Felsefesi", (çev. H. Nimetullah [ÖZTÜRK]), Sene 5, sy. 19, İstanbul 1931, s. 49–65.

108- [YÖRÜKAN], Yusuf Ziya: "Tahtacılar: Dinî ve Sırrî Hayat", Sene 5, sy. 19, İstanbul 1931, s. 66–80.

Sene: 5, Sayı: 20 Nisan 1931

109- [YALTKAYA], Mehmed Şerefeddin: "Kitabu'l Mut'eber", Sene 5, sy. 20, İstanbul 1931, s.1–16.

110- Semenow, A.A. "Küçük Asya Yezidîlerinin Şeytana Tapmaları", (çev. Abdülkadir [İNAN]), Sene 5, sy. 20, İstanbul 1931, s. 17–42.

111- İzmirli İsmail Hakkı: "İslâm'da Felsefe Cereyanları", Sene 5, sy. 20, İstanbul 1931, s.43–56.

112- [YÖRÜKAN], Yusuf Ziya: "Tahtacılar", Sene 5, sy. 20, İstanbul 1931, s.57–80.

Sene: 5, Sayı:21 Kânun-u Evvel 1931

113-[YALTKAYA], Mehmed Şerefeddin: "Kitabu'l-Mu'teber", Sene 5, sy. 21, İstanbul 1931, s.1–16.

114- İzmirli İsmail Hakkı: "İslâm'da Felsefe Cereyanları", Sene 5, sy. 21, İstanbul 1931, s.17–35.

115- [YÖRÜKAN], Yusuf Ziya: "İslâm Menâbiinde Şamanlık", Sene 5, sy. 21, İstanbul 1931, s.36–58.

116- "İlahiyat Fakültesi Heyeti Tâlimiyesinin Matbu Eserleri", Sene 5, sy. 21, İstanbul 1931, s.59–64.

Sene: 5, Sayı: 22 Mart 1932

117- [AYNİ], Mehmet Ali: "İslâmî Bibliyografya" (Fransızca İslâm Âlemi 1928'-den çev.), Sene 5, sy. 22, İstanbul 1932, s.1–13.

118- [YALTKAYA], Mehmed Şerefeddin: "Kitabu'l Mu'teber", Sene 5, Sy. 22, İstanbul 1932, s. 14–26.

119- İzmirli İsmail Hakkı: "İslâm'da Felsefe Cereyanları", Sene 5, sy. 22, İstanbul 1932, s.27–50.

120- [YÖRÜKAN], Yusuf Ziya: "Orta Asya'da Türk Boylan", Sene 5, sy. 22, İstanbul,1932, s.51–64.

Sene: 5, Sayı: 23 Birinci Teşrin 1932

121- [YALTKAYA], Mehmed Şerefeddin: "Türk Kelâmcıları", Sene 5, sy. 23, İstanbul 1932, s.1–19.

122- İzmirli İsmail Hakkı: "İslâm'da Felsefe Cereyanları", Sene 5, sy. 23, İstanbul 1932, s.20–38.

123- [YÖRÜKAN], Yusuf Ziya: "Orta Asya Türk Boylan", Sene 5, sy. 23, İstanbul 1932, s.39–52.

124- [BUDDA], H.Ömer:"Tufan Hikâyesi", Sene 5, sy. 23, İstanbul 1932, s.53–64.

Sene: 5, Sayı: 24 Birinci Kânun 1932

125- İzmirli İsmail Hakkı: "İslâm'da Felsefe Cereyanları", Sene 5, sy. 24, İstanbul 1932, s.1–17.

126- [YALTKAYA], Mehmed Şerefeddin: "Kelâm Savaşları", Sene 5, sy. 24, İstanbul 1932, s.18–32.

127- [BUDDA], Hilmi Ömer: "Tufan Hikâyeleri", Sene 5, sy. 24, İstanbul 1932, s.33–45.

128- [YÖRÜKAN], Yusuf Ziya: "Orta Asya Türk Boyları ve Bunların Dinî ve Coğrafi Varlıkları", Sene 5, sy. 24, İstanbul 1932, s.46–64.

Sene: 6, Sayı: 25 Şubat 1933

129- Lévy Bruhl: "Başlangıç", (çev. Halil Nimetullah-[ÖZTÜRK]), Sene 6, sy. 25, İstanbul 1933, s.1–39.

130- [YALTKAYA], Mehmed Şerefeddin: "Tanrı Bu Varlığı Ne İçin Yarattı", Sene 6, sy. 25, İstanbul 1933, s.40–55.

131- İzmirli İsmail Hakkı: "İslâm'da Felsefe Cereyanları", Sene 6, sy. 25, İstanbul 1933, s.56–64.

2.4.2. Yazar Adlarına Göre Mecmua Fihristi

Abdülbaki [BAYKARA]

1. "İbn Seb'ın", Sene 3, sy. 10, İstanbul 1928, s.65–86.
2. "Tevhit Kelimesinin Tarihi Safhaları", Sene 4, sy. 14, İstanbul 1930, s.61–72.

Abdülkadir [İNAN]

1. Semenow, A.A. "Küçük Asya Yezdileri'nin Şeytana Tapmaları" (ev.), Sene 5, sy. 20, İstanbul 1931, s. 17–42.

Halil Halid

1. Ricwey, William: "Türk Hilâli'nin Aslı" (ev.), Sene 1, sy. 2, İstanbul 1926, s. 158–182.
2. Yakup Artin Paşa: "Türk Hilâli'nin Aslı"(ev.), Sene 1, sy. 3, İstanbul 1926, s.36–51.
3. "Akvâm-ı İslâmiye Etnografyasına Medhal", Sene 1, sy. 3, İstanbul 1926, s.235–262.
4. "Akvâm-ı İslâmiye Etnografyası Tetkikatından", Sene 2, sy. 5–6, İstanbul 1927, s.22–56.
5. "Beşerin İptidaî Tahdîsi", Sene 2, sy. 8, İstanbul 1928, s.151–171.
6. "Hacer Devirleri", Sene 2, sy. 9, İstanbul 1928, s.62–71.
7. Nöldecke, Theodore: "Ebu'l-Ferec ve Moğollar", (ev.), Sene 3, sy. 10, İstanbul 1928, s.1–16.
8. "İsmaililer, Aga Han, Hint Müslümanları", Sene 4, sy. 14, İstanbul 1930, s.53–60.
9. "Hindistan'da Müslüman Halk", Sene 4, sy. 16, İstanbul 1930, s.45–50.

Halil Nimetullah [ÖZTÜRK]

1. "San'at ve Din" (çev.), (30. Sene No 40 Revue de Metaphysique et de Moral'dan), Sene 2, sy. 9, İstanbul 1928, s.172–192.
2. Lévy- Bruhl: "İptidai Zihniyet", (çev.), Sene 3, sy. 11, İstanbul 1929, s.16-58.

Hilmi Ömer [BUDDA]

1. Dumgzil: "Fransa Hükümeti ve Elli Seneden Beri İlahiyat", (çev.). Sene 2, sy. 5-6, İstanbul 1927, s.173-186.
2. "Sami Dinlerinde Kurbanın Mahiyeti ve Faaliyeti", Sene 2, sy. 8, İstanbul 1928, s.28–49.
3. "Sami Dinlerinde Kurbanın Mahiyeti ve Faaliyeti", Sene 2, sy. 9, İstanbul 1928, s.34–61.
4. "Kitabiyât", Sene 2, sy. 9, İstanbul 1928, s.193–194.
5. "Sami Dinlerinde Kurbanın Mahiyeti ve Faaliyeti", Sene 3, sy. 11, İstanbul 1929, s.81–102.
6. Thomas Arnold: "İslâm Dünyasında Resmin Menşe'leri", (çev.), Sene 4, sy. 16, İstanbul 1930, s.1–19.
7. "Sâmî Dinlerde Kurbanın Mahiyeti ve Faaliyeti", Sene 4, sy. 17, İstanbul 1930, s.57–71.
8. Yazan belirsiz, "Acem Resmi", (İngilizce'den çev.), Sene 5, sy. 18, İstanbul 1931, s.16–67.
9. "Tufan Hikâyesi", Sene 5, sy. 23, İstanbul 1932, s.53–64.
10. "Tufan Hikâyeleri", Sene 5, sy. 24, İstanbul 1932, s.33–45.

İsmayil Hakkı [BALTACIOĞLU]

1. "Türk San'atlarının Tetkikine Medhal", Sene 1, sy. 2, İstanbul 1926, s.136–157.
2. "Türk Yazılarının Tetkikine Medhal", Sene 2, sy. 5-6, İstanbul 1927, s. 111-136.
3. "Mimaride Kübizm ve Türk An'anesi", Sene 3, sy. 11, İstanbul 1929, s.110–131.
4. "Resimde Kübizm ve Türk An'anesi", Sene 5, sy. 19, İstanbul 1931, s.33–48.

İzmirli İsmail Hakkı

1. "Şeyhü'l Etibbâ Ebû Bekir Muhammed b. Zekeriya Râzî", Sene 1, sy. 1, İstanbul 1925, s.151–165.
2. "Şeyhü'l Etibbâ Ebû Bekir Muhammed b. Zekeriya Râzî", Sene 1, sy. 2, İstanbul 1925, s.136-157.
3. "Dürzî Mezhebi", Sene 1, sy. 2, İstanbul 1926, s. 36–99.
4. "Dürzî Mezhebi", Sene 1, sy. 3, İstanbul 1926, s. 177–234.
5. "İbn Yunus ve İbn Heysem". Sene 1, sy. 4, İstanbul 1926 s.45–73.
6. "Ebû Bekir Bâkillâni". Sene 2, Sy. 5–6, İstanbul 1927, s. 137–172.
7. Ebû Hayyan Ali b.Muhammed et-Tevhîdî", Sene 2, sy. 7, İstanbul 1928, s.107–136.
8. "İmamü'l Haremeyn Ebu'l Meâlî b. Cüveynî", Sene 2, sy. 9, İstanbul 1928, s. 1–33.
9. Ebu Ali Miskeveyh", Sene 3, sy. 10, İstanbul 1928, s. 17–33.
10. "Miskeveyh'in Felsefesi, Eserleri", Sene 3, sy. 11, İstanbul 1929, s.59–80.
11. "İslam'da Felsefe Cereyanları", Sene 3, sy. 12, İstanbul 1929, s. 21-40.
12. "İslam'da Felsefe Cereyanları", Sene 3, sy. 13, İstanbul 1929 s. 18-33.

13. "İslâm'da Felsefe Cereyanları", Sene 4, sy. 14, İstanbul 1930, s.28–45.
14. "İslâm'da Felsefe Cereyanları", Sene 4, sy. 15, İstanbul 1930, s.22–44.
15. "İslâm'da Felsefe Cereyanları", Sene 4, sy. 16, İstanbul 1930, s.20–45.
16. "İslâm'da Felsefe Cereyanları", Sene 4, sy. 17, İstanbul 1930, s. 10–24.
17. "İslâm'da Felsefe Cereyanları", Sene 5, sy. 18, İstanbul 1931, s.68–80.
18. "İslâm'da Felsefe Cereyanları", Sene 5, sy. 19, İstanbul 1931, s.17–32.
19. "İslâm'da Felsefe Cereyanları", Sene 5, sy. 20, İstanbul 1931, s.43–56.
20. "İslâm'da Felsefe Cereyanları", Sene 5, sy. 21, İstanbul 1931, s.17–35.
21. "İslâm'da Felsefe Cereyanları", Sene 5, sy. 22, İstanbul 1932, s.27–50.
22. "İslâm'da Felsefe Cereyanları", Sene 5, sy. 23, İstanbul 1932, s.20–38.
23. "İslâm'da Felsefe Cereyanları", Sene 5, sy. 24, İstanbul 1932, s.1–17.
24. "İslâm'da Felsefe Cereyanları", Sene 6, Sy. 25, İstanbul 1933, s.56–64.

Kıyamüddin [BURSLAN]

1. "İmam Ahmed b. Hanbel'in Bir Eseri", Sene 2, sy. 5–6, İstanbul 1927, s.278-327.
2. "Ebu'I-Hasan el-Eş'arî'nin Bâbu'l-Ebvâb Ahalisine Yazdığı Mektup". Sene 2, sy. 7, İstanbul 1928, s.154–176.
3. "Ebu'I-Hasan el-Eş'arî'nin Bâbu'l-Ebvâb Ulemasına Yazdığı (Eş'arî Mezhebinin Esaslarını ve Sünnîlerin İtikatlarını Hâvî) Mektup", Sene 2, sy. 8, İstanbul 1928, s.50–108.

Mehmed Ali [AYNİ]

1. "İlim İle Din Arasındaki Münazara", Sene 1, sy. 1, İstanbul 1925, s.142–150
2. "Altıncı Beynelmillel Felsefe Kongresi", Sene 2, sy. 7, İstanbul 1928, s.89–106.
3. "İsmail Hakkı'ya Dâir Bir Tetkik Hülâsası", Sene 2, sy. 9, İstanbul 1928, s. 109–131.
4. "Türk Mantıkçıları", Sene 3, sy. 10, İstanbul 1928, s.49-64.
5. "Karmatlara Dâir Yazılmış Eserler", Sene 3, sy. 11, İstanbul 1929, s. 103–109.
6. "İslâmî Bibliyografya" (Fransızca İslâm Âlemi 1928'den çev.), Sene 5, sy. 22, İstanbul 1932, s.1–13.

Mehmed Emin [ERİŞİRGİL]

1. "Muasır Feylesoflara Göre İlim ve Din", Sene 1, sy. 1, İstanbul 1925, s.166–182.

Mehmed İzzet [METE]

1. "Aile ve Semiyenin Menşe'leri", (çev.), Sene 1, sy. 1, İstanbul 1925, s. 1–38.
2. "Aile ve Semiyenin Menşe'leri", (çev), Sene 1, sy. 2, İstanbul 1926, s.5–35.
3. Frazer, C.C: "Aile ve Semiyenin Menşe'leri", (çev.), Sene 1, sy. 3, İstanbul 1926, s.52–111.
4. Frazer, C.C: "Aile ve Semiyenin Menşeleri", (çev.). Sene 1, sy. 4, İstanbul 1926, s.211–246.
5. Goumperte, Theudole: "Kelbîler"(çev.) ,Sene 2, sy. 5–6, İstanbul 1927, s. 78–110
6. Parodi, Dominique: "Ahlâkî Hükümlerin Afakî Kıymeti", (çev.) , Sene 2, sy. 9, İstanbul 1928, s. 132–171.

7. Dumezil, J. "Hindu-Avrupâi Âlemde Totemciliğin Peszende Şekilleri", (çev.), Sene 1, sy. 2, İstanbul 1926, s.117-135.

Mehmed Şemseddin [GÜNALTAY]

1. "Mütakellimîn ve Atom Nazariyesi", Sene 1, sy. 1, İstanbul 1925, s.58-119.
2. "Felsefe-i Kadîme İslâm Âlemine Ne Şekilde ve Hangi Tarikle Girdi". Sene 1, sy. 2, İstanbul 1926, s. 183-220.
3. "Kable'l-İslâm Araplar ve Tedeyyünleri", Sene 1, sy. 3, İstanbul 1926, s.112-176.
4. "Kable'l-İslâm Araplarda İçtimaî Aile", Sene 1, sy. 4, İstanbul 1926, s.74-104.

Mehmed Şerafettin [YALTKAYA]

1. "Sencer ve Gazali", Sene 1, sy. 1, İstanbul 1925, s.39-57.
2. "Mutezile ve Hüsn-Kubh", Sene 1, sy. 2, İstanbul 1926, s.100-116
3. "Yezîdîler", Sene 1, sy. 3, İstanbul 1926, s.1-35.
4. "Fatımîler ve Hasan Sabbah", Sene 1, sy. 4, İstanbul 1926, s.1-44.
5. "Yezidîler" (ilave) , Sene 1, sy. 4, istanbul 1926, s.273-275.
6. "Nâsır-ı Hüsrev", Sene 2, sy. 5-6, İstanbul 1927, s. 1-21.
7. "Karâmita ve Sinan-Reşîdü'd-Din", Sene 2, sy. 7, İstanbul 1928, s.26-80.
8. "Bâtınîlik Tarihi", Sene 2, sy. 8, İstanbul 1928, s. 1-27 "Not: Yezîdîler makalesine ek".
9. "İbn Tomart", Sene 3, sy. 10, İstanbul 1928, s.34-48.
10. "Kerrâmîler", Sene 3, sy. 11, İstanbul 1929, s. 1-15.
11. "İslam'da İlk Felsefî Hareketler ve Dini Mezhepler", Sene 3, sy.12, İstanbul 1929, s. 1-20.

12. "İslam'da İlk Felsefi Hareketler ve Dini Mezhepler", Sene 3, sy. 13, İstanbul 1929, s.1-17.
13. "İslâm'da İlk Fikrî Hareketler ve Dinî Mezhepler", Sene 4, sy. 14, İstanbul 1930, s.1-27.
14. "Kaderiye Yahut Mutezile", Sene 4, sy. 15, İstanbul 1930, s. 1-21.
15. "Gazâlî'nin Te'vil Hakkında Basılmamış Bir Eseri", Sene 4, sy. 16, İstanbul 1930, s.46-58.
16. "Türk Dünyasını Alâkadar Eden Arapça İki Mühim Kitap", Sene 4, sy. 16, İstanbul 1930, s.59-61.
17. "Ebü'l Berekât el-Bağdâdî", Sene 4, sy.17, İstanbul 1930, s.25-41.
18. "Ebü'l-Berakât Bağdâdî", Sene 5, sy. 18,İstanbul 1931, s.1-15.
19. "Kitabu'l-Mu'teber", Sene 5, sy. 19,İstanbul 1931, s.1-16.
20. "Kitabu'l Mut'eber", Sene 5, sy. 20, İstanbul 1931, s.1-16.
21. "Kitabu'l-Mu'teber", Sene 5, sy. 21,İstanbul 1931, s.1-16.
22. "Kitabu'l Mu'teber", Sene 5, sy. 22, İstanbul 1932, s. 14-26.
23. "Türk Kelâmcıları", Sene 5, sy. 23, İstanbul 1932, s.1-19.
24. "Kelâm Savaşları", Sene 5, sy. 24, İstanbul 1932, s.18-32.
25. "Tanrı Bu Varlığı Ne İçin Yarattı", Sene 6, sy. 25, İstanbul 1933, s.40-55.

Mustafa Şekip [TUNÇ]

1. "His Dinî", (çev.), Sene 1, sy. 1, İstanbul 1925, s. 120-141.
2. Leroux, F. "Fransız Lisaniyla Konuşulan Memleketlerde 1914'den 1925'e Kadar Din Felsefesi", (çev.), Sene 2, sy. 5-6, İstanbul 1927, s.57-77
3. "Metafiziğe Medhal", (çev.), (1903 senesi Revue de Metaphysique et de Moral'dan), Sene 2, sy. 9, İstanbul 1928, s.72-108.

4. Ribot, Theodore: "Mistik Mahayyile", (çev.), Sene 4, sy. 17, İstanbul 1930, s.1–9.

Necmeddin Sadık [SADAK]

1. Durkheim: "Laik Ahlak, Laik Terbiye"(çev. Necmettin Sadık [SADAK]), Sene 1, sy. 4, İstanbul 1926, s.247–272.

Nureddin Avni [SELÇUK]

1. "İran Tarih-i Edebiyatı Namındaki Eser Hakkında", Sene 2, sy. 7, İstanbul 1928, s. 137–153.

Zakir Kadiri [UGAN]

1. "Dinî ve Gayri Dinî Rivayetler", Sene 1, sy. 4, İstanbul 1926, s. 132–210.

Yakup Artin Paşa

1. "Türk Hilâli'nin Aslı", (çev. Halil Halid), Sene 1, sy. 3, İstanbul 1926, s.36–51.

Yusuf Ziya [YÖRÜKAN]

1. "İhvân-ı Safâ", Sene 1, sy. 1, İstanbul 1925, s.183–192.
2. "Şehristânî Devrinde Vaziyet ve Muhit İlmi", Sene 1, sy. 3, İstanbul 1926, s.263–314.
3. "Şehristânî", Sene 2, sy. 5–6, İstanbul 1927, s. 187-277.
4. "Anadolu Alevîleri ve Tahtacılar", Sene 2, sy. 8, İstanbul 1928, s. 109–150.
5. "Tahtacılar 1", Sene 3, sy. 12, İstanbul 1929, s. 55- 80.
6. "Tahtacılar", Sene 3, sy. 13, İstanbul 1929, s. 55- 80.
7. "Tahtacılar", Sene 4, sy. 14, İstanbul 1930, s.73-80.
8. "Tahtacılar Dinî ve Sırrî Hayat" Sene 4, sy. 15, İstanbul 1930, s.66–80.
9. "Tahtacılar Dinî ve Sırrî Hayat 2, Ayini Cem'e Methal", Sene 4, sy. 17, İstanbul 1930, s. 72–80.

10. "Tahtacılar Dinî ve Sırrî Hayat", Ayine Hazırlık" Sene 5, sy. 19, İstanbul 1931, s. 66–80.
11. "Tahtacılar Dinî ve Sırrî Hayat, Dernek", Sene 5, sy. 20, İstanbul 1931, s.57–80.
12. "İslâm Menâbiinde Şamanlık", Sene 5, sy. 21, İstanbul 1931, s.36–58.
13. "Orta Asya'da Türk Boylan ve Bunların Dinî ve Coğrafi Varlıkları ", Sene 5, sy. 22, İstanbul 1932, s.51–64.
14. "Orta Asya Türk Boylan ve Bunların Dinî ve Coğrafi Varlıkları ", Sene 5, sy. 23, İstanbul 1932, s.39–52.
15. "Orta Asya Türk Boyları ve Bunların Dinî ve Coğrafi Varlıkları", Sene 5, sy. 24, İstanbul 1932, s.46–64.

İKİNCİ BÖLÜM

1-Mecmua'da Eski Harflerle Yayımlanan Tarih ile İlgili Makaleler

1.1. Dürzî Mezhebi (1)

İzmirli İsmail Hakkı, sy. 2

Konu

Makale, Dürzî mezhebi'nin doğuşunu, İsmailîk ve Bâtınlık ile ilişkilerini incelemekte olup, Fâtımî Halifesi Hâkim Biemrillah'tan, Dürzîler'in inanç sistemlerinden bahsetmektedir.

Özet

Dürzîler'in yaşam biçimleri ve inanç sistemlerine dair bilgilere düne kadar ulaşulamamaktaydı nihayet 1651 yılında Mısır'ın işgali ile elde edilen Dürzîlik kitapları, bu sır perdesinin kaldırılmasına büyük ölçüde katkı sağlamıştır. Genellikle bu eserler Fransızca'ya ve İngilizce'ye çevrilmiştir. Dürzîler'e dair yazılan en geniş eser ise M.De Sacy'nin "*Expose De La Religion De Paradis*" adlı kitabıdır.

İslâm Âlemi'nde birtakım fırkalar ortaya çıkmış, bunlardan bazıları bir süre sonra ortadan kalksa da bazıları varlığını devam ettirmiştir. Bunlardan bazıları Kaderiye, Mürcie, Cehmiye ve ayrıca Cebriye, Vaidiye, Müşebbihe, Mücessime fırkaları'dır. Dürzîlik ise Şiilik'ten doğmuştur⁵⁶.

Hız. Muhammed'in ölümünden sonra hilafet meselesi seçimle hal olsa da, Hız.Osman döneminde çeşitli muhalefetler çıkması sonucu, Hız. Osman'ın şehit edilmesi üzerine Müslümanlar ikiye bölünmüş ve bir kısmı Hız. Osman taraftarı, bir kısmı da Hız. Ali taraftarı olmuştur. Hız. Ali taraftarlarından Keysaniye, Zeydiye, İmamiye mezhepleri ortaya çıkmıştır. Keysaniye imamı Muhtar Es-Sakafi olup bu mezhep, Hız. Ali'nin Hız. Fatıma'dan değil de diğer bir eşinden olan Muhammed b. Hanefiye'yi imam tanıyorlardı. İslâm mezhepleri içinde ilk kez peygamberlik ilan eden Muhtar Es-Sakafi'dir. Bu mezhep daha sonra diğer ikisi içinde erimiştir. Daha

⁵⁶ bk. Yaşar ÇETİNKAYA, *Dar'ü-l- Fünûn İlahiyat Fakültesi Mecmuası'nda Yayımlanan Kalam Makaleleri*, Sakarya Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2006, s.47-52.

sonra Hz. Hüseyin ve Hz. Hasan'ın oğullarına tabi olmak isteyenler Haseniye ve Hüseyniye olarak ikiye ayrılmışlardır. Asıl İmamiye mezhebi ise Hüseyniye'dir ve Şia mezhebi de İsmailîye'ye mensup olmuştur.

Bâtınlık; imamların masumiyetine inanan, yedi sayısına özel bir anlam yükleyen, İsmailîye'ye mensup bir mezheptir. Davetleri Me'mun zamanında başlamış ve Mu'tasım devrinde yayılmıştır. Bu mezhebi yayanlar Mecusilerdir. Mecusi olan Meymun b. Disan mezhebi ortaya çıkarmıştır.

Bâtınilerin davetleri ise şöyle işlemekteydi: Önce uygun bir muhatap seçmek, muhataba göre yaklaşmak, din ve dünya büyüklerini kendi mezheplerine bağlı olarak göstermek, kendi itikadlarını gizlemek adına herkesin kendi şeriatlarına uygun söz vermesini istemek, yola girecek kişiyi kendi mezhebi hakkında düşünceye sevk etmek ve son olarak kişiyi Bâtınlık ile şerefliendirmek şeklindeydi⁵⁷.

Bâtıniler Mecusilere, Şiilere ve Hz.Muhammed'in soyuna düşmanlık beslemektedirler ve 483/1093 yılında Bâtınilerin merkezi Alamut kalesi olmuştur. Hulagu tarafından sonlandırılmışlardır⁵⁸.

Soyu Ubeydullah el-Mehdiye dayanan Hâkim Biemrillah, 296/808 yılında Afrika'da Beni Ağleb devletine son vererek, Fatimî devletini kurdu. Kuvvetlerini Yemen'e kadar göndermiştir. Devlete 567/1171 yılında Selahaddin Eyyubi tarafından son verilmiştir. Hâkim Biemrillah'a bu isim babası Aziz Billah tarafından verilmiş ise de zamanla Hâkim'in dengesiz ve zalim davranışları halkı kendinden soğutmaya başladı. Hâkim'in kendine vezir tayin ettiği Hamza b. Ali ise onun yanında yer alabilmek için, Hâkim'in ulûhiyet iddiasından yararlanarak Dürzî mezhebini kurdu ve şu öğretileri benimsedi:

Kur'an'da farklı manalar aramak, imamların masumiyetine inanmak, Âdem'den bu yana gelen peygamberleri, yedi imamı kabul etmek, İslâm'ı Pisagor, Ariston gibi Yunan filozoflarının felsefelerine göre değerlendirmek, reislerinin vereceği emirlere kesinlikle itaat etmek vb.

⁵⁷ Muhammed HAMMADİ, *Batınilerin ve Karmatiler'in İç yüzü* (çev. İsmail Hatib Erzen), Ankara 1948, s.40-49.

⁵⁸ H.Ahmet ÖZDEMİR, *Moğol İstilası ve Abbasi Devleti'nin Yıkılışı*, İstanbul 2005, s.237- 246.

Hâkim Biemrillah otuz yedi yaşında iken ortadan kaldırılmıştır. Müridleri onun kıyamet günü veya Dürzîliğin zafer gününde döneceğine iman etmişlerdir.

Dürzîlerin aslının Yemen'den geldiği ve Süryani olduğu sanılmaktadır. Bu kimseler sonradan Müslüman olmuşlar, Mısır tarihinde üst makamlara gelmişlerdir. Dürzî ismi ise Türk ve Buharalı olan Anuştekin ed-derezi'den gelmiştir. Hamza'dan evvel davete başlayan Anuştekin, yine Hamza tarafından Suriye'ye gönderildiğinde idam edilmiştir.

Dürzîler'e göre farzlar üçtür. Birincisi Hâkim'i bilmek ve inanmak, ikincisi Hamza'yı bilmek ve inanmak, üçüncüsü Hudud'a inanmaktır. Buna göre, Hâkim'i bilmek, Allah'ı bilmek demektir. En son, Allah Hâkim suretinde görünmüştür. Onun hem dünyevî hem de manevî bir yönü vardır. Allah'ın varlığı akıl ile idrak edilemez. Hâkim'e "Aliyyü'l-Âlâ, Bâr veya İlbâr, Ebu Zekeriyâ, Ali, Ma'al, Kâim, Mansur, Ma'az, Azîz, Hâkim" gibi isimler de verilmektedir. Hamza ise, yaratılmışların özü, ilk yaratılmıştır. Allah onu her şekilde destekler. Kaim Biemrillah'ın kuludur. Görür, içer, yer, anası ve babası olduğu halde çocuğu, eşi yoktur, evlilik gibi günahlardan uzaktır. Sevaplar ve günahlar onun elindedir. İnsanlara ceza vermek, evrenin işleyişini ve insanların ikinci kez dünyaya gelişlerini idare etmek onun görevidir. Hamza'ya, "İlletü'l-ilel, Sâbık-ı hakîki, Emir ve irade, Akl-ı küllî" denir.

Hudud ise onlara "Âyet, Ayetü'l-hudûd, Âyetü'r-resûl, Ayet-i muhâkemât ve Âyetü't-tevhîd" isimleri verilen vezirlerdir. Bunların cismani isimleri, İsmail b. Muhammed Temîmî, Muhammed b.Vehb Kuraşî, Ebu'l-Hayr Selame b. Abdülvehhab es-Sâmirî, Bahaaddin Ali b. Ahmet Es-Semûkî'dir. Ruhani isimleri ise Tâli, Ced, Feth, Hayal'dir. Bunlar yaratılmışların şereflipleri olup, evlilikten ve gûnahtan masumdurlar.

1.2. Dürzî Mezhebi (2)

İzmirli İsmail Hakkı, sy. 3

Konu

Daha önceki sayıda Dürzîler'in doğuşu ve farzları hakkında bilgi verilmişti. Bu sayıda da inanç sistemleri ile ilgili olarak bilgi verilmeye devam etmektedir. Cennet ve cehennem, kıyamet günü bunlardan bazılarıdır.

Özet

Dürzîler'e göre buradan başka bir âlem bulunmamaktadır. Bütün hesap, kitap işleri bu dünyada halledilecektir. Hamza, kıyamet gününde Sûr'u kendisinin üfleyeceğini söylemektedir. Ona göre kıyamet günü müşriklere karşı toplanma, ayaklanma anlamına gelmektedir. Kıyamet alametlerine gelince, tek gözlü Deccal ortaya çıkacak ve Halep'ten hareket ederek, bütün Rumları etrafında toplayacaktır. Büyük bir savaş çıkacaktır. Yecüc ve Mecüc iki buçuk milyon askerle Mekke'ye gelecek ve Hâkim Biemrillah onlara Mescid-i Haram'da görünecektir. Burada Hâkim Kâbe'yi yıkacak ve kılıcını Dürzîler'e verecektir. Hâkim, Dürzîler dışındaki halkı, inanışlarına göre dört gruba ayıracaktır. Hristiyan, Yahudi, Mürted ve Kâfirler. Sünniler ile Yahudiler, Şiiler ile Hristiyanlar, Mürtedler ile Mecusiler bir tutulacaktır. Kabir suali ise Hamza ile ikinci vezir olan Temimi tarafından yapılacaktır.

Dürzîler'e göre yeniden dünyaya geliş mümkündür. Bir Dürzî'nin ruhu diğerine geçebilir. Ruh ve nefis asla değişmez. Temimi'nin beyanatına göre insanda üç kısım bulunur; Akıl, nefis, cevher. Akıl ve Nefs insanın özü, cesedi ise gömleğidir. Kişinin yaşamı boyunca nasıl davrandığı, iyilik ve kötülük derecesine göre herkese farklı bir gömlek biçilir. Nefs olgunluk derecesine gelince artık yeni bir gömlek biçilmez. Hulul inanışı ise Allah'ın her boyutta, her zamanda farklı bir kişilikte dünyada olduğudur. Allah ise Hakim'dir. Hamza da çeşitli zamanlarda farklı

suretlere bürünmüştür. Bunlardan biri Pisagor'dur. Kur'an aslında Selman-ı Farisî'nin sözüdür, Muhammed ondan almıştır⁵⁹.

Dürzîler'e göre ahlaki olarak yerine getirilmesi gereken "Yedi vazife" mevcuttur. Bunlar Sıdk-ı Lisan, Hıfz-ı İhvan, ibadeti terk, iblis ve Tağutlara teberri, Tevhid-i Hâkim, Hâkimin hareket ve fiilleri nasıl olursa ona razı olmak, Teslim-i Nefs'tir. Sıdk-ı lisan, doğruluğu gerekli kılar. Yalancılık şirktir. Sıdk-ı lisanın kuralları sırasıyla şu şekildedir; Hâkim'in ulûhiyetini ikrar, her zamanda imametini, hudud-ı erbaanın faziletini, huruf-ı sıdkı ve nübüvvetlerini ve ayırıcı vasıflarını, hidayet bulan imamların bıraktıklarını, tenasühü, kaza ve kaderi yani her şeyin Allah'tan sadır olduğunu, kıyameti ve ondan sonra olan sevap ve ikâbı, din ve dünyaya ihvanı tasdiktir. Hıfz-ı ihvan; Dürzî mezhebine dahil olanların derecelerini bilmek, onları sevmek, en yüce olanlarına karşı mütevazi olmak, en aşağıda olanlara kol kanat germektir. İbadeti terk, Dürzîlerin kendi inançları haricindeki tüm inançlardaki ibadetleri bırakmalarıyla ilgilidir. İblis ve Tağutlara Teberri ise yalancı İblislerden ilişki kesmek anlamına gelir ki bunları natık, esas, hüccet ve daidir. İsimleri ise Hz.Muhammed, Ali, Ebu Bekir, Ömer, Osman, natıklar ise Nuh, İbrahim, Musa, İsa, Muhammed, Muhammed b. Said'tir. Bu vazife Müslümanlardaki hac vazifesinden çok daha muteberdir. Neticede Müslümanların hacca gittiklerinde yaptıkları büsbütün deliliktir. Hâkim'e göre artık hac, hem Zahiri hem de Bâtını olarak hiçbir anlam ifade etmemektedir⁶⁰.

Hâkim'in birliği de kelime-i şehadete bedeldir. Hâkim'in kullarının razı olacağı farzlar pek çok ise de bunlardan en önemlileri zuhur, istitar, acz ve mucize, farz ve iskar, tahlil ve tahrir, kaza ve kaderdir. Onun emirlerine razı olmak cihad sevabındadır.

Teslim-i nefis, Hâkim çocuğunu öldürmesini istese bile bunu yapmaktır. On derecesi bulunur: Marifet ve yakîn, velayet ve taat, kabul ve izân, tevekkül ve tefvîz, sabır ve şükür'dür.

Dürzîler, herhangi bir ortamda Müslüman veya Hristiyan gibi görünmeye çalışarak, kendilerini gizleme yoluna giderler. Onlara göre Müslümanlık iptal

⁵⁹ bk. Faik BULUT, *Ortadoğu'nun Solan Renkleri*, İstanbul 2002, s.115.

⁶⁰ bk. Yaşar ÇETİNKAYA, *aynı eser*, s.53.

edilmiştir. Yahudi ve Hristiyan kitaplarından yararlandıkları içinde onları tenzil ve tevil halkları olarak görürler. İncil'den ve Tevrat'tan çeşitli parçalar aldıkları için bu kitapları kutsal sayarlar. Gerçek Mesih Dürzîler'e göre, Hz. Muhammed zamanında gelen Selman-ı Farisi'dir.

Dürzîler, iffeti, ayıplardan uzak durmak olarak tanımlarlar. Zaten kendi mezhepleri pir ü pâk'tır. Bu mezhepte kişiler akıllar ve cahiller olmak üzere ikiye ayrılır. Cahiller, ehliyet sahibi oluncaya dek dereceden dereceye geçerler. Akıllar, ağır başlı, kötülük ve isyandan uzak, alkol ve sigaradan uzak duran kimselerdir. Şeyhleri ruhani reisleridir. Siyasetle uğraşmazlar.

Dürzîler Hâkim'in ortadan kaldırılmasından bu yana çeşitli gruplara ayrılarak inzivaya çekilmişlerdir. Cuma geceleri bir araya gelerek dinî kitaplarını okurlar.

Dürzîler'de tıpkı Yezidîler gibi yalnızca içlerinden birisiyle evlenebilirler. Boşanma gibi konularda ehlisünnet yolu takip edilse de talak yoktur. Evlenen eşler birbirleriyle eşit haklara sahiptirler. Cinayet suçluları hapse atılmak ile beraber, devlet memurlarının hataları iki Dürzî şahit ile sabit olunur. Ancak bu kimseler Hâkim adına tövbe ederlerse, affedilirler.

Dürzîlerin inanç sistemlerine tam olarak karma bir sistem denilebilir. İsmailîyye ve Bâtınıyye'den başka, Zerdüştlük, Mecusilik, Hristiyanlık ve hatta Eflatun, Pisagor gibi filozofların düşüncelerinin şekillenmesinden etkili olmuştur. Bazı düşünceleri kendilerine uyarlayarak değiştirmişler, bazılarını da kısmen bünyelerinde geliştirmişlerdir.

1.3. Yezidîler (1),

Mehmed Şerafettin [YALTKAYA], sy. 3

Konu

Türkiye'de özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde, Gürcistan'ın Tiflis, Ermenistan'ın Erivan ve Musul'un Sincar bölgesinde yaşayan Yezidîler'in yaşayışları, kutsal kitapları, inançları hakkında bilgi verilmiştir.

Özet

Yezidîler ile ilgili makalelere pek az rastlanmakta olup, konuyla ilgili bilinen makalelerden en tanınmış Nuri Bey'in yazmış olduğu *Abede-i iblis* 'tir. Dr. Radolf Frank ise Yezidîler'in Şeyhi olan Adîy b. Müsafir hakkında çeşitli yazılar kaleme almıştır.

Yezidîler'in büyük bir kısmı Musul'un Sincar eyaletinde yaşayanları tarım ve hayvancılık ile geçinmektedirler. Bu kişiler yaşayış tarzlarından dolayı, vahşi kimselerdir. Bu yörede yaşayan Yezidî erkeklerinin yaklaşık yedi bin kişi olduğu tahmin edilmektedir.

Yezidîler'in isminin nereden geldiği hususunda; bu ismin Hariciye'den Yezid Enis'e ait olduğunu söylenirse de konuyla ilgili net bir bilgi yoktur. İbni Yetimet'in Şeyh Adîy b. Müsafir'in soyuna ilişkin yazdığı *Vasiyet'i Garib*'de bahsettiğine göre Müslümanlar, Hz. Osman, Hz. Ali tarafları arasında vuku bulan olaylar sonunda, Yezid'e lanet eden kimseler ile Yezid'in yanında olanlar bir gruba ayrılınca Yezid'in yanında olanlar, kendilerinin eren ve evliya soyundan gelme olduklarını iddia ettiler. Hatta Yezid'e ve Şeyh Adîy b. Müsafir ve oğlu Şeyh Hasan'a küfür edenlerin cehenneme gideceklerinden bahsettiler. Buradan sonra isimleri Yezidî olarak anıldı.

Şeyh Adîyy b. Müsafir

İbni Halikan' a göre Şeyh Adîy b. Müsafir, Adeviye'ye mensup olup, Bağleb köylerinden Beyti Fars'ta dünyaya gelmiştir. Tahmini olarak 465/1072 ya da 467/1074 yılında doğmuştur. Kendisine çevresindeki insanlar itibar etmiş ve evini kiblegâha çevirmişlerdir. Abdulkadir Geylani ve İbn'ül Vefa'dan etkilenmiştir. Laleş ve çevresine yerleşmiştir. Şeyh Adîy b. Müsafir, orta boylu, esmer bir kimse olarak tanımlanmaktadır. Aynı zamanda Kürtler'in şeyhi olarak da bilinmektedir. Adîy b. Müsafir'in, *İ'tikad-ı Ehli's-Sünne, Risâletü fihâ Zikr-ü Adâbu'n-Nefs ve Vasâyâ eş-Şeyh Âdi b. Müsâfir ile'l-Halife, Vasâyâ li-Müridihi Kayd ve li-Sâiri'l-Müridin* isimli dört risalesi bulunduğu Dr. Radolf Frank tarafından tespit edilmiştir. Birinci eserinde, kaderi ispat ederek, hiçbirşeyin bu ilahi kudretin üstünde olmadığını belirtmiştir. Mutezile mezhebine dahi aleyhardarlık gösterdiği bu risalede, cennet ve cehennemden bahsetmiştir. İkinci risalesinde Gazali'ye yakın bir tasavvuf görüşünde

bulunarak nefis ile mücadelenin öneminden, üçüncü risalesinde ise erenlerden olmayanlardan uzak durmaları gerektiğinden bahsetmiş, dördüncü risalesinde ise müridlerini, açlığa ve nefsi terbiyeye davet etmiştir.

Yezidîler'in kutsal kitapları olarak bilinen *Kitabü'l Cilve* ise bir mukaddime ve beş fasıl'dan oluşmaktadır:

Âlemdeki tüm varlıklar yaratılmadan önce Melek Tavus vardı ve o, milletini zulumden kurtarması için yeryüzüne gönderildi. Bu kitapta (*Kitabü'l Cilve*) ona verildi ki milletini hidayete ulaştırın. Bu kitabı diğerlerinin okuması caiz değildir. Her zamanda ve her nesilde Melek Tavus'un gönderdiği bir hükümdar bulunur. Bu hükümdar zamana ve duruma göre değişir. Diğer ilahlar Melek Tavus'un işine karışamazlar. Haricilerin elinde de birtakım kitaplar bulunmaktadır ancak, bunlar bozulmuştur. Melek Tavus istediği kimselere görünür. Eğer dilerse bir kimseyi tenasüh yoluyla yeniden dünyaya gönderebilir. Yaratılmışların iyiliği adına dört madde (ateş, su, toprak, hava) ve dört zaman yaratılmıştır. Yabancıların kitaplarında yazanlar ile bu kitapta yazanlar arasında uyuşanlar varsa bunlar doğrudur, diğerleri uydurmadır. İsmi ve sıfatlarını her yerde zikredilmemesi gerekir ki bu yabancıların ne yapacağı belli olmaz.

Yezidîler bu kitabı Şeyh Adîy b. Müsafîr'e istinad edilse de bunun böyle olması imkânsız gibidir. Çünkü kitap, çok açık bir şekilde Arapça dilbilgisi hatalarıyla doludur. Kendisi aslen Arap olan bu şahsın bu derecede hatalar yapmış olması düşünülemez. Kitapta geçen birçok söz Arapça 'ya sonradan girmiştir.

Mushaf-ı Riş'te anlatıldığına göre, Allah önce beyaz bir inci yaratmış ve bir kuş bu inciye kırk bin yıl sırtında taşımıştır. Tanrı önce Pazar günü Azazil (Melek Tavus), Pazartesi Derdaili (Şeyh Hasan), Salı İsrail (Şeyh Şemsettin), Çarşamba Mikail (Şeyh Ebu Bekir), Perşembe Cebrail (Şecaattin), Cuma Şemnaîl (Nasreddin) , Cumartesi Nurali (Fahrettin)'i yarattı. Melek Tavus'u bunların reisi yapan Allah, yedi kat göğü ve yedi kat yeri yarattı. Fahrettin, insan, hayvan, kuş ve vahşileri yarattı ve onları keten torbalara koydu bu sırada inci ortaya çıktı ve Fahrettin'in bağırışıyla inci dört parçaya bölündü. Bu parçalar denizi meydana getirdi. Dünya

yuvarlak hale geldi. Allah Cebrail'i kuş suretine bürüyüp, dünyayı yaratması için gönderdi.

Sonra bir gemi yaptı ve bu gemide bin yıl oturdu sonunda "Laleş" dağında oturdu. Yeryüzünü yaratan Allah, Cebrail'den incileri istedi. Cebrail iki inci parçasından birini yerinaltına diğerini semanın kapısına yerleştirdi. İncinin kırıntılarını göğe süs olsun diye koydu, ziynet olsun diye meyveli ağaçları yarattı. Sonra yeryüzü üzerine gökyüzünü koydu ve buradan meleklerle seslenerek Âdem ve Havva'yı yaratacağını buyurdu. Bunlardan da Şahar b. Cebri dünyaya gelecek ve Melek Tavus'a hizmet edecekti. Bu adamdan doğacak millete "Yezidî" denilecekti. Sonra Allah'ın emriyle Şeyh Abidin Müsafir Laleş'e gitti. Karadağa inen Allah otuz bin melek yaratıp bu melekler kendisine kırk bin sene hizmet ettikten sonra onları Melek Tavus'a emanet etti. Kudüs'e inen Allah, Cebrail'e dünyanın dört bir köşesinden toprak getirmesini emretti. Cebrail'de hava, su, ateş ve toprak getirdi. Böylece ilk Âdem'i yaratan Allah, Cebrail'e onu Firdevs cennetine götürmesi ve orada buğday hariç herşeyden yemesini emretti. Âdem yüz sene cennette kaldıktan sonra Melek Tavus Allah'a gelip Âdem'in nasıl çoğalacağını sordu. Allah'ta Âdem'i Melek Tavus'a teslim ettiğini söyledi. Ardından Melek Tavus Âdem'e gelerek buğday yeyip yemediğini sordu Âdem'den olumsuz cevabı alınca ona yemesi gerektiğini söyledi. Âdem buğdayı yiyince karnı şişti ve Melek Tavus onu cennetten çıkardı bu sırada bir kuş gelip Âdem'i gagaladı ve Âdem'e bir delik açarak rahat etmesini sağladı.

Cennetten çıkarıldığına yüz sene boyunca ağlayan Âdem sonunda affedildi ve sol koltuğunun altından Havva yaratıldı. Hayvanlar da yaratıldıktan sonra Âdem ile Havva arasında neslin kimin üzerinden yürüyeceği tartışması oldu ve her ikisi de tohumlarını bir testi içine koyarak mühülediler ve dokuz ay boyunca beklediler. Dokuz ayın sonunda Âdem'in testisinden bir kız ve oğlan Havva'nınkinden çürük haşerat ve pis koku ortaya çıktı. (Âdem'den olan bu kız ve erkek çocuk Yezidîler'in atalarıdır.) Melek Tavus yeryüzüne inerek Yezidî milletini oluşturdu ve onları hükümdar kıldı. Bunlar eski Asur hükümdarlarıydılar. Bunlardan Nesruh Nasirettin, Kamuş Melik Fahrettin'dir. Dört hükümdar sevilmez. İsa'dan önce Yezidîlerin dini

Mecusilik'ti ve ne Müslüman ne Hristiyan ne de Museviler onları bertaraf edememişlerdi çünkü Allah onları ezeli ve ebedi bilgileri öğretmişti.

Yer ve gök yaratılmadan evvel denizlerde gezen Allah bir inci yaratmış ve ona kırk sene hükmetmişti. İnciyi ayağıyla ezmesi suretiyle inciden çıkan çığlık dağları ve gökleri oluşturdu. Gökyüzüne çıkan Allah eline kalemi alıp yazdı ve kendi nurundan altı Tanrı daha yarattı ve bu tanrılardan başka şeyler yaratmasını istedi. Onlardan biri çıkıp güneşi, biri ayı, diğeri semayı, beşincisi yıldızı, altıncısı cenneti yedincisi ise cehennemi yarattı. Bundan sonra Âdem ile Havva yaratıldı. Nuh tufanından başka tufanların da olması mümkündür. Yezidî halkı “Naumi” sülasindendir. Gemi Musul'dan beş fersah ileride durmuştu. Sencar dağına oturmuştu ve sonrasında da Cudi dağına oturdu. Tufan'dan bu yana yedi bin sene geçmesine karşılık her bin senede bir ilahlardan biri yeryüzüne inip kanunları belirler. Yezidîler, Yunus peygambere ithafen balık yemezler, horoz eti de yemedikleri gibi kabak da yemezler. Ayakta kıyafet giymedikleri gibi, hamam da yıkanmazlar. Allahlarının ismi olan Şeytan lafzının anlamları kesinlikle yasaktır.

Şeyh Adîy'nin ölümünden iki yüzyıl sonra kaleme alındığı söylenen bu kitabın da yakın zamanda yazıldığı tahmin edilmektedir. Kitaptaki bazı ifadelerin (libas gibi) Osmanlıca'dan alındığı açıkça görülmektedir.

Melek Tavus Kimdir?

Yaratılmışların ilki olan ve pazar günü yaratılan Melek Tavus, yeryüzünde Yezidî halkını korumak ve onları irşad etmekle görevlidir. Yedi Tanrı'nın reysidir.

Yezidîler arasında bir takım tabakalar mevcuttur. Bunlar; Mirler, İhtiyarlar, Şeyhler, Kavalalar, Fakirler/Karabaşlar, Koçekler ve sonra Çömezler olmak üzere sistemler mevcuttur. Mirler, soy olarak kendilerine Şeyh Adîy b. Müsafir'e nisbet ederler ve bu soydan gelen kimse kendinden aşağı tabakadan bir kimse ile evlenemez.

Şeyh Adîy b. Müsafir'in tarikatından kimselerin, Şeyh Adîy'yi ilahlaştırmaları, onun tarikatındakilerden namazı kaldırdığını söylemeleri gibi aşırılıklar üzerine İran'dan Şafi Yusuf Halevani, ilim adamlarını bunların karşısında olmaya davet etti. Bir kısım kimse bu davete uyarak asker gönderdi ve Adîy'nin

taifesinden bir kısım kişiler öldürüldü. Adi'nin kemikleri yakılarak, ilah addettikleri bu kişinin acizliği gösterildi. Sonradan yeniden inşa ettikleri binalarında faaliyetlerine devam eden Adi tarikatı bundan sonra tüm ulemaya düşman oldu.

Bundan sonra Yezidîler'e dair Sahaflar çarşında kitapçı İsmail'in dükkânında bulunduğu bir dergide Mevlana Salih tarafından yazılan "*Yezidîler hakkında bir fetva*" adlı makaleyi gören yazar, bu makaleyi de kendi makalesine eklemektedir. Buna göre Yezidîler, nerede bir ilim adamı görseler onu öldürür, Kur'anları yakar ve tahrip ederler. Şeyh Âdiy'yi Peygamber'den üstün görür, hatta Peygamber'in onunla ilgisi olmadığını söylerler. Kıyamet gününde Şeyh Âdiy onları başının üzerinde cennete taşıyacaktır. namaz ve oruç gereksizdir. Kalp temizliği kâfidir. Kâbe'den ziyade Laleş'i ziyaret daha makbuldür. Şeyh Âdiy'ye inanan kimseler üç şekilde incelenebilir:

1-Adîy b. Müsafîr'e ulûhiyet istinad edenler,

2-Adîy b. Müsafîr ile Allah'ın uluhiyeti paylaşarak, yeryüzüne Şeyh'in hakim olduğuna inananlar,

3-Adîy b. Müsafîr'i, Allah katında onun veziri olarak görüp, Allah'ın sözünden çıkmadığına inananlar.

Yezidîler küfür yolunda giden kimseler oldukları için, onların malları da savaş zamanlarında ganimet olur. Bu kimselerden kız alıp vermek, kestiklerini yemek, onlardan vergi alarak yaşamlarına izin vermek de haramdır.

Yezidîlere dair Köprülü Mehmet Paşa kütüphanesinden 1617 nolu mecmuada İbn Cemil tarafından yazılmış "*er redd âlâ Râfiziye ve'l Yezidiyeti'l Muhâlifîn li'-l Milleti'l-İslâmiyeti'l Muhammediye*" adlı kitabının girişinden öğrenilen bilgilere göre ise Fırat çevresinde yaşayan Rafizilik ve Zeydilik ile Adevilik ve Yezidîlik olmak üzere iki zıt mezhep bulunmaktadır ve bu mezheplerin kendilerine karşı yönetilen Ehli Sünnet olmadıklarına dair meselelerin halledilmesi için bir kitap yazılmasına karar verilmiştir. Bu kitabın birinci bölümünde Kur'an'ın anlamı, ikinci bölümünde Hulefa-i Raşidin'in faziletleri, üçüncü bölümünde Rafizi, dördüncü bölümünde Yezidîlerin dinleri, beşinci bölümünde Hulefa-i Raşidin tarafından söylenen ve *Sahih-i Buhari*'de de olan kırk hadis bulunmaktadır.

Bu kitapta tatmin edici kadar bilgi bulunamasa da Yezidîler ile ilgili olarak şunlardan bahsedilmiştir: Yezid b. Muaviye'ye mensupturlar. Kübbiyat ve Heyt'e dailer göndermişlerdir, Yezidleri sevmeyenlerin kanını dökmeyi helal sayarlar ama bir imamın arkasında namaz da kılabilirler. Bu kitaptaki bilgilerin Hasan b. Âdiy'den alındığı söylenmiştir. *Kitabü'l Cilve*'den ise bahsedilmemiştir ki, kitabın çok sonraları yazıldığı görüşünün kanıtıdır.

Son olarak Gazali tarafından Şeyh Âdiy'ye yazılan bir mektubun kopyası kitapçı Mahmut Efendi'nin dükkânında görülmüştür. Bu mektubu Gazali, Şeyh Âdiy'nin isteği üzerine yazmıştır. Mektup nasihat ve vaaz içerikli olup, samimi bir kaleme alınmıştır⁶¹.

1.4. Yezidîler(2)

Mehmed Şerafettin [YALTKAYA], sy. 4

Konu

Daha önce üçüncü sayıda basılan Yezidîler makalesine ek olarak yayımlanmıştır.

Özet

Darülfünun kütüphanesinde merhum Halis Efendi kitapları arasında bulunan ve Mardinli Abdülselam Efendi tarafından yazılan "*Mardin Tarihi*" isimli kitapta Yezidîler hakkında verilen bilgiler, yazarın bu kişiler ile aynı yerde yaşıyor olması bakımından önemlidir.

Kitaba göre Yezidîler, Şam'da ortaya çıkmışlardır. Önceleri Pespaye gibi isimler almışlardır. Sonradan kendi memleketlerine dönerek, mezheplerini yaşadılar. Şeyh Adîy b. Müsafir'e tabii oldular. Bu kimseler, hak kitapları inkâr etmekte olup, bunların insanlar tarafından yazıldığına inanmaktadırlar. Oruç, namaz, hac gibi Dinî vazifelerin kendileri için gereksiz olduğu kanaatinde dirler. Şeyh Âdiy'nin soyundan gelen kimselere eşlerini hediye ederler ki bunlardan meydana gelen çocuklar onlar için şeref demektir. Allah'ı yemek yiyen, içen biri olarak tasvir ederler. Mezhepleri

⁶¹ bk. İbrahim Ağâh ÇUBUKÇU, *Gazali ve Batınlık*, Ankara 1964, s. 51-70.

Hamdaniler'e benzer. Bunların bazı itikatlarını taklit ederler. Müslüman görünürler. Zorda kaldıklarında kelime-i şehadet getirebilirler. Onlara göre Allah ile Peygamber sürekli Şeyh Âdiy'ye görünmektedirler. Şeyh Âdiy'de bu durumdan sıkılmıştır. Yezid b. Muaviye soyundan geldiklerine inanırlar ve onu Peygamber'den üstün tutarlar. İblis'e sövenleri kovarlar ve dört kısımdırlar:

- 1- Şeyh Âdiy'yi Yezid'e tenzil edenler,
- 2- Yezid'i, Şeyh Âdiy'ye tenzil edenler,
- 3- Şeyh Âdiy Tanrı'dır, diyenler,
- 4- Şeyh Âdiy Peygamberdir ve bütün peygamberlerden üstündür diyenler.

Şeyh Âdiy'ye Şeyh Hadi derler ve Laleş'i ziyareti Mekke'yi ziyaretten üstün görürler. Laleş'in kuzeyinde bu kimselerin buldukları mevkiden çıkan su kaynağı da yine zezem suyundan üstündür. Şeyhlerine secde etmeyenleri kâfir sayarlar.

Yezidîler hakkında verilen fetvalar genel olarak bu kimselerin kâfir olduğu yönündedir.

1.5. Fatımîler ve Hasan Sabah

Mehmed Şerafettin [YALTKAYA], sy. 4

Konu

Şiiliği kendi içerisinde geliştirip, milli bir mezhep olarak benimseyen Fatımî devleti ile Hasan Sabbah'ın hayatı hakkında malumat verilmiştir. Makaleyi iki bölümde incelemek mümkündür. Birinci bölüm Fatımî devletinin kuruluşu, hükümdarları ve yıkılışından bahsedilmiş, ikinci kısımda ise Hasan Sabbah'ın doğumu, Bâtını daisi oluşu, Melikşah ile mektuplaşması gibi mevzulara dikkat çekilmiştir.

Özet

Emevi hanedanının kurucusu Muaviye Ebu Süfyan'ın Şam'da oğlu Yezid'e tahtı bırakması Kербela olaylarının yaşanmasına ve Hz.Hüseyin'in şehit edilmesine neden olmuştu. Bu olaydan sonra vicdan azabı çeken Küfeliler, Selman-ı Farisi'nin davetiyle Medine ve Basra taraflarına göç etmişlerdi. Bu sırada Keysaniye mezhebi imamı olan Muhtar es-Sakafi, Abdullah b. Zübeyr' den yüz bulamayarak Küfe'ye gelmiş ve Mehdilik iddiasında bulunmuştu. İyi niyetli insanların kanına girerek, Hz. Hasan'ın katillerden intikam alacağını söylemekteydi. Bütün bu karmaşa içinde Müslümanlar, parça parça ayrılmaya başlamışlardı.

Abdullah b. Zübeyr kardeşi vasıtasıyla Muhtar es-Sakafi'yi ortadan kaldırırsa da, Arapların en zalimlerden olan ve Haccâc-ı zâlim adı verilen Abdülmelik tarafından da İbnü'sh -Zübeyr'in hayatına son verilmiştir.

İkinci Yezid'den sonra halife olan Haşim zamanında Küfeliler'den onbeş bin kişi Zeynel Abidin ismiyle tanınan Zeyd b. Ali'ye biat ederek, onun yolundan gitmek istediler. Bir kuşatma sırasında şehit düşen Zeynel Abidin'in oğlu Yahya firar ederek Cürcan'a kaçmıştı. II. Velid zamanında burada ayaklansa da, o da babasıyla aynı kaderi paylaşmak zorunda kalmıştı.

Bundan sonra halife olan II. Velid'in öldürülmesi üzerine III. Yezid onun yerine geçmişti. Altı ay halife olduktan sonra vefat etti. Yerine İbrahim geçti ve bundan sonra Emevi halifesi Mervan hükümdar oldu, kendisiyle beraber Emevi hanedanı da son nefesleri vermek üzereydi. Tam bu zaman diliminde Muhtar Es-Sakafi'nin mezhebi Keysaniye tarafından karışıklıklar çıkarılmaya başlanmış, devletin ve halifeliğin Muhammed b. el-Hanife'nin soyundan gelen İbrahim el-İmam'ın ya da onun oğlu veya kardeşinin hakkı olduğunu dile getirmişlerdir. Bu kişinin ölümünden sonra Ammar b. Yezid "Hidaş" namıyla Merv'e yerleşmiş ve Hürremi inancını benimseyerek, kadınları kullanmaya başlamıştı. Hac ve namaz gibi vazifeler yerine kendine dua edilmesinin daha muteber olduğunu bildirmişti.

Muhammed el-İmam'ın vefatından sonra İbrahim el-İmam Ebu Hişam Bekir adlı birini Horasan'a göndermişti. Ebu Müslim Horasani adlı kimse senelerden beri

burada olup, halk üzerinde büyük etkiye sahipti. Netice olarak Mervan'ın ordusu Zap suyu yakınlarında yenilmiş ve Emevi hanedanlığı ortadan kalkmıştı.

Abbasilerin lideri olan Eb'ül Abbas el-Seffah hilafetinin beşinci yılında ölünce yerine kardeşi Ebu Cafer el-Mansur geçti. Amcasını Ebu Müslim Horasani'nin vasıtasıyla bertaraf etti. Bundan sonrada Ebu Müslim'in hayatına son verdi. İmam Cafer Sadık onun döneminde birkaç kez hapse atıldı ve sonunda şehit edildi.

Abbasiler'e rakip olan Alevîler, birçok şehit verdikten sonra nihayet Afrika'da bir devlet kurdular. Bu devletin ilk halifesi Ubeydullah'tı. Bundan dolayı Fatımîler'e Abidiye de denilir. Cafer el-Sadık'ın oğullarından İsmail'in imametine dâhil olduklarından dolayı İsmailiye namını alırlar. Bunlara "sebia" da denilir. Çünkü yedi sayısının mezheplerinde önemli bir yeri vardır. Peygamberler, Âdem, Nuh, İbrahim, Musa, İsa, Muhammed, İsmail b. Cafer olmak üzere yedi tanedir. Haftanın yedi günü, yedi imam mevcuttur. Bu devlet, kendilerine Bâtini âdetlerini getiren Hamdan Karamat'tan dolayı Karamita namını da alır. Azerbaycan'da zuhur eden Babekiye mezhebiyle dahi bunların bağlantısını kurmak mümkündür. Mazduklar, Hürremiye mezhebi de bağlantı kurabilecek diğer mezheplerdendir.

Ubeydullah'ın Hz.Ali'nin soyundan olup olmadığı tartışıla gelse de bu iddianın Abbasiler tarafından çıkarılması da mümkündür. Nihayetinde bu devlet kendilerine karşı devamlı olarak büyümekteydi. Ubeydullah'ın döneminde Ebu Abdullah el-Şii gibi dailer Yemen'e giderek halkı zuhur edecek Mehdi için hazırlık yapmaya ikna ediyorlardı. Ebu Abdullah Şii, hayatı boyunca Ubeydullah'a hizmet etmişti. Mısır, Şam ve Trablusgarp valileri tarafından aranılan Ubeydullah, yine bu kimsenin çabaları ile idamdan kurtarılmıştı. Ebu Abdullah el-Şii, Rakkade'yi ele geçirdikten sonra liderini kurtarmak üzere Sicilmase'ye gitti ve hatta ona bir mektup yazarak yine liderinin hayatını kurtardı. İdareyi eline alan Mehdi, daisi Ebu Abdullah'ın ve kardeşi Ebu Abbas'ın hükümet işlerine karışması istemiyordu. Kendine tehdit olarak gördüğü bu kimseleri ortadan kaldırdı. Kendisinden sonra oğlu Ebu Kaim el-Nizar'ı tayin etti. Bu kimsede, her beldeye giderek, din adamlarını dahi yataklarında öldürmüştü. Aynı zamanda bu kişinin daileri de boş durmuyor, Mehdi'nin Ubeydullah olduğu konusunda halkı telkine devam ediyorlardı.

Ubeydullah, hem Mehdi hem peygamber hem de rızık veren Allah'tı. Kasım babasının ölümünden sonra merkezleri olan Mehdiye'nin sokaklarında Allah'a lanet eden sözler ile bağırmağa başlamıştı. Fakihaların birçoğunu katleden bu kimse bazılarının da kızlarıyla evlenerek akrabalık bağlarını kuvvetlendirmişti. Kendisine karşı duran yaşlı Ebu Nezid isimli kişiye birçok kimse biat etti. Ebu Kaim bu kişilerin üzerine ordusunu gönderdi. Afrika'ya girmeyi başardı. Vefatı üzerine yerine oğlu Ebu Tahir İsmail (İsmail Mansur Binasrillah) geçti. Bu da babasının ve dedesinin yaptığını yapmayacağına, Abazi mezhebini tanıyacağına dair söz verdi. Bu sözleri ile halka güven veren İsmail, kısa bir süre sonra dedesinin ve babasının yolundan gitmeye devam etti. Bir halka oluşturdu ve bu halkada Yunan filozoflarına dair meselelerinin tartışılmasını istedi. Bundan sonra yerine oğlu Müizz (Ebu Tamim el-Mu'izz Lidinillah) geçti. Bunun daileri Mısır'da ve her yerde halifelerinin yeryüzüne malik olacağını söylüyordu. Hatta Mü'izz bir keresinde Mısır'a gelmiş ve kendisinin Allah olduğuna dair sözler söyleyip, yeşil bir elbise kuşanmak suretiyle insanların aklını çelmeye muvaffak olmuştu. Bunun vefatından sonra yerine oğlu el-Aziz (Ebu Mansur Nizar Aziz Billah), sonra el-Hâkim Biemrillah, Ali az-zahir ve Mustansır Billah tahtı devam ettirmiştir. Hasan Sabbah, Mustansır devrinde onun daisi olmuştu. Aynı şekilde Nâsır-ı Hüsrev'de onun dailerindendir.

Ebu Tahir devrinde Karamatların reisi Ebu Said el-Cenabi başta olmak üzere tüm Karamatlar ile mücadeleye girişildi. Bu kişi ve ailesinden kimseler katledildi. Karamatların büyük ölçüde tabiyeti sağlandı. Ebu Tahir devrinde çok fazla kan döküldü. Kâbe basıldı, hacıların cesetleri kuyulara dolduruldu.

Hasan Sabbah

Kaim Biemrillah zamanında, Abbasi halifelesinin Şii Büveyhoğullarının etkisi altına girmesi üzerine, Büyük Selçuklu hükümdarı Tuğrul Bey, Bağdad üzerine yürümüş ve halife'yi kurtarmıştı.

Selçuklu Sultanı Melikşah zamanında vezir olan Nizamü'l Mülk'ün *Siyasetname*'sindeki ifadesine göre; Hasan Sabbah, Ömer Hayyam ve kendisi aynı hocadan ders dinlemişlerdi ve bir gün herhangi biri devlet memurluğuna gelecek olursa diğerine de yol açacağına dair birbirlerine söz vermişlerdi. Bir süre sonra

Nizamü'l Mülk Alp Arslan'ın veziri olmuş, Gazne ve Kabil şehirlerinde kalmıştı. Ömer Hayyam bu sırada yanına gelmişti. Geçmişteki söze binaen sultana Ömer Hayyam'ın doğruluğundan ve dürüstlüğünden bahseden Nizamü'l Mülk, Ömer Hayyam hakkında güven telkin etmişti. Fakat bu kişi, devlet işlerinden ziyade bilim ile ilgilendiğinden Nişabur'a gönderilerek, her sene belirli bir miktar maaş bağlandı. Alp Arslan zamanında kendisinden haber alınamayan Hasan Sabbah, Sultan Melikşah devrinde ortaya çıktı. Nizamü'l Mülk bu kişinin hilekâr bir yapıda olduğunu padişaha bildirmişti. Hasan Sabbah, padişah ile Nizamü'l Mülk'ün arasına nifak sokma niyetiyle yaydığı dedikoduları padişaha ulaştırmaktaydı. Bir devlet işinde, Nizamü'l Mülk'e göre on kat daha hızlı hareket ederek, işi başardığında ve bunun nedenini açıklayamadığında ise firar etmek zorunda kalmıştı. Firar ettiği sırada Rey'e gelmiş burada Mustansır Alevî'nin konuğu, daha sonra da daisi olmuştu. Bu görev ile Şam, El-cezire, Diyarbakır ve Rumeli, Horasan, Kaşgar ve Maveraünnehir'e gitmişti. Şerefşah Caferi'nin emir idaresi altında olan Alamut kalesi dikkatini çekince burayı kısa süre sonra ele geçirdi. Hasan Sabbah'ın artan Bâtınlık çalışmaları üzerine Melikşah ona bir mektup göndererek, Sabbah'ın yeni bir din çıkarmış olmasından, insanları aldatmasının yanlışlığından ve kendisine de karşı gelmiş olduğundan, üzerine gönderilmek üzere bir ordunun hazır olduğundan bahsetmiş, saldırıya cevap vermesi halinde Alamut kalesinin burçlarını yerle bir edeceğini söylemiştir.

Hasan Sabbah bu mektuba karşılık cevap olarak, sultana kendisiyle ilgili bilgi verenlerin aslında kendisinin düşmanları olduğu ve bu yüzden yanlış bilgi verdiklerini, aslen Şafi mezhebi terbiyesi altında yetişerek, imamlar hakkında kitaplar okuyarak onlara meylettğini, dünya işlerine çok daldığı içinse Allah tarafından kendisine düşmanların gönderildiğini söylemiştir. Kendisine muhalefetten kaçarak Rey'den Bağdat'a geldiğini ve bu sırada Abbasi halifelerini teftiş imkânı bulduğunu, bu kimselerin dinden uzak kimseler olduğunu görerek onlardan uzaklaştığını ve Mısır'a geldiği sırada tanıdığı Mustansır'ın yolunu beğenerek ona meylettğini dile getirmiştir. Bundan sonra Abbasi halifesinden tamamen yüz çevirdiğini, bu yüzden de halifenin kendisini öldürmek üzere peşinden adam gönderdiğinden bahsetmiştir. Ortaya yeni bir din çıkarmadığını, dininin İslâm

olduğunu kelime-i şehadetle doğrulamış, Abbasi halifesinin zevk ve sefa düşkünü olduğunu, şarap meclislerinde bulunduğunu tekrar tekrar yazmıştır.

Bundan başka, Nizamü'l Mülk'ün bazı illerde katliam yaptığını söyleyerek, bu kimseyi kendisine düşman gördüğünü açıkça belli etmiştir. Alamut kalesinde yaşayanların, bu kalenin ayrı bir sihiri olduğuna inandığını da belirterek, halifenin ve sultanın doğru yola gelmesi için dua ettiği sözleriyle mektubunu bitirir⁶².

Kısa bir süre sonra Melikşah vefat etmiş, kardeşlerden en büyüğü olan Berk Yaruk'un tahta geçmesini istemeyen Türkân Hatun, ölüm haberini duyurmamak ve kendi oğlu Mahmut'u tahta çıkarmak niyetindeydi. Bu amaçla Berk Yaruk'un üzerine adamlarını gönderdi. Ölüm haberini duyan Berk Yaruk ise hapisten kaçarak İsfahan'da padişahlığını ilan etti. Türkân Hatun'un yaptığı muharebeler başarısızlıkla sonuçlanmış ve 487/1094'de Berk Yaruk emir idareyi ele geçirmişti ve 490/1097'de kardeşi Sencer'i Horasan'a göndererek, buranın valiliğini ona vermişti. Muhammed b. Melikşah isimli kardeşi ise Bağdat'ta kendi adına hutbe okutmaya başlamıştı. Taht mücadelelerinden faydalanan Bâtıniler ise İsfahan'da toplanarak faaliyete başlamışlardı. Kendilerine muhalefette bulunan kimseleri öldürüyorlardı. Akşam belli bir vakitten sonra evine gelmeyen kişinin, Bâtıniler tarafından öldürüldüğüne inanılıyordu. Katliamdan bıkan halk, Şafi mezhebinden Ebu Kasım vasıtasıyla birçok Bâtiniyi ele geçirerek yaktı. Bu kimseler Sultan Melikşah zamanında yapılan Şahdiz kalesini ele geçirmiş Ahmed b. Adaş 'ın başına taç giydirerek onu kalenin reisi yapmışlardı. Muhammed döneminde bu kale yerle bir edilmiş, burada bulunan kimselerin ahirete ve Allah'a inançlarını tazelemek şartıyla öldürülmeyeceğini söylemişti. Bunun üzerine kaledekilerin bir kısmı kendi kalelerine dönmüş, bazıları da Hasan Sabbah'ın kalesine gitmişlerdi.

Hasan Sabbah üzerine güçlü bir ordu gönderildi. Hatta Sencer döneminde de bu kale kuşatılmıştı ancak, Sencer'in hareminden bir cariye'nin Sabbah tarafından ele geçirilmesi ve cariye'nin de sultanın yastığına bıçak saplayıp, tehdit mesajları bırakması üzerine Sencer kuşatmadan vazgeçmişti. Son olarak 517/1123 'de Hasan Sabbah bu kalede öldü. Hasan Sabbah'ın otuz beş sene boyunca devam eden hükümdarlığı sırasında kaleden çok az çıktığı söylenmektedir. Bilinenlerin aksine

⁶² Söz konusu mektubun Osmanlıca metni için bk. Ek.3.

kalede şarap imal ettirmemiş ve hatta oğullarından birini şarap içtiği gerekçesiyle de idam ettirmiştir. Tarikatına “Haşhaşiye” de denilmektedir. Sabbah’tan sonra iyice yoldan çıkan mezhep, II. Hasan zamanında İslâm şeriatı’nı tamamen ortadan kaldırdı. Son hükümdarları Rukneddin Kürşah katledilerek, bu mezhep ortadan kaldırıldı.

1.6. Nâsır-ı Hüsrev

Mehmed Şerafettin [YALTKAYA], sy. 5-6

Konu

Mustansır Alevî'nin dailerinden ve İran'ın en büyük şairlerinden biri olan Nâsır-ı Hüsrev ve eserleri olan *Sefername*, *Ruşenainame*, *Hân-ı İhvân*, *Guşâyîş u Rehâyîş*, *Câmiu'l-Hikmeteyn*, *Zâdu'l-Musâfirîn* ve *Vechü'd-dîn* ile ilgili olarak yazılmıştır. Hüsrev'in hayatı, yaşayış tarzı, felsefî ve ilmi düşüncelerine değinilmiştir.

Özet

Sefername'sinin girişinde kendisini "Ebu Mu'in Nâsır-ı Hüsrev el-Mervazi el-Kubadiyani" olarak tanıtan Hüsrev, Merv ahalisinin Kubadiyan namındaki kasabasına mensuptur. Kendisini Ali b. Musa el-Rıza'ya nisbet edenler olsa dahi bu konuda herhangi bir bilgi yoktur ve 394/1003 yılında dünyaya gelmiştir. Nerelerden ve kimlerden ders aldığı bilinmemektedir. *Zâdu'l-Musâfirîn* adlı eserinden anlaşıldığı kadarıyla kendisi felsefe ile ilgilenmiş, Yunan felsefelerini dikkatle takip etmiştir. Bu yüzden kendisine "Hâkim" unvanı verilmiştir.

Nâsır-ı Hüsrev, Selçuklu sultanı Çağrı Bey'in Horasan bakanlığı esnasında hükümet işleri ile ilgilenmiş ve akranları arasında meşhur olmuştu. *Sefername* ve başka eserlerinde de görüldüğü üzere padişah ve sultanlardan çok hürmet görmüştür.

Gördüğü bir rüya ile memuriyetten istifa etti ve şarap içmeyi de bırakarak Mekke'ye gitti. Hac'dan sonra iki kez daha Kudüs'ü ziyaret etti ve sonrasında deniz yoluyla Mısır'a geçti. Burada Mustansır Alevî ile tanışan Nâsır-ı Hüsrev ondan çok etkilenerek sarayına girdi. Ondan o kadar etkilendi ki kaybolmuş ruhunu onda buldu. Mekke'yi ikinci kez ziyaretinden sonra Mısır'a geri döndü ve ertesi sene Mustansır tarafından Mekke'nin örtüsünü taşımak üzere buraya gönderildi. Sonraki senelerde Nâsır-ı Hüsrev Mustansır'ın daisi olarak Horasan'a gönderildi. Horasan'ın hocası olan Nâsır-ı Hüsrev artık ateşli bir Fatimî daisiydi. Bu sırada Horasan'da inancını

yaymaya çalışan Nâsır-ı Hüsrev'den çekinen Horasan bakileri “Batın” namını verdikleri Nâsır-ı Hüsrev’i Horasan’dan çıkardılar. Bu olayın Bağdad halifesi tarafından gerçekleştirildiği de söylenmektedir. Son olarak Yemkan’ın Bahdaşan köyüne giden Nâsır-ı Hüsrev burada, *Zâdu’l-Musâfirîn*, *Ruşenainame* gibi eserlerini yazdıktan sonra vefat etti.

Nâsır-ı Hüsrev’in Dinî Felsefesi

Nâsır-ı Hüsrev’in en önemli eserlerinden anlaşıldığına göre onun din felsefesi gerçek manaların dışında herşeyin farklı bir manası olduğu yönündedir. Kur’an dinin görünen kısmıdır ve bu deniz suyu ise din’in asıl manası denizde yaşayanlar içindir. Gerçek manasını aramaksızın Kur’an’a tek bir bakış açısıyla bakanların din için önemi yoktur. Kur’an’ın güzelliği ona verilen anlamlardadır. Kur’an dinin şiiri veya sözleri olup, bunlar mananın ruhudur. Kur’an’ın sahibi Allah olduğu halde diğer manası onun vasisi olan Haydar- Ali b. Talip’tir. Nâsır-ı Hüsrev, yine kelimelerin altında farklı manalar olduğu düşüncesiyle “La İlahe İllallah”ın harflerinden de kendine bir pay çıkarmakta, harfleri önce üçe sonra yedi parçaya bölmekte ve bunu da dünyadaki yedi imam ve yedi yıldızla açıklamaktadır. Yine bu cümledeki kelimeleri “La, İlahe, İla, Allah”ı önceden bulduğu üç sayısıyla çarparak onikiyi elde eder ki bu da dünya âlemindeki oniki yönü gösterir. Nâsır-ı Hüsrev’in “*Vechü’ d-dîn*” eserinde zekât, hac, gibi konulara değinilmiş, bu kitap İsmailîye’nin esasını teşkil etmiştir. Bu kitaba göre, yaratıcı insanları hayvanlardan farklı olarak akıl ve yetenekli yaratmıştır ki demek ki bu yaratıcı da akıl ve marifete sahiptir. Hayvanlar içinde seçkin olan insan olduğuna göre, insanlar içinde de seçkin olan kimseler olmalıdır ki bunlar peygamberlerdir. Peygamberler yerine de insanlar arasında imamlar bulunmaktadır. Eğer imamlar da olmazsa yeryüzü karışır ve korkunç bir yer olur.

İhvanü’l Safa adlı eserinde ise Nâsır-ı Hüsrev, can ile akıl’ı birleşmiş bir ilahi hediye olarak görmektedir. Akıl, rahatlığın ve iyiliğin birleşimi, hayırların madenidir. Dünya zindanından insanı kurtaracak şey; akıldır. Cennet akıldan ibarettir. Peygamberler ve vasileri cennetin kapılarıdır. Resul’un şeriatını anlamsız olarak kabul edenler, gerçek manadan uzak olduklarından dolayı kendilerine, cennetin kapısı kapalıdır. Cennetin kapısının anahtarı “La İlahe İllallah, Muhammeden

Resullah”tan ibarettir. Kısaca cennet kapısı peygamber ve imam, kapıların anahtarı ise kelime-i tevhid ‘tir. Bunlara tabi olmayanlar, cehennemde kalmaya mahkûmdurlar. İnsanlar üç “cismi keşif” ve üç “cismi latiften” ibarettirler. Bunlardan ikisi (ateş, hava) nefis gibi latiftirler. Diğer ikisi de (toprak ve su) cismi keşiftirler. İnsanlar bu iki cisimden gıdalarını alırlar.

Allah insanlara altı peygamber göndermiştir ki bunun sebebi insanın da altı yönü olmasındandır. İnsanın baş tarafı Âdem, sol tarafı Nuh, İbrahim arka, Musa alt ve İsa sağ, Muhammed ise ön kısmıdır. Bunlar kendi zamanlarında şeriatlarını tebliğ ederek, mükâfat vaadinde bulunmuşlardır. Allah âlemi Pazar günü yaratmaya başlamış, cumartesi günü istirahat etmiştir. Pazar günü Âdem’i, pazartesi günü Nuh’u, salı günü İbrahim’i, çarşamba günü Musa’yı, perşembe günü İsa’yı ve cuma günü Muhammed’i yaratmıştır. Kıyam-ı kıyemeti zuhur ile mevcut olan mükâfatı vermiştir ki cumartesi amel değil, amilin mükâfatı verildiğinden bu gün iş günü değildir.

Âlemdeki mevcudat ya batın ya da zahirdir. Zahir olan mevcudatları el, göz, kulak yoluyla bulmamız mümkündür. Bâtını varlıklar ise ancak akıl yoluyla bulunabilir. Bâtını varlıklar zahire çıkamazlar.

Âlemde fayda veren ile fayda kabul edenden başka birşey yoktur. Bitkiler, hayvanlar ve insanlar arasında bu alışveriş mümkündür. Herşeyin batını ve zahiri vardır. Namaz’ın zahiri taharetsiz olmayacağı gibi, batını da niyetsiz olmamasıdır. Su âlemi imamın temsilidir. Toprak ise âlem-i hacetin örneğidir. Suyu bulamayan toprak ile teyemmüm eder, haceti bulamayan dai’yi yeterli görür. Zekât’ın manası, taharet olup, kötülüklerden temizlenme, hac’in manası namaz’dır. Namaz’da her kimse, sanki Kâbe’yi görüyormuşcasına ibadet eder.

Kitap ve şeriatın yolu yalnız batını olup, zahiri terk etmek deccallık olduğu gibi yalnız zahiri yerine getirip, batını bırakmak da böyledir. Deccal’ın tasvirindeki tek gözden anlaşılması gereken budur.

Zâdu’l-Musâfirîn ‘da ise Nâsır-ı Hüsrev, bu kitabı Mustansır Billah’ın tavsiyesi üzerine yazdığını ve düşüncelerinde derin kuyular açarak dillendirdiği bu

sözlerin çamura karıştırılmaksızın içilmesi gerektiğini söylemektedir. Yunan felsefesinden etkilense de bazı noktalarda ona karşı çıkmışlığı da vardır.

Ayasofya Kütüphanesi’nde basılı olan *Hân-ı İhvân*’da ise Hüsrev, insan ve nefis ilişkileri üzerinde durmuş, mucize ile sihirin nasıl ayrılacağından, bir asırda neden iki peygamber gelmediğinden, aklın insana kaynaklığından bahsetmiştir.

Nâsır-ı Hüsrev’in yukarıda bahsedilen eserlerinin dışında ise, *Delil El Metin*, *Kitab Mesabah*, *Destur-u Âzam*, *Kanun-u Âzam* gibi eserleri de mevcuttur.

1.7. Pamir İsmailîlerinin Akaidlerine Dair

çv. Abdülkadir [İNAN], sy. 7

Konu

Prof. Semenov’un, Nâsır-ı Hüsrev’in “*Vechü’ d-dîn*” adlı eserinin XI. bölümü üzerine yazmış olduğu eserin, Abdülkadir İnan tarafından çevirisidir. İsmailîlerin akidelerini içerdiğinden on birinci bölüm önemli sayılmaktadır.

Özet

Okuma yazma bilen her İsmailî’nin ezbere bildiği on birinci bölüm’de İsmailîler’in kendilerini nasıl Müslüman olarak göstererek bu nam altında hangi inanışlarını benimsedikleri açığa kavuşmaktadır. İsmailîlere göre bu bölüm, tüm peygamberleri anlatır. İsmailîler her kelimenin altında başka bir mana yattığı düşüncesi içerisinde İslâm ile taban tabana zıt düşünceler ortaya atarak, insanları kendilerine bağlamayı başarmışlardır. “Zamanının imamını bilmeden ölen adam, cahil adam olarak ölmüştür. İmama karşı görevlerini yerine getirmeden ölen kimse cahiliyette ölmüş kâfir gibidir.” cümleleri ile insanları kendilerine inanmadıkları takdirde cehenneme gideceklerine ikna etmişlerdir. İsmailîlere göre ilim ve fen, din’den üstündür.

Eski Yunan felsefeleri ile Doğu Roma’nın felsefeleri karıştırılarak oluşturulmuş olan bu mezhep, siyasi amaçlar gütmekteydi. Bu bölümde yazılı

bulunan akideler yalnız Fergana ve Buhara civarında yaşayan İsmailîlerin değil, tüm İsmailîlerin inanışlarıdır.

Fatımî devletinden Ebu Temim Mustansır Billah (M. 1025-1095) kendi hayatta iken saltanatı oğlu Nizar'a vaat etmiştir. Sonrasında bundan vazgeçmiş ise de kendisinin ölümünden sonra birçok kişi Nizar'a tabi oldu. Mustansır ve Nizar döneminde yürütülen yoğun propagandalar neticesinde bu grup iki ateşli savunucu elde etmişti. Bunlardan biri kendisine Nakibü'l İmam namını veren ve Alamut'a yerleşen Hasan Sabbah ile İranlı şair ve düşünür Nâsır-ı Hüsrev'dir ki bu da yaşamının son zamanlarını Bedehşan'da geçirmiştir.

Eskiden Pamir çevresinde yaşayan İsmailîler, sonrasında Akdeniz sahillerinden Hint Okyanusu'na kadar yayılmışlardır. Bunların Hindistan'da bulunan şeyhi, Seyyid Muhammed Ağa Han'dır. Oxford mezunudur ve kendisine İngiliz hükümeti tarafından "Devletmaab" unvanı verilmiştir.

Pamir İsmailîleri ile bugünkü İsmailîlerin arasında birtakım farklılıklara rastlanmaktadır. Bunlara örnek olarak, mezar taşlarına saygı ve yeniden dünyaya geliş inancı gösterilebilir. Fakat yeterli kaynak bulunmadığından, kesin kanıtlar gösterilememektedir.

1.8. Sami Dinlerinde Kurbanın Mahiyeti ve Faaliyeti (1)

Hilmi Ömer [BUDDA], sy. 8

Konu

Sami milletlerinde geçmişten bugüne gerçekleştirilen kurban törenleri ve bu törenlerin dayandığı kutsal metinler gösterilmekte olup, ne surette hangi amaçlarla kurban verildiğine dikkat çekilmiştir. Dört sayı devam edecek olan makalenin birincisidir.

Özet

Sami dinlerinde gerçekleştirilen kurban törenlerini, diğer kurban törenlerinden ayrı tutarak makaleye yazmak ilmi bir bakış açısı olmadığından burada zaman zaman diğer milletlere de değinilmiştir.

Genel olarak kurban hakkında bir bakış açısı sunan ve bu konuya vakitlerini ayıran bilim adamları olarak antropoloji okulu eğitimcilerinden Prof. E. B. Taylor'u, Mac Lennan'ı, W. R. Smith'i, Sir James Frezer'i ve bu makalelerde çalışmalarından istifade edilen Cutiss'i zikretmek yerinde olur.

Eski dinlerde kullar ile ilahlar arasında, belirli bir kutsal bölgede ibadetlerin yerine getirmesi gerekse de çoğu kimse bu ibadeti yetersiz görmüştür. Samiler de Allah'a yeterince yakın olmak arzusu ile kendilerine işaret ve alamet olarak bir put ve bir kurban taşı mukaddes edinmişlerdir. Bir ibadetin tam olması için hem Allah'ın varlığını temsil eden bir put hem de kurbanı kabul eden bir müzebbiha olmak zorundadır.

Samilerde kurban hakkında bilinenler, Kudüs'te ikinci mabet döneminden başlamaktadır. Her ne kadar İbraniler ile komşuları arasında kurban hakkında çok belirgin bir fark olmasa da İbraniler'de kurbanın ibadet şekli olmadığı bir dönem ile başlamaktadır. Babil'de geçirdikleri uzun seneler sonunda Yehova imamına tabii olan İsraililer, Allah'ı kurbandsız da memnun etmenin yolunu bulmuşlardı. Kenan iline geldiklerinde ise eski adetlerine dönemediler ve mezbahalar yapıp, Harimü'l İhram'a şayan kurbanlar vermişlerdi. Eski dönemlerde her mahallede bir mezbahane bulunduğundan Harimü'l İhram ziyareti kolaylaşmaktaydı. Hâlbuki bu yol şeriat için günlük dinle kurban ibadetini bağdaştırmamaktaydı. Lavilolar şeriatında kurbanın üç şekli mevcuttur:

Yakma kurbanı, günah kurbanı, yemekle tevafık kurban. Kurbanlar arasındaki farklar ise şu üç parçaya bölünebilir:

- 1- Hayvani, nebati (minha, zebah)takdimleri arasındaki fark,
- 2- Ateşle yakılan kurbanlar ile sadece mukaddes-i seferiye vazh edilen kurbanlar
- 3- Mezbahada bitirilmek üzere tamamen Allah'a teslim edilen ya da abidlerin Allah ile birlikte mukaddes şeylere beraber katıldıkları kurbanlar arasındaki fark

Burada izah olunan meseleyi anlamak üzere bu ayırım yardımcı olacaktır. Kurbanlar daha ziyade hayvani ve nebati takdimelere ayrılmaktadır. Kurban olarak

takdim edilen hayvanların bir kısmı genel durumda yenmemesine rağmen, kurban olarak tüketilebilmektedir.

İlk önceleri yenebilecek hayvanlar Lavilolar şeriatında da belirtildiği üzere, zemin üzerinde bulunan, yarı tırnaklı, geniş getiren hayvanlar, denizde ve suda yaşayan pullu hayvanlar, ayaklarından yukarıya doğru bacağı olup, zıplayan hayvanlardır. Fakat deve, İsraililer’de yenmesi yasak hayvanlardan biridir. Araplar’da ise hem günlük bir yiyecek hem de kurbanlık bir hayvandır. Yunanlılar domuzu tüketirken, İsraililer için yine bu haramdır. Putperest Harranlılar ise senede bir kez domuz kurban edip, yerler. Yine Kıbrıs’ta yabancı domuzlar, her sene nisan ayının ikinci günü kurban edilmektedirler. İş’aya şeriatında ise domuz eti ve fare yemek kesin bir dille yasaklanmıştır.

Keldaniler’de domuzun kurban edilmediği düşünülürse de sonradan yapılan tercümelemlerle bunun doğru olmadığı kanıtlanmıştır. Domuz eti ağır bir hastalığı olan kimseler adına Güneş Tanrısı “Chamach” ‘a kurban edilmekteydi. İnek, karaca, gazel gibi av hayvanlarını yedikleri halde kurban etmeyen İsraililer’in bu davranışı Tesniye şeriatında: “Canının her istediğini yiyebilirsin lakin kanını yemeyebilirsin, su gibi yere dökebilirsin” şeklinde ifade edilmektedir. Tesniye kitabında yine Araplar’ın gazeli kurban olarak görmemelerinin yanlışlığı dile getirilmektedir.

Yakma kurbanları ile bazı temizlik merasimlerine özel olarak kuşlar da kurban edilebilmektedir. Lavilolar şeriatında bu, kumru yavrusu veya güvercin yavrusu olarak görülmektedir. Bir kadın doğum yaptıktan sonra otuz üç gün boyunca kutsal bir mekâna giremez, eğer kız doğurduysa bu süre altmış güne iner. Sürenin sonunda bir senelik kuzu ile beraber bir güvercin ya da kumru yavrusu alarak, bunları kâhine götürmeli, kâhinde bunları Allah’a kurban etmelidir.

Cüzzamlının tedavisi ve suçlunun kefareti için de yavru güvercinler ve kumrular gerekmektedir. Bir kadının hayızının ardından yine temiz olması için kâhine güvercin ya da kumru yavrusu getirmesi gerekmektedir. Yine cüzzamlı kişi yapılacak ayin töreni; cüzzamlı kişinin iki yavru temiz kuşu ile arz ağacı ve züfaotunu da alarak kâhine gitmesi ve kâhinin kuşun birini boğazlayıp, arz ağacı, yapağı ve züfaotunun yakılması ile bunların boğazlanan kuşunun kanına batırılması,

bu kanın da cüzzamlıya yedi kez serpilmesi suretiyle olur. Suriyeliler ise kumru yemezler. Fenikeliler ve Filistinliler de kumru kutsal bir hayvandır. Romalılar'da güvercin Venüs'e kurban edilirdi. Araplar da bir kadının dul iken tekrar evlenebilmesi için temiz diye nitelendirilen kuşlardan birinin salınması gerekmektedir.

Balık için şeriat, İsraililer'de yenebileceği ama kurban edilemeyeceği yönündedir. Suriyeliler'de ise balığın her türünü yemek yasaklanmıştır.

Köpeğin kurban edilidiği İş'aya kitabından anlaşılmaktadır. Kartacalılar'da köpek eti yemek yasaklanmıştır. Harranlılar'da ise köpek kutsal bir hayvan olup, kurban edilmektedir.

Fare İş'aya kitabına göre, sevilmeyen bir kurbandır. Lavilolar şeriatına göre, fare ve dört ayaklı olan sürüngenlerin hepsi mekruh'tur. Bütün bu sürüngenler temiz olmayıp, dokundukları varlıkları da pisletirler. Araplar'da yılan gibi sürüngenlere tabiatüstü vazifeler adledilir. Harranlıların tarla faresi kurban ettikleri bilinmektedir.

Beygir ise Güneş Tanrısı'nı temsil etmektedir. Kur'an'da adı geçen putlardan birisi beygir şeklindedir. Kartacalılar kanatlı bir at olan Pegasus'u rumuz olarak kullanırlar.

İbraniler ve Fenikeliler'de adak için yapılan ekmeklerin üzerine zeytinyağı dökmek gerekli görülür. Ziraatle geçinen milletlerde, ekmeğin içine tuz konulması da gerekliliklerden biridir.

Şarap, takdimlerle beraber verilmesi gereken içecektir. Bu konuyla ilgili olarak Tekvin ve Hakimler'de çeşitli ayetler bulunmaktadır. Her bir kuzu için yapılacak şarap takdimi, çeyrek bardak kadardır. Buzağı için bu miktar, bir bardağın yarısı kadar olur. Bunun yanında kanın içilmesi her surette yasaklanmıştır. Bunun en büyük nedeni, putperest kavimlere benzememektir. Gerek Lavilolar şeriatında, gerekse Tekvin'de bu durum kesin olarak yasaklanmıştır.

Süt, İbrani kurbanlarında bulunmaz. Araplar'da muhtemel bir içecek olduğundan ve her kesimin ulaşamayacağı bir gıda maddesi olduğundan genellikle süt takdimi yoktur. Yine de Kartacalılar'da buğday ve arpaya süt dökülmek suretiyle süt takdimi de mevcuttur. Sıcak iklimlerde süt çabuk bozulduğundan mayalanmış

olarak tüketilir. Ekşimiş şeylerin takdimi uygun değildir. Sütün takdim edilmemesinin sebebi de bu olmalıdır. Eski milletlerde sütün, kanın bir şekli görülmesinden dolayı, oğlağın kendi annesinin sütü ile pişirilmesi de yasaklanmıştır. Aynı prensip, bal ve pekmez için de geçerlidir. Rabb'e mayalı ekmek getirmek ve üzerinde bal yakmak yasaklanmıştır. Kartacalılar'da meyve takdimi muasır Yahudi bayramlarında olduğu gibi, meyvelerin ikramı emredilmiştir. Yeni dikilen bir ağacın meyvelerine ise üç sene boyunca dokunulmaması ve dördüncü sene de mahsülün tamamı rabb'e adanması gerekmektedir.

Araplar'da eski bir gelenek olan bayram günü sabahyıldızı doğmadan evvel insan ya da hayvan kurban ederek, bunu güneş doğmadan evvel kopardıkları etleri yemek suretiyle yaptıkları takdimlerin yasaklanması adına İsraililer'den hayvanların kanının ve yağlarının akıtıldıktan sonra yenilmesi uygun görülür.

Hububat takdimi ise genellikle ilk mahsul şeklinde takdim edilmekle beraber bu takdimeler en çok hayvani kurbanla beraber cömertlik adına sunulmaktaydı.

1.9. Sami Dinlerinde Kurbanın Mahiyeti ve Faaliyeti (2)

Hilmi Ömer [BUDDA], sy. 9

Konu

İlk sayıda Samiler'in ne tür kurbanlar verdiğine dikkat çeken yazar, bu sayıda da konuya devam ederek, İsraililer'in bayramlarından, Tanrı adına kurdukları sofralardan bahsetmiştir.

Özet

Eski Romalılar'da olduğu gibi İsraililer de huzur sofrası kurmak gereklidir. Uzunluğu iki zira eni bir zira ve yüksekliği birçok zira olan bir masa yapılmalıdır ki bu masa, altınla kaplanıp, etrafına dört parmak eninde bir kenar yapılmalı, kenar etrafına bir arşın pervaz yapılmalıdır. Ona dört altın halka yapıp, halkaları dört ayağında bulunan dört köşeye konulmalı, halkalar sofrayı taşımalıdır.(Huruç 25.bab 23-29)

Huzur etimeği böyle bir sofraya her cumartesi konulmalıdır. Ekmekler ikişer öşür olmak üzere oniki tane olmalı ve her sıraya altışar olacak şekilde dağıtılmalıdır. Her sıranın üzerine taze günlükotu konulmalıdır. Böyle takdimler eskiden kalmışsa da bu yemeklerin mabettekiler tarafından tüketildiği malumdur. Bazen ise bu kimseler ekmeklerini diğerleri ile paylaşabilirler. Araplar, her ne kadar buğdaydan ve ekmekten yaptıkları putlara yemek takdiminde bulunuyor idiyse de; kıtlık zamanlarında onları yedikleri de oluyordu. Tanrılara sunak götüren kimseler için tanrının sembolü olan hayvanı da beslemek gerekmektedir. Mısır'da köpek Anubis'in beslenmesi gibi. Bunun yanında bazı hayvanlara büyü istinat edilmesi de bu hayvanlara gösterilen saygıyı arttırmaktadır. İsraililer'de insan kurbanı hariç, diğer kurbanlar vahşi hayvanlara terk edilmekteydi. İnsan kurbanları ise yakılmaktaydı.

İsraililer, nisan ayında yaptıkları fasih bayramında, sürülerinden ilk doğan yavrularını kurban etmekteydiler. Bu bayram koyun kırpma gibi eski çobanlık devrine ait bir bayramdır. Genel olarak bakıldığında ise doğan her yavrudan Tanrı için kurban vermek eğer kurban verilemiyorsa onun yerine fidyeye vermek icap eder. Buna insan da dahildir. Fasih bayramındaki kurbanlar ise ekseriya kuzu veya oğlaktır. Burada kesilen kurbanlar aile reisleri tarafından hususi Harimü'l İhram'larda eda edilir. Huruç kitabına göre, aileden bir kimse gelerek kurbanı kesmeli, kurbanın kanını bir tasın içine koyarak, züfaotu ile karıştırıp kapısına sürmelidir. Kesilen kurbanlar, sadece kızartılarak yenilmektedir. Yabancılar bundan yiyemeyeceklerdir.

Daha önce söylenildiği gibi kan içmek eski putperest bir âdet olduğundan bu, kesin surette yasaklanmıştır. Burada başka bir hususta, kanın kutsal olması, hayatın merkezi olarak görülmesindedir. Birçok Arap kavmi deveden aldıkları kanı tatlı yapmak suretiyle kullanılmaktadır. Kanın mukaddesliğinden dolayı, tamamı tanrıya aittir. Av hayvanlarının kanının içilmesi konusunda kesin bir kanun yoksa da bu hayvanların kanının yere akıtılması emredilmektedir. Leşler yenmemeli, yabancılar verilmelidir.

Zeytinyağı da kutsal taşların ya da ekmeklerin üzerine dökülmek suretiyle tüketilmektedir. Kutsal nesnelere yağlama işlemi Araplar'da da mevcuttur. (Hatta Kâbe bile yağlanıp, silinmekteydi.)

Kurbanların tamamının Allah'a teslim edilmesiyle Allah ve abitlerinin beraber iştirak ettiği kurbanlar ayıdır. Lavilolar şeriatı'na göre yakılmayıp, bir kısmı rahiplere bırakılan bazı kurbanlar da mevcuttur. Günah takdimlerinin çoğu yakma kurbanı değildir. Yakılmayan kısmı ruhbanlara aittir. Muhriğa kurbanları ise içleri ve parçaları su ile yıkanarak, rabbe hoş kokulu sunulmak üzere, kâhinlere götürülüp yakılmalıdır. Önceleri kefarete kurbanını bilmeyen Samiler, sonradan bu âdeti edinmişlerdir. Hububat ve et takdimi İsraililer'in aynı zamanda âdet ve örflerini de göstermesi bakımından önemlidir. Hububat takdimleri de bir çeşit vergi gibiydi ve ilk mahsüller köylüler tarafından sepet içinde Harimü'l İhram'a getirilirdi. Lavilolar şeriatına göre mahsulün bir kısmı kâhinlere de verilmeliydi. Sığır ya da koyunların ise ciğer, kol ve işkembeleri ile koyunların ilk yapağı verilmelidir. Mayasız pide ve kurutulmuş ekmekler dahi buna aittir. Burada dikkat çeken husus, ruhbanın abitlerden aldığı verginin Tanrı eliyle ruhbanlara verilmesidir.

1.10. Anadolu Alevîleri ve Tahtacılar

Yusuf Ziya [YÖRÜKAN], sy. 8

Konu

Bu makalenin konusu, Anadolu'da Tahtacı namını taşıyan Alevî zümrelerinin âdetlerini, itikat ve ananelerini, kendi aralarında görülen ve "Ocaklı" namı taşıyan Tahtacı ileri gelenlerinden öğrenilen şekilde tespit etmektir⁶³.

İçe kapanık olan Tahtacı Alevîleri'nin âdet ve itikatlarını öğrenmenin oldukça güç bir durum olması nedeniyle, öncelikli olarak Alevî köyleri ziyaret edilerek bu kişiler hakkında bilgi edinilmeye çalışılmıştır. Her ne kadar tekkelerin kapatılması

⁶³ Anadolu'da kendini Alevî olarak tanıtan kişilerin geçmişleri ve nesepleri hakkında bk. Yusuf KÜÇÜKDAĞ, *Türk Aleviliği Araştırmaları*, Dergâh yayınları, Konya 2010, s. 9- 27.

Alevî halklarını ürkütmüş olsa da, yine de Anadolu'da yaşanan birçok acı halkları birbirine yakınlaştırmayı başarmıştır.

Yolculuk Çubukabad yaylasına ulaşılacak üzere başlamaktadır. Balâ, Arabören, Narlıdere bu yolculuğun diğer duraklarıdır. Şabanözü ve Kargın aşiretinin Alevî köyleri ile Balâ kazası ile Haymana ovası arasında Ebuhan sırtlarında, Eskişehir ovasında Kekil ve Harmandalı boylarının oturduğu köylerle Seyitgazi, Afyonkarahisar taraflarına Bulgaristan'dan göç etmiş kimseler de bu makaleye kaynak oluşturmuş kimselerdir.

Anadolu'da, Çubuk taraflarında, Abdal köylerinde ve Eskişehir civarlarında görülen Alevîlik Anadolu'nun ekser yerlerinde olduğu gibi "Çelebi Kolu" Alevîliğidir.

Bunların merkezi, Hacı Bektaş'ta oturan çelebidir. Çelebi'den sonra ikinci derece merkezler gelir ki bunlar çelebilerle muhabereyi idare ederler. Bunlardan birisi Eskişehir civarındadır ve buna üçüncü derece merkezler tabidir. Üçüncü derece merkezleri Keskin'de Hisdede köyündedir. Çubuk'taki Kargın köyünde bulunan ve o civarın en meşhur ocaklısı olan dede Keskin'e bağlıdır. Ankara şehri içinde eski kalenin civarında ve içinde bulunan Alevîler Kargın dedesine Çubuk taraflarında bulunan Sele köyü ocaklısı gibi dedelerde keza Kargın'a tabidirler. Dedelerin genellikle bilgisi ağızdan ve ataların ağzından gördükleri ve bildikleri şeylerdir. Bunlar içinden okuryazar takımı da vardır. Dedesi okumak bilmese bile herhalde ona tabi köyler içinde birkaç kişi okuryazar bulunur. Bu okuyucular dernek gecelerinde ve matem günlerinde ekseriyetle "*Kumru ve Faziletname*" denilen Türkçe manzum kitapları ve "*Sakiname*" gibi manzumeleri okudukları için umumiyetle dedelerin bilgileri bu kitaplardan ve sakinamelerden alınmıştır.

Bu kitaplardan başka "*Düvazde İmam*" dedikleri imamların mersiye ve methiyesine dair manzumeleri, gülbankleri ve miraciyeleri ihtiva eden imamların menkıbelerinden bahseden mecmuaları vardır ki bunları çok gizli tutarlar. Bir de özel olarak nefes, deyiş, destan yazılmış olan defterler vardır. Alevîlerin bunları itikatları bunlardan çıkarılır.

Dernek gecelerinde veya sohbetlerinde nefesler umumiyetle saz ile okunur. Saz bulunmayan yerlerde bağlama saz vazifesini görür. Bazı yerlerde -mesela Abdallarda- keman da vardır. Gerek sohbetleri ve gerek dernekleri çalgısız ve rakısız olamaz. İçkilerden özellikle rakı tercih olunur ve bu âdetlerinin temelidir. Ayin esnasında rakı, Kevser suyu vazifesi görür. Bununla birlikte bugün eğer dedeleri istisna ederseniz Alevîler, o derece rakıya düşkün değildirlir. Yalnız dedeler her akşam bu dinî vazifeyi sızıncaya kadar ifa ederler.

Kargın'a varıldığında, seksen yaşlarında bir dede, sızmış denecek bir halde selamlığa getirildi. Diz çökerek sağ eli dedenin sol dizine koyarak öpmek ve dedenin omuz öpmesi suretiyle niyaz alınmış oldu. Gayet neşeli geçen sohbet esnasında dede, Sadık Ağa isminde bir aşığın nefeslerini ezberden okumakta ve bunların not edildiğine memnun olmakta idi. Sadık Ağa'nın bir deyişini okumaya başlamış ve bir yerinde durarak, anlayıp anlamadığını, Tevrat'ta da İncil'de de Ali'den bahsedildiğini söylemiştir.

“Bin bir ismin vardır ki, bir ismin hudur

Kamillerin ezber, dediği budur

Münkirlere şektir ismi Dehla

Ta evvelden Elya diyenlerdeniz

Sadık derki levhde yazılmış böyle

Bunda dört kitabın harfini söyle

Gafil olma münkir gel iman eyle

Lafeti şehrinin görenlerdeniz.”

Bundan sonra Kul Hikmet'in:

“Dört kitap indi dördüne düştü

Kuran Muhammed'in virdine düştü

Kul Himmet Ali'nin derdine düştü

Allah bir Muhammed Ali diğerek” dizelerini okumuştur.

Âşık pirleri soran dede bunlardan bahsetmiştir. Buna göre bunlar yedi kişidir: Kul Himmet, Hüdai Sultan, Pir Sultan, Şah Hatayi, Can Hatayi, Kız Oğlu Sultan, Nesimi Sultan.

Dede, yolu, erkânı öğrenmek için İmam Caferi'nin *Menakıb'ını*, Şeyh Safi'nin kitabını tavsiye etmiş, sohbet arasında şeriatta İmam-ı Âzam mezhebinden tarikata Caferi mezhebinden olduklarını, “Kitabın sözü de bu, menakıbın sözü de bu”, diyerek tekrarlamaktadır. Şah Hatayi'nin niçin “*Hatayi*” mahlasını aldığına gelince buna göre; Bir gün Şah İsmail Yezid'in oğlu Semmez'in (Halid olacak) torbasına ayağı ile vurmuş, gaipten “Hata yaptın” diye bir ses gelmiş, o zaman Şah İsmail bu “*Düvazde İmam*”ı yazmıştır.

“Yarab hata ettim Hüda için bağışla

Muhammed Mustafa için bağışla

Asıl sofu Cüneyddin pir Haydar oğlu

Aliyyel Mürteza için bağışla

Ali'nin düldülü, Kamber'i bile

Zülfikar için bağışla

Huticet'ül ekberi, Fatmatü'l Zehra

Sülale-i al aba için bağışla

İmam Hüseyin aşkıyla meydana geldim

Hüseyin Kerbelâ için bağışla

Zeynel, Bakır, Cafer, Musa, Kâzım

Şah İmam Rıza için bağışla.

Naki, Naki Hasan, Ali Askeri

Mehdi-i sahib-i zaman için bağışla!

Bilirim günahım hadden aşıktır.

Eşiğinde geda için bağışla

Tamam oldu On iki imam nur oldu

“Şah Hatayi” hata için bağışla”

Bundan dolayı ismi Hatayi kalmıştır. Şah İsmail’in ilk söylediği *Düvazde İmam* bu olup, bundan sonra kabahatinden dolayı bin bir *Düvazde İmam* söylemiştir.

Sohbet konusu ayine geldiğine, dede Miraç ile ayinin çok sıkı ilişkisi olduğunu söylemiştir. Önceden Bektaşî dedelerinden birisi de Alevîler’e göre Miraç’ı tarif etmiştir. Alevîler’e göre Miraç, Hz. Muhammed’in üç defa Ali’nin kapısına gitmesi ve ikisinde “Kim o” sorusuna karşı “Muhammed Resullullah“, cevabını verdiği için içeriye alınmayıp üçüncüde “Muhammed b. Abdullah el Fakirü’l muhtaç” demiş olduğundan Ali’nin huzuruna kabul edilmesi ve o gece Muhammed’in bütün esrarı öğrenmesi durumundan ibaret olduğundan bahsetmiştir. Dede’ye bunun anlatılması üzerine o da anlatmaya başlamaktadır: Cebrail Muhammed’e geldi “Hak seni miraca davet ediyor: bir rehber tutasın!” dedi. Muhammed, rehberi ile birlikte dergâha gitti. Kapıda bir aslanın yatmakta olduğunu gördü, korktu ve haykırdı. Bunun üzerine Hak’tan bir nida geldi, “Aslan senden bir nişan ister, yüzüğünü ver!” Muhammed yüzüğünü aslanın ağzına attı ve yoluna devam etti. “Eğer emmim oğlu Ali burada olsaydı şimdi bu aslanın hakkından gelirdi.” diyordu. Nihayet hakkın huzuruna vardı. Hak kendisine gözüktü. Muhammed hakk’ın yüzünü gördü ve Hak ile doksan bin sır söyleşti ve hemen secdeye kapandı, ümmetini diledi. Hakk, “Kalk Habibim mümin kulları yarılığadım” ve ona bir salkım üzüm vererek, “Al habibim bunu Hasan Hüseyin’e götür,” dedi. Selman-ı Farisi, orada hazırdu Muhammed’e verilen üzümden Allah için bir parça istedi. Bunun üzerine Muhammed, Selman’a bir üzüm verdi ve yürüdü. Muhammed’in yolu kırklara uğradı bunları görünce kim olduklarını sordu. “Biz kırklarız”, dediler, hâlbuki otuz dokuz kişi idiler, bunu Muhammed kendilerine söyledi. Fakat o sırada Selman geldi ve kırklar tamam oldu. Selman geldiği zaman kudretten bir el Selman’ın elindeki üzümü sıktı, kırklardan biri üzümün suyunu içti ve hepsi birden sarhoş oldular ve uryan olarak semah’a kalktılar, Muhammed ve kırklar bile kalktı. Elllerinde çalpana, dillerinde hu vardı. Şahmerdan hepsinden coşkundu ve kendisini meydana koydu ve mührü ağzından çıkardı, o sırada kırkların birine neşter vuruldu,

hepsinin kanı birden aktı. Muhammed bunları görünce Ali'yi anladı, hakka ve hakikate erdi.

Hakikaten diğerk Alevî köylerinden öğrenildiğine göre senede bir gece, zemherinin on sekizinci gecesi yapılan toplantı, Miraç'ın temsilidir. Ayin bittikten sonra, derneğe katılanlar, birbirinin Miraç'ını kutlarlar ve "Miraç'ın kutlu olsun" diyerek birbirinden ayrılırlar ve gerçekte dedenin bu anlattıklarını, ayin hakkında bilinenler ile karşılaştırılırsa hakikaten dedenin Miraç hakkındaki anlattıklarının ayini açıklayıcı nitelikte olduğu görülür.

Ayine girmek ve Alevî olmak için bir rehber ihtiyacı vardır, çünkü Miraç'a çıkarken Muhammed bir rehber tutmuştur. Sahip ve musahip olmak, eş tutunmak lazımdır, çünkü Muhammed Ali ile musahiptir. Sahip ve musahip merasiminde pençelenme merasimi "pençe-i al aba" rumuzdur. Bir çarşaf altına sarmaştırıp yatırmaları, peygamberin bir aba altına Ali ve zevcesiyle girmesine işaret olur. Derneğe kapıdan girerek dara durmak aslan karşısında Muhammed'in durumunu temsil ediyor. Post, aslandan kinaye, Miraçta üzüm, dernekte havuz-u kevser ve rakıya, Selman sakiye işaretler. Kırklardan birinin içmesi ile hepsinin sarhoş olması "lehmin lehmi ", cismin cismi sırrına işaret, ellerinde çalpana ve semahi çalgı ve rakıdır. Niyaz, namazın bedeli olması ve bazı yerlerde niyaza, görünme denilmesi dikkate alınırsa hakkın tecellisi ve Muhammed'in secdesi niyaz ile temsil olunur demek olur. Ancak, bugünden sonraki yerlerdeki sohbetlerde Miraç konusu bu dedenin tasvir ettiği şekilden farklı olarak anlatılmıştır. Bilhassa buralarda Hz. Muhammed, huzura çıktığı zaman Hak ile perde arkasından konuşmuş ve perdenin kalkmasını istemesi üzerine perde kalkınca, perde arkasından Ali'yi görmüş olduğu söylenmekteydi. Sonra dönüşünde Muhammed üçlere, kırklara uğrayarak geçmiş, fakat bunlar aynı şeylermiş. Bazen üçler suretinde görünen, bazen kırklar suretinde görünen Ali imiş. Bunların anlattıklarına göre Muhammed kırklara uğradığı zaman otuz sekiz kişi olarak görür. İkisinin nerede olduğunu sorar, kırklar cevap verirler, "Biri Ali, biri Selman'dır". Hakikaten elinde üzüm olarak Selman ve ağzında yüzük olarak Ali gelirler. Hz. Muhammed yüzüğü görünce aslanın kim olduğunu anlar, menkıbe bu suretle anlatılmıştı ki burada Ali hem aslan, hem Hak, hem kırklar'dan gösterilmektedir.

Yöreye gelen bir iki Alevi genç ise şu nefesi okurlar. Fakat bunlar bu bilgiyi bir “*Miraçname*”‘den aldıklarını ima etmişlerdir.

“Geldi Cebrail buyurdu Hakk Muhammed Mustafa
 Seni Miraç’a okudu davete kadar hoca
 Ol emanet bu idi: Bir rehber tutasın!
 Kadim erkâna yatasın, tarık-ı müstakime
 Muhammed şöyle vardı, bu kadar bizden bir azim
 Şimdi senden el tutayım, hak buyurdu vedduhi
 İki gönül bir ettiler, yürüdüler dergâha
 Vardı dergâh kapısına gördü bir aslan yatir
 Haykırdı nebi, hamle kıldı başa koydu bir nida
 Yine haktan bir nida geldi korkma habibim dedi
 İstersen bir nişane Muhammed hatemin verdi
 Aslan oldu yasaken yol verdiler Muhammed’e
 Aslan gitti nihana vardı hakkı defaf (tavaf) etti.
 Ne yavuz şir’in (aslan) varmış hayli cevr eyledi bize.
 Gördü biçare dervişi, hemen yutmak diledi
 Emmim oğlu Ali olsaydı dayanaydı o şire.
 O senin şir-i devletin! Sana tabidir habib!
 Eşiğinde yaspan olmuş, Kâbeyi kıble nigaha
 Doksanbin sır söyleşti, iki cihan dostu ile!
 Tevhidi armağan verdi yeryüzünde insana.
 Eğildi secde eyledi “hoş kalk sultanım”, dedi
 Muhammed ayağı kalktı, ümmeti diledi
 “Mümin kulun yarlıgadığım”, dedi onda Kibriya

Secdeye koydu yüzün hakka teslim etti üzün
 Hak verdi bir salkım üzüm al git Hasan Hüseyin'e
 Salman, onda hazırды şayellah diledi
 Muhammed bir üzüm koydu Salman'ın keşküllaha
 Muhammed kalktı yürüdü, yol uğrattı kırklara
 Vardı kırklar dergâhına, sakin oldu oturdu
 Cümlesi secde etti Hazreti Feyzullah'a
 Size kimler derler, dedi. Bize kırklar derler, dedi
 Hani sizin bir taneni, Selman şeyenallahda,
 Salman şeyenallahdan geldi, keşkülü meydana koydu
 Kudretten bir el geldi, ezdi engür eyledi
 İçinden biri nuş etti, cümlesi oldu sekran
 Mümin müslim-i üryan, püryan hep kalktılar semahya
 Muhammed'de bile kalktı kırklar ile semaha
 Verildi düstürü, "kâfi!", dediler hüvellahuallah'a
 Elleri çalpana çalar, dilleri lailahe illallah
 Muhabbetler kadim oldu yol erkân yolunu buldu.
 Gönderdiler Muhammed'i hatırları oldu seva
 Ali geldi, tavaf etti, mührü ortaya koydu
 "Sen bir sırr-ı sırrülahsın", dedi sıddık ya Ali
 Evvelimsin, ahirimsin, zahirimsin, Bâtınimsin
 Ben dahi sana bağıyım imam Aliyyel Mürteza
 "Şah Hatayi" m vakıf oldu bu sırrı söylemeğe
 Hak sözüne inanmadı kalbi çürük evrahi."

Ertesi gün yol üzerinde giderken bir kubbe görünmüştü. Anlatılanlara göre, Burası Hamdi Sultan'ın türbesidir. Hamdi Sultan, Kargın dedesinin büyük atasıdır. Eskiden bu aile Düdük köyünde oturmaktadır. Fakat Düdük köyü Sünni olmuştur. Hamdi Sultan'ın babası “Kalender” Sele köyünde yatmaktadır.

Yol üzerinde bundan başka birçok yatır ile karşılaşılır. Dur Hasan Baba, Türlü Baba, Kepeçeli Baba, Sırıklı Baba, Üç baş, Yalın Gazi, Hüseyin Gazi, Yediler ve bunların her biri bir tepe tutmuş ve her tepe bu suretle yalnız maddeden değil manen de Alevîler'i ruhlarından cezbetmiştir. Bu bakımdan denebilir ki Alevîler yatırlar aracılığıyla vatandaşlarının taşını, toprağını kutsallaştırmışlardır.

Sele köyü hakkında duyulan merak, bu köye gitme isteğini körüklemiş ve yazar bundan sonra buraya uğramıştır. Kasabadan çıkarken bir dükkânın kapısında bir adamın bakışları üzerine köylüler ile yazar arasında geçen konuşmada, Aleviliğe girmemin zor olduğundan, sahip- musahip olunmadan ve kişinin eşi de bu yola girmeden talibin tarikata giremeyeceğinden söz edilmiştir. Buna göre; yola girecek kişi Alevî ailesine mensup ise onu denemeye lüzum yoktur. Ama Alevî ailesinden olmayıp ta demin söylediğim adam gibi dışarıdan girecekse onu üç sene denerler. Bu müddet bazen adamına göre azalır, bazen de çoğalır.

Deneme bittikten sonra, o adamın rehberi onu alır dedenin huzuruna çıkarır. Dede ona üç defa “biz seni bu yola almayız, bizim yolumuz incedir. Sen bu yükü kaldıramazsın! Gelme dönme, dönme!” der. Talip her üç defasında “Ben sadığım, ser veririm, sır vermem, beni irşat ediniz” der sonra dede ona yemin ettirir. “Eğer sözünden dönersen Ali'nin kılıcı başında olsun mu? On iki İmam azabı seni çarpsın mı? Bu ikrardan dönersen erenler huzurunda yüzün kara olsun mu; talip “olsun” cevabını verir ondan sonra da, “Eline, diline, beline pek ol! On iki imamı hak bil; imanım, Allah Muhammed Ali, mezhebim Cafer-i Sadık, var rehberinden yol erkân öğren” der. Talip dedenin huzurundan çıkar.

Bu ikrar üç defa olur, yani üç sene tekrar edilir. Üçüncü defasında ikrar tamam icra edilir. Üçüncü ikrar, Ayin başlarken yapılır. Rehber ikrar vererek olan talipin boynuna bir yağlık parçası veya bir kuşak takar. Onu bir koyun gibi çekerek erenler meydanına getirir. Erenler hep postlarında dururlar. Rehber, “Ey ayn-i cem

erenleri size bir kurban getirdim, kabul ediyor musunuz”der. Dede “Bizim yolumuz incedir, gelme, gelme” der ve bu üç defa tekrarlanır.

Üçüncü de, dede talibin iki omuzu arasına alnını koyar, ”En yaba yevmin”duasını okur. Sonra talip kalkar, önce dedeye, sonra erenlere birer birer dua eder. Eğer sahip-musahip töreni yapılacak ise bunun için gündüzden hazırlık yapılır. İhvana haber verilir, o gece hepsi toplanır, ayin başlar. Sahiplerin her birinin kurbanı, hepsinin bir kurbanı gelir, kurban ile beraber talip dara durur. Sonra kurban önce, kasaba sonra yüzücüye, bağırsakları ve kemikleri özel bir yere gömülür. Bunları yapanların her birinin vazifeleri vardır. Ayin gecesi herkes kendi işini, erkânını yapar. Bekçiler dışarıda çocukların içeri girmemesini ve dışarıdan yabancı gelmemesini sağlarlar İçeride meydancı, gözcü, zakirler, sakiler yerlerini alırlar. Meydana post kurulur, bu posta eşler yatırılır, üzerlerine bir çarşaf gerilir, dede bunları pençeler yani erkân deġeneđi ile üç defa “Ya Allah, Ya Muhammed, Ya Ali” diyerek pençeler. Bu şekilde bu adamlar birbirleriyle kardeş olurlar.

Artık bunlar birbirlerinin evine gidip gece kalabilirler, istediği yemekleri sormadan alır, yer ve kendi evi gibi hareket ederler. Eğer müsahibi evde yok ise onun bacısı ile kalır, isterse orada yatar. Eğer eşinin bacısını çırılçıplak görürse katiyen yüreğini bozmayacaktır. Eşinin karısı ile bir yatakta yatsa kalbini pek tutacaktır. Sahip, müsahibini kendi karısı ile yatar görürse kalbine şüphe girmeyecektir. Kalbine şüphe girdimi, bitti. İşte bizim yolun inceliği buralardadır. Şimdi hükümet kadınlarla erkeklerin bir arada bulunmalarını ve ahlaklarını temizlemelerini sağlamaya çalışıyor. Bizde zaten bu vardır. Şimdi danslar moda oldu. Hâlbuki biz erkek kadın biliyorsun tabi, ayinde semah oyunu oynarız. Bizim yolumuzun güzelliği ve uygunluğu bununla da anlaşılmaktadır.

Sele’ye yaklaşıldığı sırada, Seyyid Siyami’nin (Siyam-ı Fakih) kabri karşlarına çıkar. Bu kişi, köydeki büyük türbede yatmakta olan “Kalender”in babasıdır. Gerek Kalender gerek Seyyid Siyami’nin yattıkları yerler bahçeli, ağaçlı, temiz ve güzel yerlerdir. İkisinin de kabirleri, dere kenarından ağaçlıklar arasındadır. Yalnız Seyid’i Siyami’nin türbesi yoktur. Çünkü Horasan erenlerindedir. Horasan’dan gelen erenler, gayet gazaplı ve sıkıntılı oldukları için üzerlerinde kubbe tutmazlar. Bu köydeki ocaklılarda kendilerini Kalender nesline dayandırırılar.

Hâlbuki bunlar “Türkmen değiliz” derler. Kargındaki dede ise halis Türkmen olduklarını söyledikleri halde kendi neslini Kalender’e dayandırmaktadır.

Köye varıldığında dede ile görüşülemese de çevredekiler ile ateşli bir şekilde Alevîlik hakkında sohbet edilmişti. Bu köyde dede ile görüşmelerden çıkarılan notlar şunlardır ki: Dede, Kalender’in hayatından ve Seyyid Siyami’ den bahsetmiştir. “Bu türbeye deliler gelir ve iki üç gün kalır ve ifakat bulur”, der. Bunların isimler üzerinde misallerini söyler. Hacı Bektaş’ın hayatından bahsetmiştir. Ona göre; Hacı Bektaş Seyyit Battal Gazi’nin oğlu imiş. Hacı Bektaş yetmiş bin erenlerle Horasan’dan gelmiş, kendisine dünya ve ahiret sultanlığı verilmiş. Fakat yalnız ahiret sultanlığını kabul etmiş. Her tarafa halifelerini göndermiş, Kalender de onun halifesiymiş.

Seyyit Battal Gazi’nin ise adı Abdulvahab Gazi’dir. Babası Hüseyin Gazi, Ankara’da defnedilmiştir. Ankara’nın adı memuriye-i selase olup bin dokuz yüz seksen dört mahallesi vardır. Halife Bağdat’ta yaşamaktadır.

Anlatılanlara göre, kendisinin yedi parça köyü mevcuttur. Bu köyler Sele ocağına bağlıdır. Bunlardan bir zaman hak almış. Bir hak’ta Çelebi Efendi için almış fakat şimdi birkaç senedir ne ayin olmakta, ne de hak alınmaktaymış. Bir insanın iyiliği, kadınlarda beraber bulunupta kalbini bozmaması ile belli olmaktadır. Kadınlara ilişki kurmalıdır, fakat önemli olan, kalbi bozmamaktır. Kalp bozulduğunda ise bu kişiler dedenin kendisi tarafından cezalandırılmaktadır.

Fakat kabahat büyük olursa mesela birisi karısını boşarsa bunun cezasını daha büyük dede, Kargin dedesi vermektedir. O lüzüm görürse Çelebi’ye kadar gönderir, Çelebi ise ondan ceza nakti alarak kusurunu affetmektedir. Bu yolda kadın terketme yoktur, karısını terkeden veya ona hıyanet eden kimseler ceza olarak meydana giremezler.

Öğle yemeğinde horoz kesilip, yendikten sonra şeyhlerden ve pirlerden bahsedilmiştir. Bundan sonra Kalender’in türbesi ziyareti edilmiştir. Yazarın izlenimleri ise şu yöndedir: Buranın gayet eski olduğu anlaşılmaktadır. Üzerinde tarih olmayan binanın, köylülerce de tarihi bilinmemektedir. Duvardaki kan izleri, kurban törenlerinin burada yapıldığına kanıttır. Türbenin ilk kapısından içeri girilince

geyik boynuzları ve boynuzlara bağlanmış birçok bez parçaları görülmektedir. Köşede terste konmuş bir sütun başlığı durmaktadır. Üzerinde sekiz on küçük taş olup bunlar da fal taşıdır. Muradı olan bu taşları çift tek ayırır, arasına para karıştırır ve niyetine göre cevap alır.

İkinci kapıdan girince türbe görülmektedir. Türbe örtüsü parçalanmış, niyet maksadıyla ondan parçalar koparılmıştır. Türbenin bir tarafında zeminden altına doğru bir delik bulunmaktadır. İçinde bez, pamuk, taş, toprak bulunuyor. Bunlar eline ne gelirse niyet ve ilaç kabul edilecek şeylerdir. Türbe resmen kapalı olmakla beraber şamdanların hepsi içindedir. Hükümetin dikkatini çekecek özellikte değildir. Fakat Kalender'in asıl dikkati çeken yeri Damlalıtış'taki çilehanesidir. Burası köye yarım saat uzaktadır. Damlalıtış büyük bir kayadan su sızmasından dolayı bu adı almıştır.

Burada Hz. Ali'nin atının izi ve kılıcının işareti vardır. Karşı tepede yatan yatır bir kızı takip edermiş. Kız bu taşın içine dalmış ve taş kızı içine aldığı için yatırın bedduasına uğramış, bundan dolayı damlalar devam ediyormuş.

Bu uçurum gibi kayanın üzerinde güçlük gidilebilen bir yerde, çilehane, bir taş kovuğundan, küçük bir inden ibarettir. İnin tavanı ortasına tel ile bir nal parçası bağlanmış. Gerek tel ve gerek nal parçasının etrafı bez parçaları ile doludur.

Sonrasında on beş yaşında bir genç ile Şabanözü'ne doğru yola çıkılmıştır. Bundan sonra diğer üç dört köyde de Alevîler, çok kalabalık olduklarını, yazarın Dersim taraflarına gitmesi gerektiğini söylemişlerdir. Bu köylerde askerliğe karşı bir soğukluk mevcuttur. Önceleri çocukların kaçırılarak askere götürülmesi sebebiyle, askerlikten korkmaktadırlar. Türkmen âdetlerine çok bağlılar.

Emirler köyünün üç yüz seksen iki senelik, Yeniköy'ün doksan senelik olduğunu bilmektedirler. Atalarının isimlerini sırasıyla bilenler de vardır. Çünkü Ocaklılarda silsilename bulunmaktadır ve dedeler halkı kendine bağlamak için eski âdetlerin korunmasını sağlamaya çalışmaktadırlar. Bunların bu köylerde oturmadan evvel nerelerde gezdiklerini ve mensup oldukları atalarının durumlarını bilmemektedirler. Yeniköy'deki dede, Cibali çocuklarından. Bunlardan biri, kırk

kişi ile Rumeli'ne geçerek Bolayır'da şehit düşmüştür. Cibali ise İstanbul'da Haliç'te gömülüdür ve buna dair birçok hikâye mevcuttur.

Şabanözü köyünde birçok şair ve ozan olduğu söylendiğinden bu köye giden yazar, Âşık Ali'nin bir nefesi, Şah Merdan Ali'yi yücelten nefesini zikretmektedir.

Nefes

Seraser, peyapey, sensin her rahmin damarı,
 Laftasın, noktadasın, hal-i etasın ya Ali!
 Yoktur gayrın sen devasın iki cihanın şahı,
 Laftasın, noktadasın, hal-i etasın ya Ali!
 Bir noktadan halk eyledin on sekiz bin âlemi,
 Nihan kısmına hakda çaldın kalemi,
 Musa'ya turda bin bir kelamı,
 Laftasın, noktadasın, hal-i etasın ya Ali!
 Vema erresuluneke alâ rahmeten lil âlemin,
 Bu âyetin hürmetine halk ordu asman-ı zemin,
 “Ve hüvve Ali küllü şeyin kadir”sin hemin,
 Laftasın, noktadasın, hal-i etasın ya Ali!
 Ve hadde la şerike la elhamdülillah çok şükür,
 Kimi eyledin la-ihtiyaç, kimi eyledin fakir,
 Evliyalar, enbiyalar daima bunu okur,
 Laftasın, noktadasın, hal-i etasın ya Ali!
 Ruzesi gün-i cihanım senden olur muayyen,
 Bin bir ismin zikrederler cümle can,
 Sekiz uçmak ziynetinde zikrederler hur-i gılman,
 Laftasın, noktadasın, hal-i etasın ya Ali!

Ali der cürmümü af eyle hakk-ı şehid-i Kerbela,

Hanedan Mustafa'sın sensin cümleden ala,

La ya'lemül gaybüllahi teala,

Laftasın, noktadasın, hal-i etasın ya Ali!

Köyde Sivri Sadık isminde kısa bir süre önce ölen bir şairin nefesleri ve manzum parçaları elden ele dolaşmaktadır:

“Sen seni deneme eyli neylersin!

Eldeki kusuru neye gördün sen.

Şakır bülbüllerin firdevs bağında,

Vefası olmayan bir dikene kondun sen!

Mevt olamayınca ceset yunur mu?

Gizli sırrın her nadana denir mi?

Altın kerpiç taş duvara konur mu?

Niçin böyle çamur ile sürdün sen!

Ben arifim dersen şakır dilin yok,

Açılmış bahçesin gonca gülün yok,

Şeriatte, tarikatte yolun yok,

Niçin böyle marifeti derdin sen!

“Sivri Sadık” böyle gördü karayı,

Âşık olan maşukunu arayı,

Ne ile yapılır gönül sarayı?

Niçin böyle fehimsizsin kırdın sen!”

Okur yazar olmayan bu şairler ve zakirler arasında, manası anlaşılmayan Arapça cümlelerden oluşmuş nefesleri okuma eğilimi çoktur :

Fienna nokta tül tehtül bae

Aba altında bir nokta al aba

Diğer:

Hakkında laftı dindi ise zahit

Lehmin lehmi demek ise şahit

Enna medine min nu Vahit

Ali Muhammed, Muhammed Ali

Diğer:

Hakkında laftı enna fetihna

Enna medine, Ali bu baha

Sure-i ümrani okur raveye

Koy tut, koy verme on iki darı

Buralardan toplanılan çeşitli Nefesler mevcuttur. En önemlilerinden biri “*Mirata destanı*”dır. Destan, bu kişilerce ezbere bilinmektedir.

“Guş eyle bendemi ey yar-ı dana!

Dana isen fehm et sırr-ı yezdanı,

Acep ne hikmetin eliyor nema,

Nema etmek için zat-ı sühhanı.

Zatına tecelli kıldı ilah da,

Tecelli den bir nur eyledi peyda,

Fikret, nedir bir kez kudret-i Mevla!

Bırakmadı dilinden vird-i mesani.

Çünkü yaratıldı ol nur-u âlem,

Andan zuhur oldu ervah-ı âdem,

Ruh-i Mustafa’ya kıldı mükerrerem,

O sebepten halk etli kevnî, mekânı.

“Kün” dedi, var oldu bu kevn-i mekânı,
 Melaik ile o kubbe-i asuman,
 Evvela aydınlık oldu nümayan,
 Kurdu bu eflaki, çarh-ı devranı,
 Akla, fikre sığmaz hikmet-i settar.
 Hak dostuna eyledi gururu ağyar,
 Ol Halililullaha gülzar oldu nar,
 Böyle oldu hakkın emri, fermanı.
 Halk tecelli kıldı Tur’da Musa’ya,
 Anda hayran kaldı sırr-ı maveraya,
 Rab ereni, dedi durdu duaya,
 Ol zaman işitti ol “len-i teranı”,
 Ey peder zuhura geldi Mesih’a,
 Nice muhazzat eyledi icra.
 Erecekti onu kavm-i nisarı,
 İnkâr eylediler ruh-ı rahmanı,
 Şeriat sancağın dikti ol resul,
 Kuran’ı itti ona Huda’dan nüzul,
 Onun gayretini edenler kabul,
 Buldular cenneti, bağ-ı cenanı.
 Şeriatın kurdu şah-ı enbiya,
 Sevenler dost oldu sevmeyen ida,
 Doğdu geldi hem Aliyyel Mürteza,
 Tarikat bir cenne dikti nişanı,
 Ali’nin sırrına akıllar ermez,

Aklı erenlerde beyana urmaz,
 Cihan heder olsa kör olan görmez,
 Aşk olsun görene kendi nihanı,
 Fesada düştü bir ali melun,
 Ahdı peygambere ederler mağbun,
 Abdallar Cemoğlu Mülcem döktü hun,
 Gör neye uğradı hakkın aslanı.
 Namaz kılmak için mesaide vardı,
 İbn-i Mülecem onun vakti arardı,
 Namaz kılar iken ol Şahı urdu,
 Bilmedi melun yediği nanı,
 Şahın şehit olduğunu bildiler,
 Ol vakit meluna haber saldılar,
 İmam-ı Hasan'a zehir saldılar,
 Soldurdular o gonce-i hanedanı.
 Tenha kaldı ulu Hüseyin şehzade,
 Yezidî dert alıp düştü fesada,
 Leşker çekip kasdı Ali evladı,
 Kurdular Kûfe'ye ulu divanı,
 Mervan Kerbela'ya vardı oturdu,
 Cenk ü cidal için ordusun kurdu,
 İbâdet ederdi, ezan okurdu,
 İbâdetsiz geçirmezdi zamanı,
 Hüseyin bunları gördü "anda" heman,
 Dedi: "Yarab bunlar nasıl Müslüman?

Evlad-ı Resule oldular düşman!”
 Kimse görmemiş böyle seyranı,
 Hüseyin dedi “öldüm ey Kavm-i Adv!”
 Verin yetimlere içsin birer su,
 Ahirette yeriniz olmasın tamu,
 Mekân etmeyin kendinize niranı.
 Bu ise (sözden) hiç kimse olmadı memnun,
 Kaldı teşdediller ciğer yangın-ı (pürhun),
 Şahı şehit etti ol şebir, melun!
 Deşt-i Kerbelâ'ya akıttı kanı.
 On iki imamla ondört masumun.
 Kanını akıttılar bunca mazlumun,
 Hak belasın versin ol kavm-i şümün.
 Ehl-i Beyte kıldı bunca ziyanı,
 Nice kanlar içti hak-i Kerbelâ.
 Kıyâmet-i haşre dek kaldı macera.
 Bu dua âlemde söylenir hala,
 Hakk-ı devir etsin bizden şerr-i Mervani,
 Mir Ata böyle imiş bizlerde âdet,
 Peygamber dostuna ederiz rahmet,
 Düşmana olsun sadhüzar-ı lanet,
 Zira terk etmeyiz yolu, erkânı...”

Burdan sonra başka bir köye gitmek üzere yola çıkan yazarın yolculuk arkadaşlarına yönelttiği sorulardan birisi de mum söndürmek diye bilinen olayın aslının ne olduğu ile ilgilidir. Bunlar içinde anlatılan hikâyelerden biri de şudur;

Mekke’de bir çocuk tas içinde yağ götürür, tası elinden düşürür ve tastaki yağ kumun içine karıştır. Çocuk ağlamaya başlar ve karşısında Hz. Ali yi görür. Ali kumları sıkır ve tası yağ ile doldurur. Bunu anlatan, hikâyeden sonra, Şah Merdan’ın buraya gelip, gelmediğini sormuştur. Bunun üzerine de şu hikâyeyi anlatmıştır:

Ankara’da bir zaman gaddar bir kral vardır bu kral bazı adamları ile Mekke’ye gider. Orada Hasan Hüseyin’i çocuk iken görür, bu çocukların yüzlerindeki nuru görünce, iki cihan padişahlığının bunların olduğunu anlamışlar onları çalıp Ankara dolaylarındaki kalelerin bodrumunda hapseder. Hz. Ali durumu haber alınca gelir ve bir nara ile kaleleri yıkar. Bir nara ile kral ve ordusu yere serilir, bir nara atmış hapisane yıkılır ve Hasan Hüseyin ise kurtarır. İnanışa göre; şimdi burada Hz. Ali’nin atının izleri vardır.

Sohbetler esnasında Alevîler’in âdetleri ve ayin sırasında neler yapıldığı ile ilgili bilgi edinmeye çalışan yazar, cem ayini sırasında hamile kalan kadından doğan çocuğun dede olduğunu, mum söndü ayini esnasında bir horozun kanatlarını çırparak mum söndürmesi üzerine ayinin başladığını, kadın ve erkeklerin birbirlerine karıştıklarını söylese de bunlar ile ilgili beklediğini cevapları alamamıştır. Bu kimseler kendilerinde böyle âdetlerin olmadığını dile getirmişlerdir.

Bâtınilerine eski tarihlerinde ve özellikle onların “Kızıllar” kolunu oluşturan ve hicri ikinci asır sonlarına doğru Azerbaycan Türkleri arasında çıkan “Babeki” kısmında “mum söndürme” usulünün bulunması ve Anadolu Alevîleri hakkında da halkın dilinde de bu gibi söylentilerin dolaşması, şüphelerin artmasına sebep olmuştur.

Karşılaşılan bir memur ile Alevîlik üzerine yapılan bir sohbette, bu kişi Alevîliğin meziyetlerinden, faydalarından, iyiliklerinden bol bol bahseder. Ona göre, Alevîlik ham ruhları terbiye ediyor, en kaba insanları inceltiyor, kadınlara karşı hürmet telkin ediyor ve insanları birbirine bağlıyordu. Bunları büyük bir itimat ve emniyet ile anlatmaktadır. “Alevî köyleri birbirinin aleyhlerinde bulunmazlar, aralarında bir olay olursa onu gizler, birbirinin sırrını saklarlar, aralarındaki ihtilafları dedenin kararına uyararak hemen hallederler. İçerler fakat sarhoş olmazlar, lutilik

bilmezler, kadınlar ve erkekler helalinden başkasına göz dikmezler, pek afitirler ve hülasa, Alevîler namuslu, faziletli çalışkan, muti, sadık insanlardır” der.

Ona göre; Kendi memleketi etrafındaki Alevîler, daha saf ve daha hakikidir. Buradakiler aralarında çıkan olaylardan dolayı hükümete başvurumaktadırlar. Hâlbuki buna lüzum yoktur. Oralarda sahip ve musahip ayininde eş olan erkekler birbirine sarılıp post altına yatırılır ve üzerlerine çarşaf örtülür. Çarşafın uçları yalnız erkeklerin ayakuçlarına örtülmektedir. Kadınlar ayakucunda ayakta durmaktadırlar

Bazı köylerde ayine kız ve oğlanlar, evli olmayanlar asla alınmadığı gibi bazı köylerde ise alınsalar bile erkân başlayacağı zaman hepsini dışarı çıkartılmaktadırlar. Fakat kendi taraflarında çocukları bile dışarı çıkarılmamakta ve kapı dışında gözcüler bulunmamaktadır. Yalnız içeride gözcüler vardır ki bunlar düzeni sağlarlar ve fazla sarhoş olanları sıkışıklıktan kurtarırlar. Oralarda kadınlar, ayin esnasında içeride erkeklerden ayrı oturmaktadırlar. Onların meclisi aynı meydanda fakat ayrıca kurulmakta ve kadın ve erkek ayrı ayrı semah oynamaktadır. Onların sakileri kendilerinden, erkeklerin sakileri de erkeklerdendir. Buralarda ise bir erkek bir kadın karşılıklı semah oynamaktadır ve bu nahoş bir durumdur. Diğer bazı yerlerde ise Alevîler arasında bir takım farklar daha vardır. İkrar merasiminde talibi bir ip ile bağlarlar ve bu ip müridin yanında bağlılık alameti olarak, Bektaşiler’deki teslim taşı gibi kalmaktadır. Bununla mürid, kendini gerekirse dostlarına tanıtmaktadır. Fakat bu âdet buralarda değil, İzmir tarafındaki Alevîler’de mevcuttur.

Bu kişi, Alevîliği sır olarak saklanmanın anlamsızlığından ve İstanbul’da Alevîler’in yaptığı toplantılardan bahsetmiştir. Bu kişi ile mum söndü olayından konuşan yazar, Tekfurdağ taraflarında böyle bir olayla karşılaştığını söylemiştir. Memur olan bu kişi de katiyen böyle birşeyin olamayacağını, bu kişilerin Alevî olamayacaklarını söylemiştir.

Herhalde bu usul Anadolu Alevîleri’nin ayinlerine bazı yenilikçiler tarafından sokulmak istenmiştir. Çünkü bazı yerlerde erkân denilen ve Kırklar semahı’ndan sonra başlayan ayin bir erkekle bir kadının meydan postu üzerinde sarmaşarak yatması ve dede tarafından değnekten geçirilmesi veya pençelenmesi şeklinde devam eder. Bu “Muteva kabl-i inni temuteva” sırrına ermek ve mevcut günahlardan

temizlemek ameliyesi imiş. Posta yatırılan erkek-kadın, sahip ile musahibin zevcesi veya musahip ile sahibin zevcesidir. Yalnız Tahtacılar'da, bir erkeğin herhangi bir kadın ile beraber posta yatırılması durumu vardır. İşte bu nedenle, bilinen usulün Anadolu Alevîleri arasına sokulmak istenip de tamamıyla başarılı olmadığı veya başlangıçta bir müddet sokulupta yalnızca istihalelere katılarak şimdiki değnekten geçme veya pençeleme şekline girmiş olduğu fikrini vermektedir.

Alevîler'in ayin esnasında erkândan geçmesi veya dünyadan geçmesi günahlarından silkinip yeniden doğması merasimini ifade eden bu meydan postuna sarmaşıp yatma ameliyesi harice "mum söndürme" usulü mahiyetinde akis etmiştir. Gerçekten de Alevîler, usul-ü erkân dedikleri bu merasimi o kadar mükemmel bir şekilde sır olarak saklayabilmişlerdir ki bu bağlarını gevşediği son günlere kadar, Alevî olmayan hiç kimse bu sırrı öğrenememiştir. Bilinen söylentinin yanlış anlaşmalara yol açmasının sebebi de budur.

Seyahatin ikinci ve üçüncü bölümünde gerçekleştirilen sohbetler önemli notlar içermektedir. Abdalların bir köyünde, bunların başkanı sayılan, "Veli Efendi" isminde bir adam vardır. Adamın yazara güvenmemesi dolayısıyla, Alevîler hakkında bilgi vermesi pek düşünülemezdi. İkinci Abdal köyü Ebuhas'a gittiklerinde de Veli Efendi, yazarın peşinden ayrılmamıştır. Ancak yolda Veli Efendi'nin kardeşinin kendisi de evli olduğu halde evli bir bayanı kaçırması üzerine, kendisi artık Alevîlik'ten, erkândan bahsetmeye başlamıştır. Köye varıldığında horozlar kesilmiş, ziyafetler hazırlanmış ve köyün ozanı Ali Çavuş burada hazır bulunmuştur. Bağlama, keman ve çalgılar çalınmaya başlamış, üç kişi semaha kalkmıştır, kadınlar ateşli bir faaliyetle yufka açmışlardır. Yazar bütün bir geceyi Ali Çavuş ile beraber geçirip, Veli Efendi'nin dedeler hakkındaki sözlerini kendisine sormuştur. O da bunu tasdik etmiştir ama olayın "mum söndürme" usulünden çok, eğer mahalli değil ise, dedelerin özel şekilde hareketi veya bir ikisinin oluşturduğu nefretin bir ifadesi gibi olduğunu da belirtilmelidir. Abdallarda ahlak anlayışı biraz daha rahat iken, diğer Alevî köylerinde durumun böyle olduğu söylenemez.

Bununla beraber Eskişehir'e bağlı, Afyon'a yakın Büyükyayla isminde eski Bulgar göçmenlerinin bulunduğu köyde öğrenilen ikinci olay, iştirak meselesinin

başlangıcı veya ondan doğan geniş ahlak anlayışının ortaya çıkışı olarak kabul edilebilir.

Köydeki sohbet sırasında bir “görünme mörünme” kelimesi geçmiş ve bu terim yazarın dikkatini çekmiştir. Buna göre görünme niyaz, niyaz da namaz da demekmiş. Niyaz, dedenin huzuruna giderek dedenin yüzünü, sağını solunu (omuzlarını olacak) ve sonra dizlerini, belinin iki tarafını öpmek ve sonra “aşağıya varmak” imiş. Bu esnada dede, tülbendi çekermiş. Saki mutlak kadından olurmuş ve bu kadın evli olmakla beraber genç ve güzel olanlardan seçilirmiş. Bu güzeller nöbetleşirmişlermiş. Sakiler dem sunarken niyaz ederler ve doluyu sırasıyla erenlere verirken niyazı her birine yaparlarmış.

Niyaz anlatıldığı sırada söze karışan yazar, sakilerin içkileri doldururken, saçlarını yüzlerinde hissettiklerini, hatta bu kişilerin ellerinin öpüldüğünü söylemiştir. Dede’de söze girerek, onlarda da bu işlemin olduğunu ve hatta sakileri dudaklarından da öpebildiklerini ama kalplerini bozmamaları gerektiğini sözlerine eklemiştir. Yol arkadaşıyla Çerkes köyüne gelen yazar, burada bu kişiyle yalnız kalma yolunu bularak, ona dede’ye nasıl niyaz ettiklerini göstermelerini ister. Bu durumda yaşlı adam kalkarak, yazarın sağ ve sol omzunu, dizlerini, kalçalara doğru öpmüş ve iki dizi arasına secde etmiştir. Dedenin tülbenti nasıl açacağı konusunda da bilgi istediye de, bu kişi bunun duasını dedenin bildiğini söyler. Buradan anlaşılan da tülbent denilen gülbank’tır ve aşağıya varmak da secde’dir.

Anlaşılan odur ki Alevîler’de sakiler kadınların güzellerinden olmakta ve bunlar kocalarının ve kardeşlerinin hazır bulunduğu bir dernekte yabancı ile öpüşmektedirler ve bu keyif dini mahiyette olduğu için erkeklerde ve kadınlarda kıskançlık hislerini asla tahrik etmemektedir. Köyün dış görünüşünde ve etrafından öğrenilenlere göre bu köy halkının ahlak anlayışı katı addedilecek mahiyette iken kendilerine telkin edilen dini ruh bu “Bâtını iştiraki” başlangıcını, hissettirmeyerek hazmettirmiştir.

Alevîliğin birkaç derecesinin bulunduğu, iştirakin en son paye kabul edildiği ve bunun havas arasında yaşadığı veya yaşayabileceği fikirler, köy Alevîliği, Tahtacı Alevîliği ve benzerleri hakkında asla olmamıştır. Çünkü bunlarda sınıf ve derece

farkı asla görülmemiş olmakla beraber ocaklarının dahi köylülerden farkları olmadığı anlaşılmıştır. Aralarında seçkin kabul edilecek veya havas denilmeye layık görülecek bir zümre (Çelebi ocağı belki istisna edebilir) bulunmadığı için bu fikirler kesin değildir.

Bundan sonraki seyahatlerde Alevîlerin itikatlarına dair kesin sınırlar çizilemez. Bir saat önce Hz. Muhammed peygamber derken bir saat sonra Cebrail yanlışlıkla Muhammed'e vahiy taşıdı, derler. Birçok yerlerde Ali'den ayrı olarak Muhammed isminde bir kişinin olduğu dahi bilinmez. Genellikle "Muhammed Ali" derler. Fakat bu iki ismin tek bir isim olduğunu düşünürler.

Bütün Alevîler On iki imamın isimlerini ve bazılarının bir dereceye kadar menkıbelerini efsanevi bir şekilde bilmektedir.

Mezhepleri Caferi mezhebidir. Fakat yalnız bu kadardır. Cafer ve mezhep hakkında bütün fikir ve amelleri yalnız "İmam-ı Cafer ve Caferi mezhebi" kelimelerinin kullanılmasından ibarettir.

Caferi mezhebi nedir? Neleri ihtiva eder? Bu mezhebin başlıca inançları nelerdir? İmam-ı Caferi hangi tarihte yaşamıştır? Neler yapmıştır? Bunların içinde tek bilgili kişi olan Kargın Dedesi de bunları bilmemektedir.

Bir yerde Caferi mezhebine göre gusül olmadığını söylerler. Fakat bir yerde ayine girerken gusül abdesti alındığından bahsetmektedirler.

Kargın Dedesi, ayine girerken müride yalnız abdest aldırıldığını ve abdestin yüz, el, baş, ayak, uzuvlarını yıkamak şeklinde olduğunu söylemektedir. Ayağın mesh edilmesini kabul etmez. Elin dirseklere kadar yıkanıp yıkanmadığı ise belli değildir. Ayine girerken herkesin yeni elbise giydiğini ve elbisenin beyazlardan ibaret olduğunu anlatmaya başlar. Kadınların ayin için en güzel elbiselerini giymeleri gerektiğini sözlerine eklemiştir.

Kargın Dedesi emelde mezheplerinin İmam-ı Âzam Ebu Hanife mezhebi olduğunu söylemiştir. Bununla birlikte diğer köylerde "Hanefi" kelimesini ömründe bir kez olsun duymuş olanlar bile görülememiştir.

Görüşülen Alevîler’de, ahirete ait meseleler hakkında hiçbir fikre rastlanmamıştır onların cenneti de cehennemi de dünyadır.

Tenasüh hakkında bazı nefesler vardır, fakat bu konuda hiçbiri bir şey bilmez. Ulûhiyetin Ali’de zuhuru, başka bir deyişle Allah’ın Ali şekline girmesi, hakkındaki fikirlerden de bir şey anlamazlar. Yalnız bunları söylerler ve nefeslerde okurlar. Hepsi bu. Bunlarda harflerden, rakamlardan anlam çıkarmak, işaretlerden yararlanmak eğilimi de vardır. Anlaşıyor ki Bâtınlığın birçok özelliği buralara girmiş. Fakat bütün bunları nefeslerinden, efsane ve hikâyelerinden çıkarmak gerekir.

Kargın’dan sonra gidilen köylerde silsilenameler, dergiler elde etmeye çalışan yazar, getirilen kitaplar içinde “*Faziletname-i Şah-ı Velayet*” isimdeki kitabın İstanbul’da basıldığını ve bunda Alevîlik hakkında çok dikkat çekici menkıbeler olduğunu fark etmiştir. “*Hutbetü’l Beyan*”nın Türkçe açıklaması olduğunu sonradan anlaşılan bu kitap ve yazma “*Türabi Divanı*” yazma kitapları Abdallar köyünde Veli Efendi tarafından edinen yazar, orada matbu olarak “*Kameri*” kitabını da bunların arasında görmüştür. Yazarın elinde bulunan *Hutbetü’l Beyan* şerhi 218 sayfadır, 20x29 büyüklüğündedir. Alevî inançlarını göstermesi bakımından önemlidir.

İma beday-ı Talep: “Tahkik eker dilersin, tahkik ki kimdir ol şah-ı evliya ol vasi-i Mustafa ol veli-yi mücteba, envar-ı esfiya ol muhter-i etkiya ol mesnet-i ulema ol seyyid-i saliha ol mufahhir-i fukara ol eşref-i şerifa onun fazileti beyan için kelbderür enma ve ayete kul kefa yani imam Aliyyel Mürteza Kerimullah-ı Veciha eğer lutf edip dimse kendinin faziletinden kim der beğim ne beliydi onun mahiyetinden.

“Ali’yi bir kişi bildi cihanda

Meğer ol kişi kim Peygamber idi

Nebiden sonra mahlûkat içinde kamu

Sevalar içinde öz server idi.

Ne bahr idi onun gönlü acep kim

Sözünün her biri bir güher idi.”

Şeyleküm (şöyleki) kendünün faziletinden beyan kılub hutbetül beyanın evvelinde gün gibi ruşan u ayan kılub buyurmuştur ki. İnnellezine indi müftahül gayb la yalemüha bad-ı Muhammed gayri ve enna bekel şeyy-i âlim.”

Kitabın son sayfası:

“Yine bu kâ münasip Selman-i Farisi den razi rivayet olunur kim bu ayetin sebab-i nüzulü kim “Enma ve leykümüllah” idir. İmam kendi evinde ibadet ile meşguldü nagah sail kapudan “Şeyyenallah” dedi. Şah-ı Vilayet rukua varmıştı. Gördü kim kılınca (yani namazı ikmal ederse) sail geçer, fırsat-ı kuvvet olur. Parmağında yüzüğün saile işaret itti, yani sundu. Sail işaret fehmedüp yüzüğü aldı. Henüz dahi Mürteza Ali namazdan fariğ olmadın galgla âlem-i melekûta düştü. Cebrail Resul-ü haziret kanına geldi. Resul-ü haziret’ine bu ayeti götürdü ki (Ünnema ve likümüllah) dır. Selman-ı Farisi Razi Mürteza Ali’nin meddahilahidir, derdi. Bu ecelden Ebu Zar Gaffari’nin sözüne şahit düştü. Hasutlar mülezzem oldular. Zira Mürteza Ali’nin “la havle ve la kuvvete illa billahi” dediği, ihtiraz ettiğidir. Birkaç kez kişinin yani Benan-ı b. Seman ve Nâsır-ı Tusi’nin “Kim bunlar Ali’ye Hüda’dır” dediler. Mürteza Ali Kerimullah-ı Veciha bunları katletti. Geri dua etti. Geri diri oldular ve eğer keramet ve eğer şecaat ve eğer ferasettir ve eğer nusrettir ve eğer kuvvettir cemiyeye Allah’tan bilir heman Kabil’de belittir yev hesa bin bir abd-i zaifim hüvvel kuvvetüllahundur” dedi. Pes İmam Ali Kerimullah-ı Veciha Abdullah vahu Resulullah ve la hüvvel vela kuvvete illa billahi demekle sözü hatim etti.”

Daha sonra bulunan nüshada devam eden sözler şu şekildedir;

“Zira Ebu diyetine ikrar etti ve cem’i efal hüvvel ve kuvvetüllaha mahsustur, dedi. Nasır ve Benan b.Seman dedi ki zail evvela ta ehli imam nice itikad itmek gerektir, yine ve ehli şerik ne vecihle gümrah oldu anlana ve bunların ol vakit malum olur ki nübüvvet velayet kişiye tamam olana pes seralevhiyet mevhum oluna kabli mukabil makbul ve âlim ilm-i malum oluna serren ve cehren tamam mahtum oluna pes kişi ol vakit Mürteza Ali’nin sözüne tasdik edüp Siddıkına ve Selmana hezaranı dir hezaran selam zema bir Muhammed Aliyüsselam hatme-i katabı şerh hutbetül

beyan ve Ali ümran-ı âliye elifüsselam veli Ali Muhammed ve ala ve sahibha ve zeryate ve itrata ecmain. Yarabbül âlemin.

Yadkâr Hüseyin el-fakirü'l hafir bu kitabı tahrir eden evladı Hasan Dede Veli Kuddisi sırrel azizi sırri Abdulhakir Mustafa temet tarihi sene salis ve seb'ete aşirete ve mailte ve elif-i temetel kitabe be'venallahü'l meleke el vahab fi yeddü abdül zaifül muhtaç illa rabbel gani settarül levhac ene abdülveli b. aliye'l muhtaç ali sene-i resul-i seyyid sartaç nur-ı ilalahiril münhaç ali şeriatü'l tarikate el hakikül hac darı dünya haştır ema akıbet-i mevti haştır ema şiddeti nar olmasa nemetü'l kitab bu avnillahül melike vahib.”

Bu kitaplardan toplanılan bilgilere göre bunların inançları çeşitli bilgilere sahip olunabilir. İleride görüleceği gibi Alevîlerde Selman-ı Farisi hakkında pek çok hikâye vardır. Ayrıca dillerinde Hz. Ali'nin hizmetçisi olan Kanber dolaşır. Bu iki kişiden sonra tanıdıkları Seyyid Battal Gazi, Hacı Bektaş'tır.

Alevî köylerinin hiçbirinde minare ve cami yoktur. Yalnız dedelerin evlerinde misafirhaneler ve ayine mahsus salon bulunur. Dedeler, bir köyden diğer bir köye (ayın zamanlarında) geceleyin ve genellikle yüz örtüsü ile giderler. Dede ocaklarının Alevîler arasında şerif oldukları üzerine bir inançları da vardır.

Hatta ocaklı bir kız, ocaklı olmayan bir Alevî ile evlendirilemez. Ama bir dede oğlu herhalde diğer bir ocaklıdan kız alabilir. Müritlerinden kız almağa tenezzül etmez.

Köylerinde bazen imam ve hatip vardır. Fakat bu isimler yalnız askerlik için işe yararmış, yoksa iş yapmak için değil.

Aralarında “*Nad-ı Ali*” yi bilmeyen yoktur. Bunun hakkında bir de menkıbeleri vardır. Uhut'ta Hz. Peygamber yaralandığı zaman yere kan damlamasını diye hemen Cebrail gelmiş, kanadını tutmuş ve ya Muhammed “Nad Aliyyen”: “Ali'yi çağır” duasını okutmuş. Muhammed bu duayı okuyunca derhal Ali yardımına gelmiş, Zülfikarı çekmiş, bütün müşrikleri kılıçtan geçirmiş ve Muhammed ile beraber bütün Müslümanları kurtarmıştır. *Nad-ı Ali* şudur: “Nad-ı Aliyyen mazharül acaip tecde avnen leke fil nuvaib innallahe küllü hem ve tam seyenececi bazımeteke

yallah ve bunur nebeveteke ya Muhammed ve bunur velayeteke ya Ali ederkeni ve aliyeke mahuli.”

Bazı yerlerde “Ya Allah, Ya Muhammed, Ya Ali” sesleri üçer defa tekrarlanır. Tahtacılar’da ise bu dua bir sahife kadar uzundur, Ali’den sonra bütün imamların isimleri okunur.

Bazı isimleri telaffuz etmek istemez ve Bekir, Ömer, Osman, Zebir isimlerine düşmandırlar. Çoğunun ismi Ali Rıza, Hasan, Hüseyin’dir. Buralarda bir yerde Cafer bir yerde de Kanber isimlerine de rastlanmaz. Genellikle Alevîlerde yatırlara, erenlere çok önem verilir. Öyle ki bazı meçhul mezarlar bile ziyaretgâh (türbe) kabul edilir. Tepelerin arasında muhakkak bir yatır bulunur. Çoğunlukla yatırların ziyaret mevsimi vardır. Her yatırın kendine has gücünün olduğu ve belli hastalıklara şifa vermek özelliğinin olduğuna inanılır. Evliyalar hakkında ki gözlemler diğer yerlerde görülenler ile beraber ayrıca yazılacaktır.

Bu köylerde tespit edilenlerden biri de Alevîler’in, ufak münasebetler ile büyük kabul ettikleri adamları kendilerine mal etmek istemeleridir. Gerçi her insan, münasebet gördükçe büyük saydığı adamları kendine mal etmek ister ama Alevîler’de bu his çok güçlü ve yaygındır. Eski Bâtını tarihlerinde ve gizli tarikat kuranların propagandalarında bu hal anlaşılabilir bir durumda olsa da, bu kendi kendini inandırmak için değil, avlamak istedikleri kişileri, elde etmek için bir araç olarak kullanılırdı. Alevîler’de ise durum, bilakis kendilerini anlatan ve aldatmak isteyenlere kolaylıkla inandıran bir irade hastalığı arazını göstermektedir.

Bunların arasında sırdaşlığın ve bir dedeye bağlı olma kardeşliğinin doğurduğu derin bir samimiyet ve mümkün olan anlamıyla dayanışma daima kendini göstermektedir. Birbiri ile dost ve sırdaşırlar. Küçükler, büyüklere derece derece hürmet ederler. Birbirlerini sık sık ziyaret ederler ve ab-ı kevser ayinini yaparlar, bunlara kendi aralarında sohbet ve muhabbet adını verirler ki bu sohbetlerde kafalar tütsülendiği zaman bağlama ile nefesler söylenir ve bazen de karşılıklı Semah oynanır. (bu semah ayin içinde yapılan üç tür semah’ın ikincisidir.) Bayramları, düğünleri, eğlenceli zamanları hep böyle geçer.

Herşeyi hoşgörürler, olur olmaz şeylere kızmazlar. Yalnız imamlara ve erenlere karşı söylenen sözlere tahammül edemezler. Yetmiş iki mezhepten olan insanlar, bize göre eşittir; derler. Fakat Sünniler hakkında bu eşitliği adaletle uygulamazlar. Çünkü Sünnileri Ebubekir, Ömer, Muaviye taraftarı olmakla suçlar ve bu yüzden onlara kendilerinin mukadderatına fiilen tecavüz etmiş gözüyle bakarlar. “Hiç kimseyi sukup saymayız”, derler, ama ashabın ileri gelenleri hakkında bu esasları uygulayamazlar. Yezidlik büsbütün başka birşey ve başlıca bir tarikat olduğu halde Alevî olmayan Müslümanları genellikle Yezidî olarak görürler.

Yezidlerle alışveriş etmezler, kız alıp vermezler, konuşmakta istemezler, mecbur kalınca tiksinererek görüşürler. Yezidler’in evinde misafir kalmalarına imkân yoktur. Onların yemeklerini yemek istemezlerse de son zamanlarda bunlar oldukça zayıflamıştır.

Bunların düğün, nikâh, gelin, doğum, ölüm ve cenaze törenleri, bayramları ve kurbanları Tahtacılar’ın bu husustaki tören ve âdetleri derecesinde dikkate değer değildir.

Efsane gibi diğer hususlar sonraki bölümlerde dile getirilecektir.

2. Mecmua’da Yeni Harflerle Yayımlanan Tarih ile İlgili Makaleler

2.1. Kerrâmîler

M. Şerefeddin [YALTKAYA], sy. 11

Konu

Ebu Abdullah b. Kerrâm’ın oluşturduğu “Kerrâmîler” mezhebi ile onunla mücadele eden Fahrettin Razi, Şehrîstânî gibi isimlerden bahsedilmektedir.

Ebu Abdullah b. Kerrâm, gösterişsiz bir hayat yaşayan ve âlimlerce pek de ciddiye alınmayan kişilerden (Ahmet b. Abdullah Cuyubari, Mehmet b. Temimil faryabi) hadis dersleri dinlemişti. Sicistan taraflarında yaşamakta olan Kerrâm’ın düşüncelerinde en çok dikkati çeken konu Allah’a cisimlik atfetmesidir. Ona göre Allah, gökyüzünde oturan ve olaylara müdahale eden kimsedir. Bir diğer önemli husus ise bir kimsenin şehadeti yalnız dili yolu ile tekrar etse de Müslüman olduğudur. Öncesinde ise bu düşünce dil ile söylemek, kalp ile tasdik etmek şeklindeydi. Mekke’de kaldığı sıralarda ilim sohbetlerinde bu düşünceleri dile getirip, kanıt olarak ilhamı göstermesi üzerine hapse atılan Kerrâm, burada eski bir pösteki parçasının üzerinde vaazlarına devam etti. Halkın nabzına göre şerbet veren Kerrâm’a Nişabur ve Herat civarından tabii olanların sayısı artmaya başladı. Hapisten çıkan Kerrâm, çevresindeki sekiz yüz kişiyle beraber Kudüs’e geldi. Sonradan yirmi bin kişi oldukları söylenmektedir. Kendisi burada ölmüştür.

Gazneliler devrinde Ebu Mansur Sebüktekin ve oğlu Mahmut b. Sebüktekin, Kerrâmîler’in o günkü lideri Mehmet b. İshak b. Mahmişat’a saygı göstermişlerdir. Bu sırada Horasan’da yayılmakta bulunan Fatimî tehlikesine karşın önlem almak isteyen Mahmut b. Sebüktekin, Bâtınileri takip ettirerek idam ettirmekteydi. Durumdan yararlanmak isteyen Mehmed b. Mahmidşat, kendisine karşı gelen kimselerin de Bâtını olduklarını padişaha bildirmek suretiye düşmanlarını ortadan kaldırmaktaydı. Horasan fakihlerinden Sait b. Mehmet, Kerrâmîler tehlikesine karşın padişahı uyarmak maksadıyla halifeden aldığı mektubu Sebüktekin’e götürdü. Kendisi hakkında suçlamalar Mahmişat’a sorulunca kesin bir dille bunları reddetti. Yine de Kerrâmîler hocalarının vaazları yasaklandı.

Kerrâmîlerlerin saldırıları, Sait b. Mehmet ile kalmamış, Eşariler'in Hz. Peygamberi tanımadıklarına yönelik iftiralarını dahi sürdürmüşlerdir. Bundan sonra Guriler döneminde Kerrâmîler ile Fahreddin Razi arasında bir olay daha meydana gelmiştir. Guri kralı Kerrâmîlerlerden iken, akrabalarından biri Fahrettini Razi'nin düşüncelerine yakınlık duymuştur. Kerrâmîler hükümdarı, Fahrettin Razi'nin itibarını sarsmak maksadıyla Kerrâmîler ilim adamlarını karşısına çıkarmışlardır. İbn Kıdve ismiyle meşhur olan Abdülmecit İbn Ömer, Fahreddin Razi'yi kastederek, Aristo felsefesinden uzak durduklarını gözü yaşlı bir şekilde hutbede dile getirmiştir. Halkın bir kısmı Fahreddin Razi taraftarı olup bazıları da Kerrâmîlerlerin yanında olunca şehirde fesat çıkmış, bunun üzerine hükümdar Razi'yi şehirden çıkarmıştır.

Şehristanî bu mezhebi, Havaric'e en yakın mezhep olarak değerlendirmiş, Kerrâmîler'in fikirlerini yedi maddede özetlemiştir: Birincisi Allah, havadis'e mahal olur. Buna göre, Mu'tezile ve Cehmiyye Allah'ın sıfatlarını kabul etmezler, bu sıfatlar gerektiği zaman ortaya çıkarlar, Allah'ın zatiyla kaim değildirler. Selefiyye ise sıfatların Allah ile kaim olduğunu savunurlar. Kerrâmîler bu noktada Selefiyye ile mutabıktır farklı olarak bu sıfatların Allah ile kaim olduğunu, fakat ezeli olmadığını söylerler. Ezeli olan bu sıfatın ortaya çıkmasını sağlayan kudrettir. İkinci olarak, havadis Allah ile kaimdir, kudretiyle zatında hadistir. Üçüncüsü, Allah ile kaim olan havadise mahlûk veya muhdes demek caizdir. Dördüncüsü, Allah'ın zatında hadis olan havadis inidamı caiz değildir, bunların yokluğu imkânsızdır. Beşincisi, muhdes, ihdasın subutunu takip eden sabithalde fasılasız hadis olur, muhdesin bekasında ihdasın etkisi yoktur. Altıncısı, Allah'ın hem zatında hadis olan havadis hem zatına mübayin olan havadis asıllarına müteallik kadim bir dilemesi vardır. Bundan başka bir de havadis detaylarına dair iradesi vardır ki bu irade de hadistir. Yedincisi, Allah'ın zatında hadis, olan havadiskendisine zait bir vasfi gerektirmez.

Bunlar kısaca izah edilecek olursa, kâinatta herhangi bir cisim veya araz hudus edeceği vakit önce Allah'ta hudus edecek varlığın hudusunu irade hadis olur. Bu iradeyi takiben "kün" emri hadis olur, sonra bu hadisi görmek hadis olur, eğer duyulur şeylerden ise onu duymak hadis olur. Allah'ın zatında hadis olan bu havadis kendilerine birer sıfat teşkil etmezler. Bunların mana ve kaynakları bunlara taalluk eden ilahî kudrettir.

2.2. Sami Dinlerinde Kurbanın Mahiyeti ve Faaliyeti (3)

H. Ömer [BUDDA], sy. 11

Konu

Daha önce iki sayıda Osmanlıca olarak yayımlanan makalelerinin devamıdır. Samilerin, Yunanlıların, Arapların ilk ürün takdimlerinden, et ve hububat takdimlerinden bahsedilmektedir.

Önceki sayıda hububat takdimi ile kurban takdimi arasındaki farklar verilmişti. Buna göre, ulûhiyet'e eşlik ederek yemekte bulunmak düşüncesi yalnızca kurban takdimlerinde mevcuttu. Hububat takdimi ile ilgili olarak söylenebilecekler ise, verimli arazilerin Tanrılara ait olduğu ve hububat takdimlerinin aslında ziraatçı toplumlara özgü olduğudur. Bedevi Araplar 'da kurbanı vergi fikri olsa bile oldukça azdır. Daha ziyade, kefaret kurbanı, insan kurbanı ve süt dökme gibi basit kurbanlar mevcuttur. Ziraat ile geçinen Samiler 'de, mukaddes vergi ilk mahsulât vergisi ve öşürlerdir. Bedevi toplumlarda kulların hükümdarı ya da reisi sıfatıyla Allah'a mukaddes bir vergi olduğu kabul etmek gerekirse de, bunun kanunlarını da bilmek gereklidir.

Arap toplumlarında vergi yoktur. Şeyhler kabile halkından vergi almaktan ziyade onlara dağıtmakla görevlidir. Şeyhler, halkını gözetip koruyan kimselerdir. Şeyhlerin gelirleri, din savaşlarından, haraçlardan, kiraladıkları develerden gelmektedir. Yağmacılık son zamanlarda sadece yabancı kimselere karşı yapılmaya başlamıştır. Buna ek olarak şeyhler, ganimetin dörtte birini ve yine ganimet sayılan güzel kadınlardan seçtiklerini elde etme hakkına sahiptir. Bu olay, İslâm şeriatı'nda da Peygamber ve ailesine beşte bir ganimet verilmesine benzetilebilir. Lavilolar şeriatında da bu, bir hisse şeklindedir. İbraniler'de, reisin ganimetinin hissesi genellikle ulûhiyete tahsis edilmektedir. Yunanlılarda ise mukaddes öşür savaş ganimetlerinden istifa edilen yüzdelerle tahsis edilmektedir. Arabistan'da şeyhlerin ve emirlerin yabancılardan aldığı vergilerde, ulûhiyete ait bir payda mevcuttur. Aslında bütün Sami ülkelerinde din ve ticaret arasındaki oldukça sıkı bir ilişki vardır. Deniz kenarında olan şehirlerdeki mabetler en zengin ve en görkemli mabetlerdir.

Eski Arap ve İbraniler’de görüldüğü üzere hac vazifesi yapmak mecburi ise de burada kurban takdim etmek kişinin isteğine bırakılmıştır.

Araplar’da ulûhiyete verilen kurbanların genel bir vergi mahiyetini arzeden yegâne kurban ilk kurbandır. İlk kurban (fera) genellikle sürünün içinde ilk doğan kuzu ve koyundur. Doğumdan sekiz gün sonra sığır ve koyunların kurban edilmesi zorunludur. Burada dikkat çeken husus ise, “Fera” kelimesinin başka bir anlamı da içeriyor olabileceğidir ki bu anlam da yaz günü, çayırların bollaştığı zamanlarda yapılacak ilk kurbandır. Fakat bu bakış açısı pek doğru değildir. Çünkü geçmişten bugüne Arap ve İbrani toplumları ilk doğan yavruları ve ilk mahsulâtlarını Allah’a kurban etmişlerdir.

Kadim milletlerde, öşür ile tanrılara verilen kurbanlar arasında gözle görünen bir ayrım yoktur. Babil hükümdarları öşür adına eşya ve malları aldıkları gibi, Acem satrapları da zenginlikleri mahsulât vergilerinden ediyorlardı. Bu durumların sebebi, milli tanrıların hükümdar olarak görülmesidir. Harimü’l İhram’a verilen öşürlerin tamamı bir vergi mahiyetinde toplanmıştır. İbrani Harimü’l İhram’larında yapılan ziyafetler de Birinci Mülk devrinden itibaren umumi vergi konumundadır. Öşür ile vergi arasındaki ilişki, tesniye şeriatında mevzubahis olan ve vergi mahiyetine haiz bulunmayan senevî öşürü, bu müessenin menşei nevi şekli olduğunu zannettirecek şekilde yakındır.

Lavilolar şeriatında üç senede bir toprak vergisi alınmaktadır. Zorunlu olarak verilmektedir. Kişinin kendi isteğiyle verdiği öşür bu şeriatta tamamen kalkmış gibidir.

Toplu olarak düzenlenen yemeklerde ise aslan payını müdürler almaktadır. Ziyafette hazır bulunanlara az çok yedirmek mecburidir.

Kısaca denilebilir ki, bu ve bunun gibi şeyler dinî vergiden tamamen ayrıdır. Öşür sisteminin iptidai İbrani dinîyle hiç bir alakası yoktur.

2.3. Sami Dinlerinde Kurbanın Mahiyeti ve Faaliyeti (4)

H. Ömer [BUDDA], sy. 17

Konu

Daha önceki sayıda öşür ile kurban arasındaki farkın belirlenmesinden sonra bu sayıdada ilk mahsulât kurbanı hakkında bilgi verilmiştir.

İlk mahsulât kurbanının neden verildiğinin sebebi bilinmese dahi, hemen hemen eski toplumların hepsinde, yeni bir işe başlamak, evlenmek, ergin hale gelmek gibi mevzular kutsal kabul edildiğinden bunlar için kurban vermek gereklidir. Bu kurban kutsal üzerindeki kullanılamazlık özrünü kaldırır. Böylece kutsal meyve yenebilir. İlk mahsulât, ilk buğday yahut bağ bozumundan kutsiliği yahut tabuyu kaldırmak için yapılan ayinler ve takdimler Allah'a, ruhlara, ölüye, yapıldığına göre çeşitli şekilleri vardır. Bazen ilk mahsulât, resmi bir şekilde yenir ya da başka bir yemekle karıştırılarak yenir. Bazen de merasimi yapan hükümdara, reise, papaza verilir. Bazen ilk mahsulât tarlaya ekilendir. İlk mahsulât yemeği için bazen oruç tutulur, istifra ettirici şeyler içilir. Her sene yeni bir ateş yakılarak, yılbaşı ayininin bir benzeri yapılır.

İbranice, sürüde “ilk doğan yavru” anlamına gelen “bekhor” kelimesi ile bu kelimenin yakını “bikkurim” tabiri, bazen hububat dâhil olduğu halde ilk olmuş meyveler ve mahsulleri de ifade etmektedir. Genellikle de ilk olmuş meyve ve mahsullerden küçük ve uygun olanların sunulması manasına gelmektedir. “reshit” mahsulün ilkini, hasadın ilkini, hamurun ilkini, yünün ilkini ifade eder ki bu ilkler rabbe takdime olarak, kâhinlere verilmektedir. Eski İbraniler ve yeniler arasında eşyalara kutsiyet bahşetmek bakımından bir fark yoktur. İlk ekmek takdimleri “Buğdayın ruhunu gelecek seneye tohum olarak saklamak” manasıyla yapılır.

Yeni bir bağın ilk üç sene zarfındaki bütün mahsulü yenmemesi, dördüncü sene mahsulün tamamının mabede bırakılması Lavilolar şeriatının gereğidir. Sadece bağ bozumu değil, aynı zamanda yeni doğan bir eşeğin, hatta yeni doğan bir insanın bile fidyenin verilmesi gerekmektedir. Tarlalar biçildiğinde etrafta kalan buğdaylar dönüp alınmamalı, kimsesiz çocuklara ve dul kadınlara bırakılmalıdır. Neticede bu yasakların kalkması hususu, hasadı kutsamaktan ziyade hasat ve nesnelere üzerindeki

tabuyu yok etmektedir. Nahmiye ve Tesniye kanunları arasında takdimler arasında farklar ise Nahmiye'ye göre her sene Allah'ın evlerine götürmeleri, Tesniye'ye göre de şehre vergi toplamak için gelen vergi memurlarına takdimler teslim edilmelidir.

Kısaca denilebilir ki, Samiler 'de ilk mahsulâtın amacı, nesnelere üzerindeki yasağı kaldırmaktır.

2.4. Tahtacılar 1

Y. Ziya [YÖRÜKAN], sy. 12

Konu

Makale, Güney'de Çanakkale ve Balıkesir, iç kesimlerde ise Adana ve çevresinde ikamet eden Türkmen aşiretlerinden Tahtacılar'ın, örflerini, âdetlerini, yaşayış tarzlarını ele almaktadır. Daha önce eski harflerle yayımlanan "Anadolu Alevîleri ve Tahtacılar" adlı makalenin devamı niteliğinde olup toplamda yedi sayı devam etmektedir. Bu sayıda genel bilgiler verilmekte olup, diğer sayılarda detaya inilmektedir.

Anadolu'da ikamet eden Çepni ve Tahtacı olarak adlandırılan iki Türkmen aşireti Alevî olmalarına rağmen, kendilerini Alevîler'den farklı adletmektedirler. Bunun görünen başlıca iki sebebi mevcuttur: Birincisi, Alevîlerin esasen Bektaşî Ocağı'na bağlı olmalarıdır. Bu anlayışta birkaç köyün bir dedesi vardır ve bu dede'de başka bir dedeye bağlıdır. Tahtacılar'da yalnızca iki ocak bulunur bunlar; "Yanın Yatır" ve "Hacı Emirli"ocaklarıdır. Başka bir sebep ise, Tahtacılar'ın kendilerine ait bir sembol taşıyor olmalıdır. Bu simgeye "Kazayağı" denir ve genellikle Tahtacı mezarlarında, işçilerin gömlekleri üzerinde buna rastlanır. Çepniler'de kendilerine ait bir sembol olduğunu iddia etseler de bu sembolün kaybolmuş olması muhtemeldir.

Tahtacılar, genellikle Sünniler'den ve diğer kimselerden uzak yaşayan kapalı bir toplumdur. Kendilerini bir Sünni ziyaret ettiğinde, onun tabağını kırk kere kille yıkamadiça kullanmazlar. Milli Mücadele Dönemi'nden sonra ise bu durum değişmeye başlamıştır. Bu duruma etkili olan bazı sebeplerde Tahtacılar'ın, Türkmen oldukları halde "Kıpti" olarak gösterilmeleri ve askerden muaf tutulmaları ile Misyonerlerin onları Hristiyan zannetmesidir.

Dede ocaklarından biri İzmir Narlıdere köyünde bulunan “Yanın Yatır” ailesidir. Burada dedelik postunun Hasan Niyazi Efendi’ye ait olması gerekirken kendisinin köyden hiç çıkmamış olması neticesinde nüfuz amcaoğullarına geçmiştir. Bunların başları “Seyyah Efendi” ile “Hasan Mümtaz” Beyler’dir. Reşadiye kazasında yaşayan Hasan Mümtaz Efendi’nin damadı buraya bağlıdır.

Yanın Yatır ailesinden edinilen bilgilere göre, Tahtacılar Anadolu’da yirmi bin hane olup daha çok Güney’de ve Batı’da yaşarlar. Bir kısmı da Halep ve Bağdat civarında yaşar. Malatya civarına yerleşenler ve Kıbrıs ile Midilli’ye gidenler de bulunur. Söylenenlere göre Tahtacılar’ın aslı Bağdat’tan gelmedir. Bağdat’ta giyinildiği anlaşılan dedelerine ait eşyaları saklamakta ve buna delil olarak göstermektedirler. Milli Mücadele’de Bağdat’ta yaralanan bir Tahtacı gencinin de buradaki köylülerle aynı dili konuşması ile yakınlık kurması da buna delil olarak sunulmaktadır. Bundan sonra uzun süre Adana Ceyhan’da yaşayan Tahtacılar, soylarını burada metfun bulunan “Durhasandede”’ye dayandırmaktadırlar. İnanılışa göre Durhasandede, Horasan’a gidip, İmam Rıza’dan şecere talep etmiştir ve oğlu “Kürklü Hasan Baba” Nif civarında yatmaktadır. Büyük dedelerden Hızır Dede Narlıdere’ye gelince Yanın Yatır’da burada yaşamaya başlamışlardır. Yine Adana Ceyhan taraflarında bulunan bir köy Durhasandede ‘ye tabiidir. -Bu köyde oturanlar giyinişlerinden dolayı “alaabali” olarak adlandırılırlar.- Mersin’e bağlı Kuzucubelen (Mezitli) de buraya bağlıdır. Durhasandede ‘nin torunları kendilerini Hacı Bektaş’ın kolu İmamı Rıza oğlu İbrahim Mucip’e dayandırır. Dedelerine ise son zamanlara değin hep “Çelebi” unvanı verilmiştir. Tahtacılar Adana, Maraş, İslahiye ve Çukurova’da buldukları zamanda üç oymaktırlar. Bunlar: Nacarlı, Eseli, Göğçeli oymaklarıdır. Bunlar hala buralarda mevcuttur.

Eseli Oymağı

Batı ve Güney Anadolu’nun çeşitli mahallerine dağılan bu kimseler, her yerde “Çaylak” olarak anılırlar. Çaylaklar daha önce bahsedilen kazayağı damgasına sahiptirler. Eseli isimli bir aşiret daha vardır ve bu muhtemelen Eseli’den türemiştir. Eseli aşireti üç oymağa ayrılır. Bunlar: Enseli, Tomaklı, Çaylak oymaklarıdır. Bunların bir kısmı Rumeli’ye gitmiş ve sonradan Sultan Mahmut zamanında Üsküdar yoluyla tekrar memleketlerine gönderildiklerinden “Üsküdarlı” unvanını

almışlardır. Bu aşirete Adana taraflarında “Cingözlü” ya da “Sivri külahlı” denilmektedir. Bunların bir kısmı Midilli’ye gitmiştir sonradan gelerek Kokluca beldesine yerleşmişlerdir.

Nacarli Oymağı

Adana civarından göç etmişler ve oradaki meşhur köyleri Ermeniler tarafından tekrar köy haline getirilmiştir. Bunlardan bir kısmı Kıbrıs’a gitmiş ve orada iskân etmişlerdir. Hasan Mümtaz Bey Kıbrıs’a göç ile ilgili olarak Çam alanında Çatal İbrahim adlı bir kimsenin aşiretten seksen haneyi gemiye bindirerek Kıbrıs’a getirdiğini söylemektedir. Aynı zamanda 1250 yılında yazıldığı görülen bir belgede Neccarli isimli aşiretin Kıbrıs’a gidişi anlatılmakta, Padişah Sultan Süleyman’ın izni nin de olduğu vurgulanmaktadır.

Gögçeli Oymağı

Eseli oymağı ile beraber göç eden bu oymak, Adana Ceyhan’a iki saat mesafede yaşamaktaydılar. Buradaki derenin ismi de hala “Gökçeli Deresi”dir. Bunları erkekleri hayvanlar ile ilgilenirken, kadınları da kilim ve halı dokur. Sonrasında dağlara çekilince Tahtacılık ile uğraşmaya başlamışlardır. Bazı yerlerde kafesten toprak ev yaptıkları için bunlara “evci” de derler. Evciler Kasaba, Alaşehir, Denizli taraflarında oturanlar -ki Alevî olmalarına rağmen Tahtacı değildirlere.- Adana ve Kayseriye bağlı Everek, Yaylacı taraflarında oturanlardır. Aşiretler çoğu zaman isim değiştirirler mesela içel’de Tahtacı aşiretlerinden olan kimselere “Bulacalı, Işıklı” da denir. Bu civarda Bulacalı denilen Sünni bir aşiret vardır. Tahtacılar da Gögçeli oldukları halde bu namı almışlardır. Alaşehir Üzümlü Ovasında, Salihli etrafında Alaşehir ile İnegöl’ün arasında bulunan Tahtacılar “Alçı” namını almışlardır. Üzümlü Ovasındakiler her hafta Alaşehir’e gelirler. Başka bir Alçılar vardır ki bunlar Alevî oldukları halde Tahtacı değildirlere. Dedeleri Zeynel’dir ve Musa Kazım’ın soyundandırlar. Bunlara “Gegel” de denir. Denizli civarında kırk hane, Salihli’nin diğer tarafında elli hane bulunurlar. Yalnız Tahtacı olan Alçılara da Gegel denilir. İsimlerin değişmesine rağmen Tahtacılar birçok âdet ve ananesi devam etmektedir. Hasan Mümtaz Bey, aşiretin çocuklarına, Abidin Mahmut, Remzi, Emir Rıza, Mustafa, Halit gibi isimlerin Gögçeli aşiretine ait olduğunu söylemektedir.

Aşiretleri birbirinden çeşitli özellikleri ayırır. Örneğin; Eseli aşireti soğukkanlıdır. Bunlar kaba insanlardır ve genellikle Fenike, Antalya civarında otururlar. Eseliler sadık kimselerdir. Çaylak aşireti, neşeli ve konuşkan kimselerdir. Evcî aşireti topraktan kulübe yapar. Burada otururlar. Tahtacılar ise son zamana kadar çadırlarda yaşamışlardır. Narlıdere’de oturan Tahtacılar şimdi birçok aileye ayrılmışlardır. Başta Yanın Yatır, Hindi, Abdal, Danabaş Âşıklar, Tomak aileleri vardır. Bunlardan Hindiler muharrem ayında aşure pişirmezler.

Aşiretin Adana’dan İbrahim Paşa isyanından sonra dağıldığı söylenirse de bu İbrahim Paşa’nın Tahtacı olmadığı bilinir. Yavuz Sultan Selim zamanında katledilen Alevîler de Tahtacı değildir çünkü katledilenlerin mezarları bulunmaz oysaki Tahtacılar mezarları tümüyle durmaktadır. Tahtacılar, savaştan, isyandan uzak duran sadık kimselerdir. Çaylak ile Şehepli aşiretlerinden bazılarının İran tabiyetliğine geçmesinin sebepleri bunlardır. Durhasandede’nin Narlıdere’deki ocaklılarla bu ocaklılara bağlı olan bütün manevi varlıklarını temsil ettiği gibi İbrahim Sani de Tahtacılar’da Şehepli aşiretinin ve bu aşirete mensup Hacı Emirli namını taşıyan ocaklılara bağlı olan oymakların merkezidir.

Hacı Emirli Ocağı

Şehepli Oymağı

Merkezi Reşadiye’dedir. Buradaki ocaklılara “Hacı Emirli” denilir ki iki genç bu ocağın varisleridir. Bunlara paşazadeler denilmektedir. Pederleri Abdülhamit devrinde büyük bir mevki ile Paşa unvanı almıştır. Küçük kardeş Sani Bey Reşadiye ocak merkezinde diğer kardeş Halil Bey ise İzmir’in Bulgurca köyünde yaşamaktadır. Bunların ataları Maraş civarında mezarı bulunan İbrahim Sani’dir. Gâvur dağında bulunan İbrahim baba yine Hacı Emirli’lerin büyük babalarıdır. İbrahim Sani’nin, Musa Kazım’dan geldiğine inanırlar. Halil Bey’de bulunan ve Ali Ulvi Baba tarafından düzenlenen Silsilename’de gösterilen İbrahim Sani’nin soyundan geldiklerini sanmaktadırlar. Başka bir vesikada ise bulunan mühürde Hatemi Enbiya Şah Ali Abbas 115 yazılıdır. Vesika’da şunlar yazılıdır: “ Şah Ali Abbas dergâhına gelip Şah Ali Abbas Hazretleri’nin torunları olduğunu ispat edip, halife çıkarıp emiri olan Seyyid-i Sadatı seniyye ziyaret toprağı kefarete olduğundan

sebeb kütüğünü açtırıp Sultan İbrahim Baba evladı (Hacı emir) bu ikrar fetalarını ikrarı bozanın canı cehennemde...” bu vesikadan anlaşıldığına göre Hacı Emirliler İbrahim Baba’nın evladı ve Şah Ali Abbas’ın torunudurlar. Ancak Şah Ali Abbas’ın kim olduğu konusunda bir bilgi yoktur. Vesikada yazan Abbaz kelimesini Haydar şeklinde okumak da mümkündür. Halil Bey’in gösterdiği başka bir vesikada ise bunların soyunun İbrahim Baba’ya dayandığı konusunda şüpheye düşülmektedir. Bu vesikada o zamanlar güvercinlik kadısı bulunan Sadi b. Cediri Mekke’ye müracaat ederek, Mehmet Ağa b. Abdurrezzaki kendisine ait olan su değirmenini ve iki mezrasını İbrahim Derviş’in yaptırdığı tekkeye Ali Baba marifetiyle tekke’de bulunan fukaraya sarf etmek suretiyle vakfetmiştir. Vesikalar içinde dikkati çeken vesikaları yazan kimselerin soylarını Şeyh İsmail b. İsmail ‘e dayandırmalarıdır.

2.5. Tahtacılar (2)

Y. Ziya [YÖRÜKAN], sy. 13

Konu

Tahtacı aşiretlerinden olan Hacı Emirli ocağının saklı kitapları olan “*Menakıb*” ve “*Salnamei Sadrettin*” adlı iki kitaptan kısaca bahsedilmiş, Tahtacı oymakları hakkında bilgi verilmiş, Tahtacılar da giyimkuşam, nikâh gibi sosyal hayata ilişkin âdetlere yer verilmiştir. On ikinci sayının devamı niteliğindedir.

Hatemi Enbiya Şah Ali Abbas mühürüyle vesikada bu aileye İbrahim Baba ocağı denilmeyip Hacı Emirli ocağı denilmiştir. İbrahim Baba hakkında o yörede yapılacak bir araştırma gerçeğin açığa çıkmasına yardımcı olacaktır. Hacı Emirli adının nereden geldiğini bilmeyen aşiret mensupları, ocaklarına mahsus olan iki kitaptan bahsetmektedirler ki bunlardan birisi “*Menakıb*”tır. Bu kitabın Caferi mezhebine ait olduğunu söyleyenler varsa da bazıları da kendi ocaklarına ait bilgilerin içerdiğinden bahsetmektedirler. Kitabın başında “La ilahe ilallah”tan sonra “Ali veliullah” denilmiştir. İkinci kitapları “*Salnamei Sadrettin*” dir. Kitabın içeriği hakkında oldukça bilgi sahibidirler. Salname kelimesi dikkat çekicidir çünkü bu kelime Anadolu’da ki sofular tarafından “Ölmeden evvel ölmek” manasında kullanılır. Kitabın başında bulunan “Yol kadimdir, Evliya’nın, enbiyanın yolu

Allahındır, Allah yolu keskin kılıçtır, doğru yolu koyup, eğri yola gitme...”sözleri de Salnamenin anlamını açığa kavuşturur. Sadrettin ismini Tahtacılardan bazıları kullanmaktaysa da eğitim öğretimden ne kadar uzak durulduğu bilindiği üzere Tahtacılardan bir Sadrettin yakın zamana kadar zikredilememektedir. Sadrettin’in kim olduğuyla ilgili şu kanıya varılabilir. Alevilik Selçuklular’dan önce Andolu’ya yayılmıştır. Timur’un istilasını sırasında halkı esaretten kurtaran Erdebili Şeyh Safin’in oğlu Sadrettin Anadolu’da hürmet edilen kendisine inanılan bir insan haline dönüşmüştür. Bunların bir kısmı Şah İsmail’den kaçmak üzere Rumeli’ye gitmiştir. Şah İsmail’in atalarının isimleri ocaklılarda bulunmakta ve Tahtacılar İran’a gidip gelmektedir. Şah İsmail’e dair hikâyeler, Bektaşî yerine Hatayi nefesleri okunur. Merkezleri Hacı Bektaş değil, Horasan’da bulunan Revzai Rıza’dır. Tüm bunları yanında kitapta yazılanların bir kısmı Bâtınlılığını anımsatacak tarzda cümleler olduğundan bu kitabın bir Bâtını tarafından yazılmış olması da ihtimal dahilindedir.

Tahtacı oymaklarının isimleri zamanla değişkenlik göstermiş olmalıdır. Zira sözü edilen vesikada geçen, Seydi kuvavğı aşireti, Seyfullahlı aşireti, Cureretni aşireti, Şehbali aşireti, Şadılı aşireti, Davut seydioglu aşireti isimlerinden sadece Şehbali aşireti Şehpli aşiretine uymaktadır.

Tahtacı Oymakları

Önceki sayıda söz edilen oymakların bugünkü vaziyetleri hakkında şunlar söylenilebilir: Hacı Emirli ocağına tabi olan üç oymak Yanın Yatır’a bağlı olan oniki oymak vardır.

Çobanlı Oymağı

Yanın Yatır ocağı İzmir Narlıdere’de bulunmakta ve Çobanlı aşireti de eskiden beri burada yaşamaktadır. İzmirliilerin Kızıldağ dedikleri bu yerde Tahtacılar’a “Çobanlı” denilmiştir. Sonradan İzmir çevresindeki tüm Tahtacıları Çobanlı denilmiştir. Tahtacılar ise onlara “Nacarlı” da der. İzmir’e bağlı Uzundere, Narlıdere, Dökdölen, Alurca, Bornova’ya bağlı Naldöken, Seydiköy mahallesine bağlı Cuma ovası, Karakuyu mahallesi, Kemalpaşa kazasından Kızılcı, Tepeköy ve Camgözü kızılçası bu aşirettendir. Salihli, Alaşehir Tahtacı karyeleri ise karışmıştır. Bu bilgilerin yanlış veyadoğru olması tartışmalı bir durumdur. Zira bu bilgiler

tereddütlü verilmiş ve Hasan Mümtaz Bey ile Seyyah Efendi Çobanlı isimli bir aşiretin olmadığından bu aşiretin olduğu söylenen yerlerde Çaylak oymağının olduğundan bahsetmişlerdir.

Çaylak Oymağı

Tahtacı oymaklarının en büyüğü olup Yanın Yatır ocağının da en meşhur ve kalabalık oymağıdır. Kazayağı alametini barındırırlar. Her oymak kendi adı ile anılsa da Cidde'den gelen bir Arap taifesi iki oymak halkına Tahtacı unvanı vermiş sonradan bu isim genelleşmiştir. Tahtacı oymaklarının birçoğu Çaylak'a mensupturlar ve kışın Madran yaylalarından yazın Aydın'ın Çime kazasına bağlı Köyceğizcivarında ikamet ederler. Tahtacılar'ın Abdal nüfus tezkeresi almları ve İran tebasından olduklarına dair pasaport taşımaları Tahtacıların milliyetini ve tarihlerini araştıranlar için şaşırtıcı bir durumdur. Konu ile ilgili olarak Afyon'un Sandıklı kazasında yaşayan İran'da ticaretle meşgul olan "Ali Rıza Bey" ile görüşülünce bunlar hakkında kendisi, Tahtacıların çeşitli yerlerde ve dağınık olarak bulduklarını, bunlardan yüz elli hane kadarının İran'a gelmiş adlettiklerini, bunların hilekâr ve güvenilmez adamlar olduklarını söylemiştir. Ali Rıza Bey'e göre; Bunların birkaç ismi vardır ve dağda büyüdüklerinden şehirde yaşayamazlar. Askerliği sevmezler ve bundan kaçmak için Kıpti nüfusuna geçmeye çalışırlar. Hasan Mümtaz Bey'de bu konuyla ilgili olarak Çaylak aşiretinden bazı kimselerin İran'da Kıpti Nüfusuna kaydolarak askerden kaçtıklarını doğrulamıştır. İran tabasına geçenlerin bir kısmı Anamur'dan, bir kısmı Antalya'dan, bir kısmı Silifke'dendir. Bunların çoğu Çaylak olduğu halde aralarında Şehepli ya da Evcî olanlarda vardır.

Bu kimselerin elbiselerin pis olduğu da doğru değildir. Narlıdere'nin Tahtacıları aşağı mahallelerinde bulunan Alevîlere göre daha temizdir. El birliği ile kadınlar sokaklarını temizlerler, avlu duvarları bile sıvalıdır. Urla Kızılbahçe köyünde de Çaylak aşiretinden kimseler mevcuttur ki burada da aynı durum sözkonusudur. Mezarlıklar temizlenir, hatta kişiler meftalarını en yakın tarlalarına gömerler.

Her evde kış için hazırlıklar yapılmakta, patlıcan, fasulye kurutulmakta ve reçeller yapılmaktadır. Her ev kendi rakısını ve sabununu da kendi üretir. Bu

durumun yakın zamana kadar Sünnilerle alış veriş yapmanın dahi yasak olmasından kaynaklanmış olabilir.

Sivri Külahlı Oymağı

Yanın Yatır ocağına bağlı olup, İzmir dağlarında, Sivrihisar'da, Kemalpaşa'da ve Urla'da yaşarlar. Tahtacıların çoğu dürüst insanlar oldukları halde bu oymak hileyi sever. Midilli'den göç ettikten sonra bir kısmı "Kokluca Tahtacıları" namını almıştır.

Cingöz Oymağı

Ayrı bir isim almış olmalarına rağmen Sivri Külahlı oymağına mensupturlar. Kısa zamanda çok sık isim değiştirmişlerdir ki bunlara "Üsküdarlı" da denilir. Bunlar Kemalpaşa kazasında, Bergama ve Menemen'de yaşarlar. Yanın Yatır ocaklılarının en yaşlısı olan Seyyah Efendi Cingözlerin, Sivri külahlar'dan ayrı olduğunu fakat bunlara Üsküdarlı da denildiğini teyit etmiştir.

Üsküdarlı Oymağı

Eseli oymağından ayrılmış ve Rumeli seyahatinden sonra bu namı almışlardır. Adana ve civarında yaşayıp, Sivri külahlı namını da taşırlar.

Enseli Oymağı

Bu oymağın ismi oldukça eskidir. Bugün mevcut olan oymakların unvanlarının yakın zamanda ortaya çıktığı ve eski isimleri değiştiği halde bu oymağınki aynı kalmıştır. Esas şekli "Eseli" ise de buna bazen "İsali" denildiği de olur. Fethiye kazası iki yüzane kadar mevcut olup, Fenike ve Antalya'da da otururlar. Enseli ve Üsküdarlılar aslen Yanın yatır'a bağlı oldukları halde her ikisine bağlı olanlar da mevcuttur.

Ala Abalı Oymağı

Yanın Yatır ocağına bağlıdır. Çoğunlukla çiftçilikle ilgilenirler. Çevresindeki köyler bunlara “Türkmen” der.

Çiçili Oymağı

Yanın Yatır ocağına bağlıdır. Çanakkale civarında olup, burada da kendilerine Türkmen denilmektedir. Tahtacı namının unutulduğu her yerde bu unvan kullanılmaktadır.

Mazıcı Oymağı

Yanın Yatır ocağına bağlı, Çanakkale civarında oturan bu kimselere de Türkmen denilmektedir.

Kâhyalı Oymağı

Bergama taraflarında ve Balıkesir civarındadır. Balıkesir civarında Alevî Çepniler’de bulunduğu için bunlarla Tahtacılar’ı ayırmak için Tahtacılar’a Türkmen, Çepnilere Yörük denilir.

Gökçeli Oymağı

Bugün Adana ve çevresinde yaşamaktadırlar. Akhisar’dakilere genellikle Türkmen denilmektedir. Yanın Yatır ocağına mensupturlar.

Nacarlı Oymağı

Gökçeli ve Eseli gibi tarihi bir isimdir. İzmir civarında Çobanlı diye anılan Tahtacılar Nacarlı denildiği gibi asıl eski unvanı muhafaza eden Nacalılar Kıbrıs’tandır.

Hacı Emirli Ocağına Mensup Oymaklar:

Şehepli Oymağı

Hacı Emirli ocağına bağlı olup, bir kısmı Osmaniye civarında, bir kısmı Pozantı ve Antalya civarındadır. Yanın Yatır ocaklıları Narlıdere’de ikamet ettikleri gibi Şehepli oymağının ocaklarından olan Hacı Emirli ailesi de Aydın ile Söke arasındaki Gümüşköy’de yaşarlar.

Kabakçı Oymağı

Şehepli'ye yani Hacı Emirli ocağına bağlıdır. Bir kısmı İslahiye civarında İbrahim Sani tekkesinin orada, bir kısmı Denizli'de otururlar.

Aydınlı Oymağı

Adana tarafında otururlar. Bir süre Aydın'da yaşadıkdan sonra tekrar Adana'ya taşınmışlardır. Şehepli oymağına tabi Hacı Emirli ocağına bağlıdır.

Tahtacıların bilinen oymakları bunlardır. Bunlar ile ilgili bilgileri “Yanın Yatır” ocağı vermiştir. Bu kimseler Türkmen olduklarına dair inançlarını baskın bir şekilde gstermektedirler. Eskiden beri Tahtacılar “Türkmen” denilmekte ve bu kullanım hala devam etmektedir. Zaten kendileri de Türkçe haricinde başka bir dil bilmemekte ve Kipti, Acem dillerini bilmediklerini ifade etmektedirler. Örf ve âdetleri de Türk örf âdetlerine uymaktadır. Bu kimselerin dağlarda ve insanlardan uzak olarak yaşamlarını sürdürdükleri düşünülecek olursa, eğer farklı bir dil kullanıyor olsaydılar bundan çekinmezlerdi ve bu dil bugüne değin gelirdi. Hasan Mümtaz Bey ve Seyyah Efendi'nin ifadesine göre Gegellere nasıl Türkmen deniliyorsa; Tahtacıların da genel adı budur. Zaten son zamanlara kadar Tahtacılar'a da Türkmen denilmektedir. Oymaklara da sonradan isim verilmiştir. Hasan Mümtaz Efendi o günün koşullarına göre toplamda yüzbinden fazla olduğunu tahmin etmektedir. Çanakkale, Balıkesir, İzmir Kemalpaşa, Urla, Bergama, Soma, Akşehir, Aydın, Milas, Bodrum, Köyceğiz, Fethiye, Elmalı, Manavgat, Alanya, Anamur, Silifke'nin Ovacık kazası, Tarsus, Antalya, Fenike, Karaman, Malatya, Antep, Maraş, Harput ve civarında Tahtacıların yaşadığı bilinmektedir.

Tahtacılar'da şehvet ve kıskançlık arzuları olmadığından tesettüre de ihtiyaç duymazlar. Kendilerinde bel soğukluğu, frengi gibi hastalıkların hiç olmadığını, fuhuşun olmadığını ifade ederler. Zaten ergenliğe giren genç delikanlı ve kızlar hemen evlendirildiklerinden böyle bir şeye ihtiyaç kalmadığından bahsederler.

Maddi durumları elverdiği sürece her akşam dinî bir vazife olarak rakı içerler ama bu onlar içkiye alışkın oldukların sarhoşluğa ve taşkınlığa sebep olmaz. Aralarından hiç katil çıkmadığını, kadın namussuzlukları haricinde herhangi bir surette insan katli olmadığını ifade ederler. Genellikle savaştan uzak duran, at ve

silah kullanmasını bilmeyen kimselerdir. Aralarında “*Kahraman destanı*” adlı bir destan vardır ki o da şöyledir:

Susam adasının Katırcı yani ile bir çete reisi İzmirle Urla arasına gelip bir Tahtacı kızını kaçırmaktadırlar. Aralarında silah kullanmayı bilen tek kişi olan Susamlı Bahar isimli genç kızı kurtarmak ister fakat başarılı olamaz. Bu hikâyenin tamamına ulaşılammışsa da tek destanları budur.

Tahtacılar’da Öğretim

Hızır Efendi’ye kadar okuma yazma bilmeyen Tahtacı halkı elli sene önce (Şu an itibariyle yüz kırk sene) Hızır Efendi’nin Burdur Alevîleri’nden Halil Efendi’yi getirtmesi üzerine halk okuryazarlığa başladı. Sünni köylerine önceleri yalnızca erkek çocuklar gönderilirdi. Kız çocuklarının diğer kızlarla ve Sünnilerle beraber olması yasaktı. Bu çocuklar Ömer, Bekir, Osman gibi isimlerden nefret ederler ve bunları asla kullanmazlar. “Ayı” kelimesini küfür sayarlar. Çocukları okula gönderilmemesinin sebebi, kullanılması yasak olan “Ayı, maymun, tavşan” ile ilgili hikâyelerin kitaplarda bulunmasıdır. Halil Bey zamanında nefesleri arasında Bektaşî nefesleri de karışmıştır.

Tahtacılar’da Giyim Kuşam

Erkeklerin eskiden asıl elbisesi Adana tarafında giyilen üç etekli entaridir. İzmir çevresinde yaşayanlar dize kadar kısa potur giyerler. Diz kapağı açık kalmamalıdır. Tahtacılığa devam edenler beyaz pantolon ve kırmızı uzun kollu yakasız gömlek giyerler. İş sırasında bereket getirmesi maksadıyla arkasında kazayağı olan siyah gömlek giyinirler.

Eskiden kadınlar ise üç etekli elbise giyerlerdi ve başlarını kalın üstlük bağlarlar ve alınlarına iki üç sıra altın ya da takı takarlardı. Verdikleri bilgilere göre kadınlar öncelikle beyaz bir gömlek, üç etekli elbise, onun üzerine peştamal diye tarif edilen uzun önlük giyerlerdi. Önlükler elbiseden bağımsız ve belden aşağıya kadardı. Cem esnasında bu etekler bele bağlı olmazdı. Alelade sokakta veya evde gezildiğinde üç eteğin arka tarafı sarkıtılırdı. Bu elbisenin üzerine gelecek şekilde Göğüslük denilen enseye ve bele bağlanan parça giyinilirdi. Elbisenin üzerine atlas kumaştan yapılmış yalın kısa hırka giyilir ve bele kuşak sarılırdı. Ayaklarına buzmeli

ortası bol şalvar giyinilirdi. Tahtacı kadınları başlarına ilk önce “Terlik” giyerler ve bunun üzerine “keten” bez bağlarlar ki bu yeni evlenmiş kadınlar için mecburidir. Bu bir çene sargısı olup ucu arkadan sarkıtılır ve bu uca ağırlık bağlanırdı. Ketenin üzerine “Yırtma” denilen bir nevi atkı takılır. Bunların üzerine süs olarak kırmızı ya da yeşil bez sarılır ve bunlarda arkaya sarkıtılır. Başlarına bağladıkları sargıların üzerine tutturulan süs olarak taşınan birde “tomaka” vardır ki bu dikkati çeker. Tomaka’nın üzerinde altın ya da gümüş kakmalar bulunur ki bunlar çene altından tutturularak tepede bağlanır. Bu kakmanın her kakmasından ve kakmalar aralarından yirmi santim uzunluğunda birer gümüş zincir vardır. Bu zincirlerin arasında ufak birer altın ve ortasında diğer bir altın bağlı bulunur bu zincirler yanağından ortasından boyna kadar sarkar. Bunların bir tarafında on iki zinciri bulunur. Bundan başka dört beş âdet bir metre uzunluğunda başın etrafına çevrilerek kalanı arkaya atılmak üzere gümüş zincirler vardır. Bunlara bağlı uçlarında beşer santimlik küçük ve uçlarında birer altın bağlı olan küçük zincirler bulunur. Bunlar kahrkührün işlevini yerine getirir. Kadınların saçlarının arasından da sallanırlar. Beşlik veya gerdanlık takma usulü sonradan ortaya çıkmıştır. Kocasını ölmüş bir kadın keten taşımaz bunlar için “başı bozulmuş” tabiri kullanılır. Geline bu keten bağlama işi ocakzade ailesi tarafından ya da obadaki en yaşlı kadın tarafından yapılır. Keten sarıldıktan sonra karşılıklı hediyeshmeler yapılır. Gelinlik zamanına mahsus bir nevi tac olan “kepez” de kadınların giyeceklerindedir.

Tahtacılar’da Nikâh

Tahtacılar’da genel olarak bir düğün yapılmaz ve kızlar genellikle on iki onüç yaşlarında iken kaçırılarak evlenirler⁶⁴. Kaçırılması hadisesinden sonra oğlan ve kız dedeye gelerek “hayırlı” alırlar. Hayırlı dedenin müsadesi ya da duası anlamındadır. Dede hayırlı vermezse oğlan ve kız düşkün olurlar ki bu da nadir olmak üzere dedenin hayırlı vermesi üzerine anne ve babalara laf düşmez. Kızın çeyizi oğlan evine gelince yapılır ve gelinlik genelde mevcut elbisenin temizidir. Bir diğer nikâh şekli ise rehber aracılığıyla yapılandır. Burada rehber herkese haber verir ve dedenin ocağında ya da dedenin belirlediği bir yerde ahalinin toplanmasını ister. Burada toplanıldıktan sonra bu kişilerin evlendirileceklerini söyler ve ahalinin bu

⁶⁴ bk. A.YILMAZ, *Tahtacılar da Gelenekler*, Ankara 1948, s.24-28.

konudaki iznini sorar. Ahali de anne babalar da “eyvallah” dedikten sonra yeşil testi’den hayırlısı alınmış deyip dem çekilir. Dolular devre başlar, bu sırada sohbet edilir.

2.6. Tahtacılar (3),

Y. Ziya [YÖRÜKAN], sy. 14

Konu

Önceki sayılarda bahsi geçen Tahtacılar’ın evlilik ve cenaze törenlerinden bahsedilmektedir. Mezarlarda bulunan birkaç kitabe örneği sunulmuştur.

Daha önceki sayıda da bahsedildiği üzere, Tahtacılar’da düğün merasimi yapılmaz. Evlilik de kaçan gençlerin hayırlı almasıyla olur. Son zamanlarda bazı köylerde resmi nikâh ya da düğün yapılıyor olsa da bu gösteriş amaçlı görülür. Hayırlı alındıktan sonra gelin çeyizini hazırlar ve diğer âdetlerde –eğer yapılacaksa- hayırlı alındıktan sonra yapılır. Gelin ilk günlerde, güvey ona bir hediye vermedikçe ya da kendisini yemeğe davet etmedikçe onunla konuşmaz. Aynı durum kayınpeder için de geçerlidir. Damat zifaf gecesinden sonra geline altın dizi takar ve gelinin ağzı keten ile bağlanır. İlk günlerde damat geceleri evine görünmeden gelmek zorundadır. Tahtacı erkekleri kendileri haricinden dışardan biriyle evlenemezler. Eğer evlenecek olursa hayırlı alamaz ve dışlanırlar. Keza Tahtacı kadınları da dışarıdan erkekler ile evlenemez iseler de bu durumla ilgili nadir vakalar da mevcuttur. Tahtacılar’da toplumsal iş bölümü eşit olarak dağılmıştır. Kadın erkek her işte beraber çalışırlar. Erkekler kadınlarını boşayamaz, üzerine evlenemezler. Bu konuda oldukça katıdırlar.

Tahtacılar’da Cenaze Merasimi

Tahtacılar’ın cenaze merasimleri hakkındaki bilgi Bademli köyünde çalışmış olan bir öğretmen hanım tarafından nakledilmiştir. Buna göre; Tahtacılar’da cenaze merasimlerinde Kadın erkek beraber cenazeye giderler ve cenazeler üzerinde bayraklar vardır. Definden sonra burada kalır, secdeye kapanırlar. Hatta burada yemek yerler, bazıları da yatak yorgan getirip burada yatar. Yazar’ın tespiti de şu yöndedir:

Tahtacılar cenazeyi yıkarlar ancak yıkamadıkları da olur çünkü bu zorunlu değildir. Eğer köyde Sünni bir hoca varsa cenazeyi ona yıkatır ve namazı da ona kıldırırlar. Hoca olmadığında namaz kılınmaz. Defin için toprağı kim açmış ise tabut kapanmadan evvel son toprağı da o serper ve tabut kapatılır. Ölen, genç erkek ise kızların bayraklarıyla kız ise erkeklerin bayrakları ile gömülür. Sonra her kız ve erkek üç defa bayrağı sallar. Bayraklar kırmızı, yeşil, beyazdır. Definden sonra hayırlı verilir. Önce toprağı kapanılarak “Allah allah allah, on iki imam balım sultan, gerçekler demine hu...” denilir. Cenaze dedenin ailesinden ise hayırlı verilmesi şarttır. Diğer cenazelerde üç gün sonra kurban kesilip yemek yendikten sonra hayırlı verilir. Kurban merasiminde dedenin bulunması şarttır. Cenazeden sonra o gün evde yemek yenmez. Kadınlar tarafından ağıt yakılır. Yastan sonra herkes kendi ailesinin mezarına giderek bir saat kadar orada kalıp yas tutar. Kırk gün boyunca yas tutulur. Ölünün annesi kırk gün çamaşır değıştirmez, kirli durur. Matemliye saygı göstermek isteyenlerde yedi gün yas tutarlar. Çamaşır değıştirmez ve traş olmazlar. Cenazede kullandıkları kazma küreğı kazıyarak “Bununla bir daha kazmak nasip olmasın” derler. Kazma küreklerini hevesli görünmemek için sürükleyerek taşırlar. Akşam olunca yas yerinde toplanırlar ve üçüncü, yedinci, kırkınıc günlerinde kurban keserler. Bu günlerde kabirler ziyaret edilerek süpürülür. Bayramlarda da kabirler ziyaret edilir. Kahve pişirilir, dağıtılır. Mezartaşları sıvanır. Tahtacılar mezarlarına ayrı bir özen gösterirler ve her cenaze için başlarına onlarla ilgili bir kitabe diktirirler. Ölüler için katmer yapar, dedelerinin ruhu için rakı içerler. Her yerde şifa veren yatırları vardır. Bunların en büyük yatırları Durhasandede ve İbrahim Sani’dir. Cenazeyi ziyarette şöyle dua edilir : “Allah Allah gelen azizlerimizin glemsi kutlu ola! Devaî kabul ola! Ziyareti on iki imam ziyareti ola. Erler katarında buluna. Gerçeklere huuu...”

Mezar taşlarında bulunan bir kitabe şöyledir:

Ağıt

Hiç benden ayrılmak istemezdin sen,
 Oğlum Şimdi ne edersin bensiz?
 Senin hayalinle eğlenirken ben,
 Őimden sonra acep neyerim sensiz!
 Ecel çekti aldı elimden seni,
 Ölüm acısına uğrattı beni,
 Kara topraklara defn ettim seni.
 Őimden sonra acep neyerim sensiz!
 Narin vücudunu kurtlar oydu mu?
 Tatlı dillerine toprak doldu mu?
 Ağıtlarım sana malum oldu mu?
 Őimden sonra acep neyerim sensiz!
 Odandan İçeri bakamam gayri,
 Titrek seslerini duyamam gayri,
 Bir daha bağrıma basamam gayri,
 Őimden sonra acep neyerim sensiz!
 Kitabın çantanda asılı kaldı,
 Elbisen sandıkta basılı kaldı,
 Her yerde izlerin yazılı kaldı,
 Őimden sonra acep neyerim sensiz!
 Çocuklar mektepten çıktığı zaman,
 Başıma yığılır bir kara duman,
 Saçlarını yolar bu garip anan,
 Őimden sonra acep neyerim sensiz!"

2.7. Tahtacılar

Y. Ziya [YÖRÜKAN], sy. 15

Tahtacılar'da Dinî ve Sırrî Hayat

Konu

Kendilerini -Türkmen boylarından biri olmasına rağmen- diğer Alevî-Türkmen boylarından ayrı tutan Tahtacılar'ın, özellikle dinî hayatları, ibadet ve itikatları üzerinde durulmuştur.

Kendilerini Caferi olarak nitelendirmelerine rağmen Tahtacılar, Caferilik konusunda pek bilgi sahibi değildirler. İnançlarının doğruluğundan emin olduklarından dolayı, mezhebin esaslarını sorgulamaya gerek duymamışlardır. Esasında Caferilik bir mezhebe isim olmaktan başka bir varlığa sahip değildir. Tarihte Caferilik olarak nitelendirilenlerden bir kısmı Cafer b. Mübeşşir'in fikirleri üzerine kurulan bir mezhep, Cafer b. Harp 'in düşüncelerine kabul edenler namında kurulan bir mezhep, On iki imam'dan Mehdi'yi kabul etmeyerek Cafer b. Ali'yi imam kabul edenlere bir mezhep, son olarak da Cafer Sadık ve Muhammed Bakır'ın imametini kabuledenlere "Caferiye" denilmiştir. Cafer Sadık, imamlara ilahlık vasfedenlere şiddetle karşı çıksa da bu durumu ortadan kaldırmakta başarılı olamamıştır. Nadir Şah İran'daki Şiiliği kaldırarak Müslümanları birbirine yakınlaştırma çabası içinde Caferiliği resmi mezhep olarak ilan etmiş ama bu isim adı altında Şiilik çalışmaları devam etmiştir.

Tahtacılar'ın Caferi olduklarını söylemelerine karşın, nefeslerine Bektaşî ve diğer Alevî topluluklarının nefeslerinin karışması ile İtikad sistemi anlaşılabilir hale gelmiştir. Cafer-i Sadık'ı hak imam görmeleri ile ilgili olarak şu hikâye dillendirilmektedir:

Birgün ihtiyar bir kadın Resullah'ın yanına gelerek Peygamber'e kendisinin sonra kimin imam olacağını sorar o da kadına elindeki taşı uzatarak, bu taşın mührünü basacak kimsenin yeni imam olacağını söyler. Ebu Bekir'e taşı götürülen kadın sonuç almaksızın oradan çıkarken Selman'a rastlar ve Selman'da onu Ali'ye götürerek sonuca ulaştırır. Mührünü taşın üzerine basan Ali kadının bunu saklamasını ister. Kadın daha sonra bu mührü, Hasan'a, Hüseyin'e, Muhammed Bakır'a ve Caferi

Sadık'a götürerek aynı sonuca onlarla da ulaşır. Hikâyeyi sorgulamayanlar, Cafer'in peygamber zamanında yaşadığını zannetmektedirler. Oysa tüm bu olaylar vuku bulsa, kadının iki yüz yaşında olması gereklidir.

Ali'nin ilahlığına inanmış olan bu halk, Benan ibni Seman'ı Ali'nin iki kez öldürüp dirilttiğine inanırlardı. Buna göre Ali; bir topluluk içerisinde kendisine, "Rahimde kadir de sensin!" diyen Seman 'ın kafasını kesmiş, merhamete gelerek tekrar diriltmiş ve ondan tövbe etmesini istemiştir. Benan fikrinde ısrarlı olunca Ali onun kafasını tekrar kesmiştir. Fakat yine dayanamayıp onu diriltmiş ve kendi haline bırakmıştır. O da memleketine dönüp, düşüncelerini yaymıştır. (Oysaki Benan ibni Seman Ali'den yüz sene sonra yaşamış biridir.) Bu vakadan başka Ali'nin ilahlığıyla ilgili olarak, Nâsır-ı Tusi örneği de bulunmaktadır. Burada da Nâsır-ı Tusi, Kamber Ammar ve Ali çöl ortasında kalmışlar ve su ihtiyacı hissetmişlerdir. Ali, Nasır'a İlerideki mağarayı işaret ederek oraya girmesini söyler. Nasır oraya girince kendisine, Ali'nin içeride maşrapa ile su uzattığını görür ve dışarı çıktığında Ali onu orada beklemektedir. Olay birkaç kez tekrar eder. Ali aynı anda hem mağarada hem de dışarıda görünür. Bir süre Fırat'ın kenarına gelirler. Ali Nasır'a tepeye çıkmasını ve kerkere geçidi nerede diye haykırmasını emreder. Bin yerden cevap gelir. Sonrasında Ali ona bir isim söyleyerek bunu tellaffuz etmesini söyler. Nasır'a kırk yerden cevap gelir ve en son tek bir ses ona Âdem olduğunu, kendisini nasıl bulduğunu sorar. Nasır olaydan etkilenip, Ali'nin ayaklarına kapanır ve "Kadir de sensin, herşey sensin!" der. Ali onun başını keser ama sonra diriltir. Tövbe etmesini söyler o da fikrinden dönmez sonra memleketine geldiğinde fikrini yayararak, "Nusayriyye" mezhebini kurar. (Nâsır-ı Tusi yedinci yüzyılda yaşayıp, Hülagu Han'da tabi olan bir şairdir. "Nusayriyye" mezhebinin de onunla ilgisi yoktur.)

Âdetler

Tahtacılar yemeklerden sonra Alevîler gibi "Hak erenler kabul etsin" yerine "Allah kabul etsin" derler. Gece uyurken dua okumak âdettir:

"İşte yattım sağ yanıma

Sağ yanımdan sol yanıma

Melekler yardımcım olsun

Dinime hem imanına” parçasını okurlar.

Rüyaların tabiri oldukça önemlidir. Kadınlar kendi aralarında toplanarak, “Rüyan hayra gelsin” diyerek tabir yaparlar. Cuma ve salı günleri, çamaşır günleri kadınlar biraraya gelir. Tahtacılar’da tesettür olmamasına rağmen kadınların arasına erkeklerin girmesi yasaktır. Sabahları erken kalkarlar, yüzlerini yıkarlar. Suyu ve sabunu sevmezler.

Hayırlılar

Tahtacılar’da hayırlı dua demektir. Bir Sünni ile temasta, sofrada, ziyarette, hediye, rakıda, hizmette, nikâh ve zifafta hayırlı almak gereklidir. Cenaze ve kabir hayırlıları da vardır. Bektaşî ve Alevî zümrelerinin dualarından farklı olarak dua ederler. Alevîler “gerçekler demine hu”derken, Tahtacılar “gerçeğe hu” diyerek dualarını bitirirler.

Dedeler

Dedeler, hayırlı verip, vergi toplarlar. Herkes kendi gücünce vergiye tabidir. Düşkünleri yıkamak, cezayı affetmek karşılığında para almak onun görevidir. Düşkünler hayır almadıkça, cem’e katılamazlar. Düşkünlük, kız kaçırma, hırsızlık yapmak, karısını boşamak, gibi hallerdir. Ocaklılara karşı güven ve teslimiyet mevcuttur. Onların eşyalarında ayrı bir kutsiyet vardır. Hatta Hasan Mümtaz Efendi dedelerinden kendilerine kalan bir çift ayakkabının hastaları iyileştirdiğini dile getirmektedir. Reşadiye’de bulunan Hacı Emirli ailesinde de bir elbise, bazı eşyalar ve kılıç mevcuttur. Bir kılıcın üzerinde besleme ile İhlâs suresi yazılı olup, kılıç işlemeli ve çiçeklidir. Bir kenarında ihsan yazmaktadır, kabzası panzehirdir. Tahtacılar her işlerinde dedelere müracaat etmektedirler. Misafirlige giderken, pazara giderken izin alırlar.

Yatırlar

Tahtacılar'ın kendi ocaklarından başka muhterem saydıkları başka bir ocak yoktur ve yatırları da Alevîler kadar çok değildir. Külahlı'da, Narlıdere'ye üç buçuk saat mesafede Evcik, Çatalkaya'da Saçakbaba bunlardan en çok ziyaret edilenleridir. En önemli merkezleri ise Durhasandede ile İbrahim Sani türbeleridir. Hacı Bektaş ocaklarını hiç tanımazlar. Ömürlerinde bir defa da olsa Meşhed Rıza'yı ziyaret etmek isterler.

Adaklar ve Kurban

Sara hastaları, çocuğu olmayan ve birtakım dileklerde bulunanlar türbelere gelerek adak adarlar. Daha büyük olaylarda, üç gün boyunca muharremde oruç tutarlar ve bu oruç da sadece iftarda birkaç kaşık yemek yemek suretiyle gerçekleşir. Erkekler adaklarını rakı üzerine yaparken kadınlar genellikle katmer üzerine yapar. Adakların başında, sonunda, niyet edilirken birer hayırlı verilir. Adak kurbanından sonra mühim olan eştutma kurbanıdır. Yaz kurbanı ve matem kurbanları da mevcuttur. Yas kurbanları daha çok Haziran'da yapılır. Kurbanlar dışı hayvan olamaz. Keçi, öküz, deve kurban olamaz. Daha çok koyun ve horoz kurban edilir. Matem kurbanı muharrem'in on ikinci günü kesilir o gün yarım oruç tutulur. Herkes yiyebilir. Eş tutma kurbanında ise sadece kurban sahipleri kurbanı yiyebilir.

Matem ve Bayram

Muharrem ayının on ikinci gününde kurban kesip, dem çekerler ve köye yabancı birini almazlar. Yine Kurban bayramında kurban keserler ama bu kurbandan Sünniler'e vermezler. Bayram geceleri arzu eden dolusunu, yüz dirhem veya yarım okka münasibi kadar alır kadar ve tekke ocağına gider. Gündüz kadın erkek bir araya toplanıp nefes okurlar. Semah oynayıp, saz çalarlar. Arife günü yiyecekler paylaşılır. Çocuklara meyve, şeker, üzüm, fındık, badem, incir dağıtılır. Herkes kendi gücüne göre yeni elbiseler giyinir. Tahtacılar'da bayramları Muharrem bayramı, Kurban bayramı, Haziran bayramı olarak sıralamak mümkündür. Matemde oruçlu olduğu günlerin akşamı su içilmez. Hoşaf, ayran ve buna benzer şeyler içilir. Geceleri *Kumru* ve *Sakiname* isimli kitaptan eserler okunur. On birinci gün üç yudum su alınır. Bu Zeynel Abidin o gün suya yetiştiği içindir.

Muharrem ve Oruç

Muharrem ayının on ikisinden itibaren ay çıkıncaya kadar aşure pişirilir. Tahtacılar'da aşureyi pişiren ayrı bir kol mevcuttur. Muharrem'in ilk on gününde oruç tutmak mecburidir. Oruç Sünniler'in orucu gibi olup, onlardan beş dakika evvel açılır. Gecelerde *Kumru* kitabı okunur.

Kitaplar

Bunlar; *Kumru*, *Menakıp*, *Salnamei Sadrettin*, *Faziletname*, *Hüsniyye*, *Nokatü'l Beyan*, *Hutbetü'l Beyan*, *Sakiname*, *Hacı Bektaşî Veli Vilayetnamesi* ve *Mir'atü'l Mekasit* ile *Cavidan* adlı kitaplardır. *Kumru* kitabı, Resulun soyundan gelenlerin savaşlarını anlatan beyitler şeklindedir ve sonları kumru diye biter. Acemce olup Şiilere aittir. *Sakiname*, Kerbela susuzluğundan, rakı ve şaraptan bahseden dizelerdir.

Şehepli aşiretinin merkezi ve Hacı Emirli ailesi ocağında dedelerden kalma bir *Menakıp* kitabı bulunur ki bu kitap bin senelik olup, İmam Cafer'in emridir. Tahtacılar'ın mezheplerini ve itikat ve âdetlerini gösterir. *Faziletname*, Hazreti Ali'nin mucizelerini ahlak ve faziletini anlatır. Bu kitaplar yazmadır. *Hutbetü'l Beyan*, Ali'nin sözlerini anlatır. Şu anda bu kitapların hiçbiri yoktur.

Bunlardan başka Tahtacılar hakkında söze çarpan özellikler şunlardır: Sünniler yataklarında yattıklarında onu kırklamadan kullanmazlar, Şah İsmail'i Cafer'in oğlu zannederler. İçki sofrasının başında bir hayırlı ve sonunda dualar okunur. Genellikle bu dualar Bektaşîlerin nefesleri ile karışmıştır. Bunlardan başka okunan dualara örnek teşkil etmek üzere *Nadı Ali* verilebilir:

2.8. Tahtacılar

Y.Ziya [YÖRÜKAN] ,sy. 17

Tahtacılar'da Dinî ve Sırrî Hayat 2

Ayini Cem'e Methal

Konu

Önceki sayıda Tahtacılar'ın dini hayatlarına giriş yapılmış olmasına rağmen, Alevîliğin gerekliliklerinden biri olan “cem ayini” hakkında bilgi verilmemiştir. İşte bu sayıda, Alevîler'de mevcut üç topluluktan bahsedilmiş, Sohbet ve Dernek üzerinde durulmuştur.

Alevî oldukları halde kendilerini Alevîler'den ayrı tutan bu zümrenin dinî hayatları ile ilgili olarak inanç ve ibadet sistemlerini ayırmak mümkün görünmemektedir. Çünkü bunlarda âdet ve ibadetler ile inançlar birbirine girmiş halde bulunmaktadır.

Cem ayinine ayrı bir başlık açılmasının nedeni; her Alevî için olmazsa olmaz oluşu ve bunu bilmeyen, ceme girmeyenlerin, tembel ve cahil addedilmesidir.

Alevîler'in mevcut üç topluluğundan biri olan “Sohbet”e bazı yerlerde “Muhabbet” de denir. Cuma ve pazartesi geceleri ya da bazı yörelerde çarşamba ve pazar geceleri yapılır. Son zamanlarda azaldığı görülürse de, nikâh, davet, dedenin ziyareti gibi durumlarda yine yapılmaktadır. Sohbetlerin düzeni, duruma göre kurulur. Genellikle buralarda saz çalmak, *Düvazde İmam* okumak, birkaç nefes söyledikten sonra insana nefis muhasebesi yapması için tövbe duaları okumak sohbetin gerekliliklerindedir. Balâ kazasında tanık olduğu belirtilen Sohbet'te önce kurban kesilmiş, kadınların bir kısmı ev sahibine yardım ederek saç böreği yapmış, bir kısmı odada oturmuşlardır. Erkekler de kurbanı saçta pişirmişlerdir. Zakir başı Ali Çavuş bağlamayı eline alarak *Düvazde İmam*'ı söylemiş, sonrasında Çorumlu Âşık Sadık'ın deyişini söylemiştir. Sonra Âşık Arif'in deyişlerini okumuştur. Bundan sonra dışardan davet edilen kişiler, uzun süren bir nefes okumuşlardır. Zikir'in devamında bazı kimseler, semaha kalkmışlar ve saz oyun havasına dönerek tekrar çalmaya başlamıştır. Bu suretle deyişler devam etmiştir. Semaha kalkanlar bunu iyi

bilen kimseler olup, ellerini belden aşağı ve omuzdan yukarı indirip kaldırmakta ve bazen göğüslerine doğru hafif hareketler yapmaktadırlar. Ayaklar iki adım sol tarftan geri, üç adım sağa doğru ileri gitmektedir, oyunda bel kırmak, diz kesmek yoktur. Başları öne doğru olup, dini bir teslim oluş ile gözleri yere bakmaktadır. Semah oyununun sonlarına doğru el ve ayak hareketleri ile birlikte sazın darbeleri de artmaktadır. Sonrasında yemek gelmiş ve sohbetin sebebi olan evli bir gencin nikâhlı bir kadını kaçırmaması meselesi gündeme gelmiştir. Sohbet tabii şekilde devam ettiği takdirde oyunlardan sonra tekrar nefesler söylenir ve sakiler “üçleme”ye başlarlar. Dolunun üleştirilmesinde birleme ve üçleme içilen rakımın miktarını bazı yerlerde bu esnada "*Faziletnamei cenabı sahi vilayet*" den ve "*Kumru*"dan parçalar okunmakta, Abdallarda "*Türabi divanı*", Tahtacılar'da "*Sakiname*" ve "*Nutuklar*" okunmaktadır. Sonrasında yine deyişler okunur. Sohbet devam edecek olursa, oyuncular semaha kaldırılır. Kadınlar da bu suretle semaha kaldırılır. Bundan sonra ruhlar doyuma ulaşır ve dede ortak bir dua (Gülbank) ile dirlik ve bereket duası okur. Bazı yerlerde on iki imamasalavat okunur, bazılarında da Kur'an'dan sureler okunur. Sohbet sona erdilir. Bu tür sohbetlerde kurban genellikle bulunmaz. Semah oyunu erkekli ve kadınlı olarak yapıldığında “Çiftler semahı” adını alır. Bundan daha üstün olanı, “Erenler semahı”dır ve buna “Yeldirme” de denilir.

Ayine yabancı biri dahil olduğunda durumu hissettirmemek için, genel türkülerden birkaç tane söyledikten sonra nefeslere, semaha başlarlar. Bazen kişilerin Alevî olup olmadıklarını anlamak için yanlarında birkaç nefes söyleyerek onların buna iştirak etmesini beklerler. Tahtacılar 'da sohbetler rakısız olmaz ve herkes kendi rakısını yanında getirir. Kadınların sohbetleri, rüya gördüklerinde ya da çamaşır yıkamak üzere bir araya geldiklerinde olur.

Düvazde imam

Her sabah her sabah ötüşür kuşlar,

Allah bir Muhammed Ali diyerek.

Bülbüller gül için figana başlar ,

Allah bir Muhammet Ali diyerek.

Arıyız uçarız kudret balına,

Kudretinden kismetimiz buluna!
 Veysel Karan gitti yemen yoluna,
 Allah bir Muhammed Ali diyerek.
 Düldül, Kanber Fatıme durdu duaye,
 İsa Kahreyledi ağdı hayâya,
 Şehriban soyundu bindi deveye,
 Allah bir Muhammed Ali diyerek.
 Mümin olan ince elekten elenir,
 Sofu olan hak yoluna dolanır,
 Şah Hüseyin al kanlara bulanır,
 Allah bir Muhammed Ali diyerek.
 Biz çekelim imamların yasını,
 İştelim gerçeklerin sesini,
 İmam Hasan işti âgu tasını,
 Allah bir Muhammed Ali diyerek.
 İmam Zeynel paralandı bulundu,
 İmamı Bakır'a secde kılındı,
 İmamı Cafere erkân verildi,
 Allah bir Muhammed Ali diyerek.
 Gönül kuşu bulamadı yuvasını,
 Sırrımızdan gitmez şahın havasın,
 Kâzım, Musa, Ali Rıza duasın,
 Allah bir Muhammed Ali diyerek.
 Taki ile nam bir oldu gitti,
 Hasanı Asker'i nur oldu gitti,

Mehdi mağaraya sır oldu gitti,
Allah bir Muhammed Ali diyerek.

Dört kitap indi,
Dördüne düştü.

Kur'an Muhammed'in verdine düştü,
"Kul Himmet" Ali'nin derdine düştü,
Allah bir Muhammed Ali diyerek.

Çorumlu Âşık Sadık'ın deyişleri:

Ya medet of Gönül gördü göz görmedi cananı
Bilmem kime arz edeyim halimi.

Zelhayı gençlendirip Yusuf'u sanî
Şerh etti sineme mirat dilimi... hey hey...

Çorumlu Âşık Arif'in deyişi:

Ya medet of Aşkın deryasına gönlümü doldur.
Bir olu çay yoldur kabım doldur...

Hey hey

Şu üç nefes okunduktan sonra dışarıdan davet edilen üç kişi gelir. Birinin elinde keman bulunmaktadır. Ali Çavuş bağlama ile şu nefesleri okur, keman onu takip etmektedir:

Nefes

Gel sana beyan edeyim dinle cevap, Vechine derler ümmül kitap. Dört muhtelif nesneden halk etti hak Hâk, ateş, bat zahirdirki ap.

2.9. Tahtacılar

Y.Ziya [YÖRÜKAN], sy. 19

Dinî ve Sırrî Hayat Ayine Hazırlık

Konu

Geçen sayının devamı niteliğinde olan bu sayıda da Sohbet hakkında bilgi verilerek, Dernek üzerinde durulmuştur.

Alevîler içinde yapılan sohbetin en yükseği ocaklıların ziyareti sebebiyle yapılan resmi ayindir. Buna Alevîler “ Dernek” ya da “Cemiyet” derler. Bu merasim, kurbanda ve bayramlarda, mübarek günleri kutlamak amacıyla, bir ocaklının ziyareti ya da ortada çözülmesi gereken bir sorun olduğunda, onay ve nasip almak maksatlarıyla yapılır. Bundan daha yüksek ayinlere “Cem” denilir ve burada en büyük fark “Değnekten geçirilme” dir. Cem ayini üç sebepten dolayı yapılır, senede bir defa Tanrı vekili pir’in yanına gelerek günahlardan arınmak, musahip ve sahip merasimi yapmak, talibin düşkünlüğü ya da suçlu kimselerin ölmeden önce ölümlerini hesap vermesinin gerekmesi sebepleriyle Cem ayini yapılmaktadır. Cem ve Dernek olarak yapılan ayinleri bu suretle beşe ayırmak mümkündür: Mutlak surette yapılan Dernek, İkrar merasimi, mutlak surette yapılan Cem ayini (değnekleme) ayini, eş tutunma merasimi (Cem’den fazla olarak erenler görülmeye başlanacağı zaman önce eşler Kardeşlik ayini’ni gerçekleştirir), düşkünler ve suçlular için yapılan merasim.

Dernek, genel düzen altında yol adap ve hizmetlerinin vazife sahipleri ve talipleri tarafından gerçekleştirilmesi için ocaklıların gözetimi altında yapılan toplanmadır. Cem derneklerde yapılanlarla beraber erenler divanında dedeler tarafından talipler görülür. Cem, Dernek ve Sohbeti ayıran en önemli özelliklerinden birisi de Talipler ve Muhipler arasında derece farklarının olmasıdır. Talipler arasında şu dereceler bulunmalıdır: Alevî alesine mensup olmak, bir rehberin eteğini tutmuş olmak, mürşide onay vermiş olmak (ağzı kara olanlar derneğe giremezler), evli olmak. Derneğe katılmak için ise yirmi yaşını tamamlamış olmak ve sahip, musahip olmak (eş tutunmak) gereklidir. Yirmi yaşını doldurmayanlar yetişkin sayılmazlar. Çeşitli dereceler vardır ki bunlar, muhip olmak, talip olmak, içeri girmek, halkaya

oturmak, semah etmek, posta oturmak, erenler'den olmak'tır. Bu dereceleri alabilmek için çeşitli hizmetler görmek gereklidir. Bunlar ise; Dışarda gözcü veya bekçilik etmek, bekçilik hizmetinden sonra içeride edekçi olmak sonra süpürgeci olmak. Böylece halkaya oturmaya hazır olur. Selman-ı pak olur, ibrikçi olur. Sofracı olur, kamber hizmetini görür. Çerağçı olur. Saka olur, zakir olur. Kurbançı olur. Gözcü olur. Peyk olur. Semah etmeye layık olur. Bu hizmete vasil olana post verilir. Talip eğer Ocaklılardan birisi ise bu hizmetler kısa sürede gördürülür. Bu hizmetlerin görülmesinin sebebini, yolun inceliğinden olduğu belirtilmektedir. Her Alevî dört kapıda kırk makamdan bahseder. Bir kişi bu dört kapıdan otuzdokuz makama uğrayıp kırkıncaya basarsa hakka ulaşır. Dört kapıdan biri şeriattır. Bunda on makam vardır. Kur'an, namaz, zekat vs. İkinci kapı tarikattır, bunda da on makam vardır. Rehber, musahip tutmak, mürit olmak, hizmet etmek vs. Üçüncü kapı mağrifettir. Bunda on makam vardır. Edep, kendini bilmek, az konuşmak vs.'dir. Dördüncü kapı hakikat'tir. Bunda da on makam vardır; Alçakgönüllük, zarafet vs.'dir.

Dernek'e girecekler, elbiselerinin temizliğine dikkat ederler. Kadınlar ayine özel olarak giyinirler. Bu giyim Alevî zümrelerinden her birinin eskiden mensup oldukları oymakların âdetlerini göstermek açısından önemlidir. Cem ayinine girecek kadınların giyim şekli şu şekildedir:

Yaklaşık beş metreden yapılmış, paçaları bağlı geniş şalvar, bunun üstüne beyaz bezden, dizlere kadar uzun, geniş kollu gömlek, bunun üzerine yelek gibi bele kadar uzanan elbise, bunun üzerine de yelek giyilir ve bele önlük bağlanır. Önlüğün üzerine üç dört parmak genişliğinde bel kayışı bağlanır. Bu giyim şekli genel değildir. Türkmen kadınları üç etekli elbise giyerler. Bazı yerlerde gömlek hilalli dir, üç eteklinin üzeri işlemelidir ve bunun üzerine önü açık ceket giyerler ki buna "Sulta" derler.

Hazreti Fatıma'dan kalma olduğuna inanılan, baş sargısını sadece cem ayini sırasında çözerler. Bazı yerlerde sadece bir başörtüsü almalarına rağmen bu örtünün de kenarları bağlı değildir. Ölmeden önce ölmek düşüncesini benimsediklerinden, pirin karşısına da muhtemelen saçlarının örgüleri çözülmüş bir biçimde çıkıyor olmalıdırlar. Semah'a kalkılınca ceketler ve baştaki terlikler çıkarılır. Ayinden önce saçlar siyah kına ile kınalanır. Bu hem matemden dolayıdır hem de Sünnilere de

benzememek içindir. Erkeklerin ise saçların örtmeleri gerekir. Enseden bile saçları görünmemelidir. Mümkün olduğunca tevazu sahibi olunmalıdır. Nevruz günü ve muharrem'in on ikinci günü ayın için hazırlıklar sabahtan başlar. Gündüzleri, erkân başlamadan görülecek hesaplar görülür, küsler varsa birbirleriyle helaleşirler. Dargın kimseler birbirinden uzakta olsa da biri diğèrinin yanına gidip, gönlünü almalı ve akşam olmadan erkâna yetişmelidir. Erkâna girememek, insani muameleden uzak kalmak demektir. Akşam, meydan evinde topluluk başlayınca çiftler eşleriyle, erenler kız kardeşleriyle birer ikişer gelirler. Herkes gelinceye kadar sohbet yapılır. Bazı yerlerde önce çerağcı gelerek çerağ gülbankını okur, ışığı gören dede hemen gelir ve erenler gelmeye başlar. Kadınların ve erkeklerin eve girişleri farklıdır. Kadınlar kapı eşiğinde dua okuyup parmaklarını kapı önüne sürüp, dudaklarına götürerek Tanrı evini öpmüş olurlar. Erkekler ise, ellerini sakallarına getirerek, sakallarını Kâbe'ye süpürge ettiklerini belirtirler. İçeriye genellikle sahip musahip, noker ve kardeşlik beraber olarak girerler. Meydana kadar gelirler dedenin önünde selamlaşmak maksadıyla secde ederler. Dede de onlara : “Hu eyvallah, akşamlar hayrola. Hayırlar fethola, şerler def ola. Hak erenler himmeti hazır ola, oniki imam katarından ayrılmaya...” diye dua eder. Bu sırada erkekler, üzerlerinde dünya malı olarak her ne varsa çıkarır ve bir kenara koyarlar. Kollarını sıvarlar ve tersten adbest alarak tekrar dedeye secde ederler. Dede de bunlara “Hoş geldiniz, hayırlarla geldiniz” der. Son birkez secde yapılır ki bu dedenin huzurunda ayrılırlarak dua etmedir. Bazı yerlerde kadınlarda dedenin önüne gelerek, iki omuzuna ve belinin iki yanına yüzünü sürer ve iki dizi arasında secdeye kapanırlar. Sonra diğèr erenlerle otururken baş omuza verdikten sonra diz öper ve sıraya geçerler. Bu secdeye kapanıp diz öpme işini Alevî dedeleri şu şekilde izah eder: Meydan, Tanrı evi(Kâbe) remzidir. Buradan Miraç'a çıkılır. Miraç sahibi oraya izinsiz çıkmadı. O yüzden dara durulur. Hazreti Muhammed dört kat göğèe çıktı, her birine selam verdi. Birinci de Âdem, ikinci de İsa'yı, üçüncü de Yusuf'u, dördüncü de İbrahim'i buldu. Ondan sonra görüşmeye muvaffak oldu. Talip'te bu dört selamdan sonra halkaya geçebilir. Bir gün Sultan-ı enbiya Hz.Hasan ve Hüseyin ayakta iken onlardan su istemiş, İmam Hüseyin çabucak su getirmek isterken sol ayağını taşa vurmuş ve parmağı kanamış, bunun üzerine parmağı görünmesin diye sağ ayağını sol ayağının üzerine koymuştur. Bu da Erenler divanında âdet olarak kalmıştır.

Talipler ve erenler merasime riayet ederek meydan evine gelirler. Dede kapının karşısında tahtında oturmaktadır. Bazı yerlerde taht üzerine bazılarında da post üzerinde oturur. Dedenin sol tarafında sıra ile halka da saz çalan erenler, rehber, erenler ve zakirler bulunur. Sağ tarafında da taçlı bacı ve sıra ile kadınlar bulunur. Kadınlar da saz çalındığında eşlik ederler. Herkesin yeri bellidir. Erenler yerini doldurdukları zaman yasacı meydanın açılacağını bildirir ve herkesin elbisesini kontrol eder, üstü başı düzelmemiş, çene bağı çözülmemiş olan kadınlar düzelirler. Yasacı, hep gelin, diz gelin diyerek onları davet eder, sazları olanlar sazlarını öper önüne veya bir kenara koyar diz çökerler.

Ayine en az iki saz en çok on iki saz eşlik eder. Çepniler'de ayine on iki saz eşlik etmesi âdet olmuştur. Saz çalanlar genellikle uzun ve kır sakallı ortası sararmış sarkık bıyıklı dedelerdir. Neşeyi arttırmak maksadıyla bazen keman vb. çalgı aletleri de ayine eşlik eder. Dedenin izni ile ayin başlar. Hem ayinin içinde hem de dışında gözcüler bulunur. Evin dışında ve hatta bazen köyün başına kadar gözcü konulur. Bundan sonra çerağ, bakırdan ya da tunçtan yapılmış küçük şamdanların yanına gider dede gaz lambası önünde gelenleri değnekler ve selamlar. Çerağcı, şamdan karşısına gelince dua eder ve ortalığı bir sessizlik kaplar. Ayine başlama usulü Alevîler'de değişiklik gösterir. Tahtacılar süpürge hayırlısı ile başlarken, Romanya'daki Babailer çerağ uyandırmakla işe başlarlar. Çelebilere bağlı Alevîlerin bir kısmı dedenin gülbankı ile ayine başlarlar. Çelebilere bağlı Erzincan dedeleri ve buna bağlı olan Dersim, Divriği, Malatya çevresindeki ayinde, dedenin Düvazde İmam okumasıyla ayin başlar.

Anadolu'daki Alevîlerin tabi olduğu ocak Bektaşî ocağı olmasına rağmen, yalnızca bu da değildir. Alevî zümreler içinde Bektaşî ocağını bilmeyenler de mevcuttur. Tahtacıların Hacı Emirli ve Yanın Yatır'dan başka tanıdıkları bir merkez yoktur. Romanya'daki Babailerin el aldıkları merkez Seyyid Battal Gazi civarındaki Şücaittin Ocağıdır. Bulgaristan'daki Alevîlerden bir kısmının merkezi Bulgaristan Hasköy'de yatan Otman Baba'dır.

Dernek

Sohbetten sonra resmi ve genel mahiyette merasim Dernek'tir. Dernek, dedenin veya dedenin işareti üzerine zakirlerden birinin Duvazde İmam ya da Nutuk okumasıyla başlar.

Nutku Şah Hatayi

Hey erenler günahlı oldum.

Medet Şah imdat eyle talibe!

Aradım günahımı özümde buldum,

Medet Şah imdat eyle talibe!

Nasırı'nın destini tuttuğun gibi,

Uhut'ta Muhammed'e yettiğin gibi,

Başında ejderhayı yırttığın gibi,

Medet Şah imdat eyle talibe!

Gelip Kırklar kapısında çağırın,

Çağırıp da hem leplerin buyuran,

Kudret lokmasını çekipte veren,

Medet Şah imdat eyle talibe.

İran'dan Erdebil'e gideni,

Yemen'de hırka giyip taç vereni,

Zulmette komasın seni seveni,

Medet Şah imdat eyle talibe!

Âdem atanın suşundan geçtiğin gibi,

Yunusa bir kapı açtığın gibi,

Yüz devin bendini çözdüğün gibi,

Medet Şah imdat eyle talibe!

Hasan, Hüseyin şır şır kulağımdadır,

İmam-1 Zeynel, İmam-1 Bakır yanağımdadır,

İmam-1 Cafer hüsnü âyeti kucağımdadır.

Medet Şah imdat eyle talibe!

Musa Kazım kalemdir, kaştır,

Rıza, Takı, nakı askeri çeşmimde yaştır.

Ruh dediğin bir uçar kuştur,

Medet Şah imdat eyle talibe!

2.10.Tahtacılar

(Yusuf Ziya [YÖRÜKAN] sy. 20

Dinî ve Sırrî Hayat

Dernek

Konu

Tahtacılar ile ilgili son makale olan bu sayıda, Cem ayını sırasında her bölümde okunan ayrı ayrı dualar ve gülbankler verilmiştir.

Düvazde İmam, Sünniler'deki ezan gibi ayının başladığını bildirir. Bazen bunun yerine ayın için dede'den de izin alınabilir. Dedenin izninden sonra çerağcı kalkar ve çerağ önünde dare durur: “Allah Allah Allah boynum bağlı, ciğerim dağlı, yüzüm yerde özüm darda, erenler meydanında, halk huzurunda, canım kurban, hayatım tercüman” der ve çerağa yaklaşarak şunları okur:

Çerağ Tercümanı

Şep çerağı çünkü yandırdık hüdanın aşkına,
 Fahri âlem Muhammed Mustafa'nın aşkına,
 Haşredek yansın, yakılsın hüdanın aşkına,
 Sakii kevser Aliyü'l mürteza'nın aşkına,
 Seyyidü'l kevneyn hatmi enbiyanın aşkına,
 Hazreti hünkâr kutpu evliyanın aşkına,
 Çün çerağı fakr uyandırdık hüdanın aşkına,
 Dücihan fahri Muhammed Mustafa'nın aşkına,
 Seyyidü'l kevneyn hatemi enbiyanın aşkına,
 Sakii kevser Aliyü'l mürteza'nın aşkına,
 Hem Hatice, Fatıma Hayrünnisa'nın aşkına,
 Şah Hasan şahın Hüseyni Kerbelâ'nın aşkına,
 On iki sadrı velayet pişvanın aşkına,

Carde masumu pak Ali Aba'nın aşkına,
 Hazreti hünkâr kutpu evliyanın aşkına,
 Haşredeki yansın yakılsın billâh ânın aşkına,
 Seyyidi sâdât, muhibbi saadet, turu münacat, ber cemali Muhammed,
 Kemal İmam Hasan, İmamı Hüseyin Ali râ salâvat.
 Çerağçı bu duayı okuduktan sonra pir olan gülbank eder:

Çerağ Gülbankleri

“Allah allah allah hizmeti kabul ola muradı hâsıl olan, divanı dergâhta yüzi ak, özü pâk ola, hizmetinle şefaât bulasm, şevkimiz Şahmerdan şevki ola gerçeğin demine hu...”

Bu gülbank hizmet edenedir, fakat çerağ için de bir gülbank vardır:

“Allah allah allah delil kadim ola, muratlar hâsıl ola, tuttuğumuz ileri gide. Şahı Merdan eksigimizi, noksanımızı tamama yaza, on iki imam, on dört masumu pak, on yedi kemer beştin himmeti üstümüzde hazır nazır ola, delilimiz Şahmerdan delili ola, gerçeğin demine huuu...”

Çerağ yukarıda bahsedildiği şekilde bazı yerlerde cemaat toplanmadan veya bir kısmı geldikten sonra ve ayinden evvel uyarılır, o zaman “hu” dualar ve gülbankler hazır olanlar arasında çekilir. Ekseri yerlerde çerağ bu açıklanan şekilde ayinin başlangıcında uyarılır.

Ayin başlamadan çerağ uyandırılan yerlerde içeri girenler eşik tercümanı, dar tercümanı, babaya niyaz veya baba post tercümanı okumaya mecburdurlar. Ve bunlara birer hayırlı (yani gülbank) vermek âdettir.

Geçen makalede eşige, meydana ve babaya nasıl niyaz edildiğini ve dara nasıl durulduğu izah edilmişti. Bunların tercümanları ve gülbankleri şunlardır:

Eşik Tercümanı

Eşiğinde koymuşum ben canu seri
 Hem vücudum olasafî hem cevheri
 Bir cemali zati pâki âli aba ra salâvat.

Dar Tercümanı

“Allah eyvallah erenler yüzüm yerde, özüm darcia erenler meydanında hak Muhammed Ali divanında canım kurban tenim tercüman.”

Eğer erkâna başlarken durulan darda ise o zaman tercümana şu fıkralar ilâve edilir:

Eğer bu fakirden ağrınmış, incinmiş, can kardeş varsa dile gelsin bile gelsin allah eyvallah. Fakat içeri girerken yapılan kısa darda bunlar ilâve edilmez.

Talibin bu tercümanına karşı erenlerden birileri cevap verir.

Dar Gülbankı

“Allah allah dari divanı kabul ola, muradı hâsıl ola, tuttuğu ileri gide, Şahmerdan yardımcısı ola, eksik, noksan yerlere uğratmaya, evi ocağı şen ola. Elimizin karasını yüzümüzevurmaya. Ceddin eksikimizi tamama yaza. On iki imam katarına tirgete, gerçeğe hu.”

Babaya Niyaz Tercümanı

“Allah dost ber cemali zati pâki âli âba ra salâvat.”

Baba Post Tercümanı

“Allah dost sırrı cemali dost, beveçhi âdem hututu heft mihrap elestü çarköşei post ricali gaip erenleri hu dost eyvallah.”

Bunlar talip tarafından ve içeri girenler tarafından okunur, bunlara niyaz gülbankı ile cevap verilir. Niyaz gülbankı böyle çekilir:

Niyaz gülbankı

“Allah allah niyazı kabul ola, muradı hâsıl ola tuttuğu ileri gide, Şahmerdan yardımcısı ola, evi ocağı şen ola, biri bine sayıla, Halil İbrahim berekâtı vere gerçeğin demine hu...”

Çerağ uyandırılması ile ayine başlanan yerlerde çerağ uyarırken içeri girenler olursa onlar erkânı kendi kendine yapar ve hayırlı alamazlar. Bunun için herkes meydana erken gelmeğe çalışır.

Çerağcı vazifesini bitirdikten ve hayırlı aldıktan sonra yerine geçer. Artık dede erkâna başlar.

Akşam Kılma Erkânı

İkinci erkân akşam kılma erkânıdır ki hayırlar gülbengi ve gülbanki takip eden dilek secdelerinden ibarettir. Dedenin ilk hayırlısı şudur:

Akşam Kılma Gülbankları

“Akşamlar aşkı, İmamı Cafer kavli ya Allah ya Muhammed ya Ali, yahut akşamlar hayrola hayırlar fethola şerler defola münkir münafık mali ola üzerimizden kazalar belâlar defola gerçeğin demine hu...”

Bu gülbankten sonra, dede “Allah dost” diye nida eder.

Bu ses herkesin secdeye kapanması için işaretidir. Cemaat buldukları yerlerde nereye teveccüh edersek Allah oradadır- düşüncesiyle secdeye kapanırlar. Alevîler buna “Niyaz” derler. Niyaz’ın envai vardır, diğerlerinden bunu ayırma için bazı yerlerde bu niyaza namaz derler ve bunda herkes ne dileği varsa ister, dua eder. Alevîlerce secdede mal, mülk, kazanç, servet istemek meşrudur. Bundan başka sıhhat ve selâmet istenir. O günlerde hadis olmuş bir dileği varsa her halde secdede onu zikrederek erenlerden onun husulünü ister. Alevîler’de “Ya rab, aman ya Allah” şeklinde dua yoktur. Onlar bütün dilekleri pirden, erenlerden, evliyalardan isterler. Yeminleri de böyledir. Bundan dolayı bu secdede “Musa Baba bizi dileklerimizden ayırma, tarlamıza gani gani rahmetler ver, beni bu sıkıntıdan kurtar” tarzında dualar eder, iki dakika devam eden bu dilek secdesinden bütün cemaati yine dedenin “Allah dost” yahut “Hu dost” sadası kaldırır. Bundan sonra dede ikinci bir gülbank çeker:

"Allah Allah Allah nefesler can bula, muratlar hâsıl ola, tuttuğu ileri gide, Şahmerdan yardımcısı ola eksik noksan yerlere uğratmaya, cümle günahımızı Kafighu dağının ardına atmış ola, alnımızın karasını bu dergâhta yüzümüze vurmaya! Dostumuz dost ola! Düşmanımız kör ola, uzakta yakında olan mümini hak yarlıgaya çalıp çağırınların, işitip dinliyenlerin, Âşıkların, sadıkların, Kul Himmet, Hatayi Sultan’ın himmeti üstümüze hazır nazır ola, cemimiz Kırklar cemi ola, dilde dilek, gönülde muratlarımız hâsıl ola, devletsiz devlet, evlâtsiz evlât vere, Yezidî’n başı bulut ağzı kilit ola, ecdadımız eksigimizi tamama yaza, gerçeğe hu...”

“Hu dost” ile tekrar secdeye kapanılır. Herkes secdede ister. Bu secde birinci secde gibidir ve onda tamamlanamayan dilekler bunda istenir, yine dede Allah dost diye başını secdeden kaldırır ve cemaat beraber kalkar. Dede yine bir gülbank okur:

"Allah allah Allah lâilâheillâllah Ali veliyüah

Lâ feta illâ Ah lâ seyfe illâ zülfikar

Yezidîn boynundan gitmesin riğ ile teber.

Müminin kalbinden gitmesin leylü nihar

Cümle belâyı defeden perverdigâr.

Dostumuz dost ola, düşmanımız kör ola, uzakta yakında özü bu der gâhta olan mümini hak yarlıgaya. Ceddim On iki İmam, Şahmerdan küllü gûnahtan geçmiş ola!

Üçler, beşler, yediler, kırklar, alçak'ta, yücede yatan erenler, sınır bekçileri, gaip gerçekleri, seksen bin; rum eri, doksan bin Horasan piri, elli altı bin Şam evliyası, yetmiş yedi bin gaip erenleri, yüz yirmidört bin peygamberler yüzü suyu hürmetine namı niyazları kadim ola, muratları hâsıl ola, evi ocağı şen ola, biri bine sayıla, Halil İbrahim berekâtı vere gerçeğin demine hu...”

Bu gülbanki talip erkân'a geçerken tek başına okursa o zaman “Yüz yirmi dört bin peygamberler yüzü suyu hürmeti için erkânlar temiz ola, muratlar hâsıl ola, elimizin karasını yüzümüze vurmaya on iki imam dergâhından ayırmaya ecdadım eksiğimizi tamama saya gerçeğin demine hu...”der.

Dede bu gülbanki okuduktan sonra tekrar “Allah dost der” ve cemaat ile birlikte secdeye kapanırlar, bu secde de aynı şekilde kimse kimsenin sesini işitemeyecek bir sükûn ile ve nefî dilekler istenmek suretile yapılır ve bu iki dakikalık sükûtu dedenin “Allah dost“ diye işaret vermesi harekete getirir.

Bu secdeler bazı yerlerde dokuz on kadar yapılır ve her secde arasında gülbankler okunur.

Gülbanklere ekseri yerlerde yukarıda söylendiği şekilde “tercüman” denir. Fakat bu iki tabirin arasında fark görmek mümkündür. Öyle anlaşılıyor ki tercüman;

merasimin mebdeinde okunan ve hizmetin taabbüdü mahiyetini gösteren bir ifadedir. Gülbank ise; okunan tercümana karşı veya bir hizmete mukabil hayır dua mahiyetindedir. Doğrudan doğruya, dua etmek ve hayırlar istemek maksadını güder. Meselâ dolu tercümanı “Erenler meydanında sâki merdana aşk olsun” diye başlar ve saki tarafından okunur. Keza diğer dolu tercüman “Teşneyim âbı tahura...” diye başlar ve talip tarafından okunur. Hâlbuki dolu gülbankı “Allah Allah allah dolusu kabul ol...” diye başlar ve dede tarafından veya o vaziyette bulunanlar tarafından çekilir.

Bununla beraber meselâ koyun kesilirken okunan duaya gülbankdenir. Hâlbuki bu bir hizmetin mebdeidir. Demek oluyor ki bu iki kelime aralarında fark gözetilmesine rağmen biri diğerinin yerinde kullanılıyor.

Hutbe, Dîvazde İmam, Nutuk kelimeleri, keza *Nefes, Değiş* kelimeleri de böyledir. Bazı yerlerde meselâ Malatya taraflarında *Nefes* yerinde bile *Dîvazde İmam* kelimesi kullanılır. Tahtacılar’da ise *Dîvazde İmam* bir tanedir. Bunlarda *Nutuk* kelimesi daha yaygındır. Hâlbuki bazı yerde, bu kelimeyi bilmezler. Yalnız *nefes* kelimesini kullanırlar. Keza ekseri yerlerde bilhassa köylerde tercüman ve “gülbank” yerine “tûlbent” denir.

Namaz kılma erkânı eğer kurban cemiyetlerinde ve büyük derneklerde ise gülbankler ve secdeler onu da tecavüz eder. Bu gîbi yerlerde ahvali ve icabata göre gülbankler okunur, bu gülbanklerin sırası şudur:

1- Ayine başlarken ilk gülbank, akşamlar aşk ola tarzında hayırlar istemek şeklinde olanıdır. Gülbankten sonra “Allah dost” denir ve gösterildiği şekilde secdeye varılır.

2- On iki imam okunur, On iki imam okumak, *Dîvazde İmam* okumak şeklinde olduğu gibi doğrudan tercüman şeklinde yani “On iki mamın ruhları şad olsun, himmetleri hazır olsun. Şahmerdan suçlarımızdan geçsin” tarzında olabilir. Bazen bu gülbankta on iki imamın isimleri birer birer söylenerek haklarında kısa sitayişkâr lisân kullanılır ve nâdir olarak dede on iki imama salâvat getirir. Genellikle Alevîler arapça dua okumazlar. Bunlarda biri bu salâvat, diğeri Nadı Ali olmak üzere ikiparça dua vardır. Bir de “Bismişah rabbena zalemna enfüsüne ilâh..” şeklinde

bir iki fıkra ve ya ayet vardır ki bunlar bugün yalnız pek mektum tuttıkları mecmualarında görülebilir.

Her halde on iki imam gülbanki diğer gülbanklerden uzun olmaz bunu da yine secde takip eder.

3- Evliyalara dair gülbank çekilir: Yukarıdaki gülbankin evliyalara dair olan kısmı okunur ve yine secdeye varılır.

4- İttihat, vahdet, birlik hakkında gülbank okunur:

Vahdet Gülbanki

“Vahdetler hayır ola hayırlar feth ola serler def'ola münkir münafıklar yuf ve mat ola, müminler zat ola, pirimiz kutbu cihan hünkâr hacı Bektaşî Veli Derviş derdmend eyleye, didarından katarından ayırmıya, Veli nebî hanedanı Mehmet Ali eksik kusur noksan göstermiye ve şefaatten mahrum eylemiye, hazır gaip erenler demine hu dost...”

Cemaat yine hep birden secdeye kapanır ve dileklerini erenlerden, yatırlardan ister.

5- Kısmet ve nasibe dair, hastalara şifa ve derdlere devaya dair gülbank okunur:

Yatırlar Gülbanki

“Allah allah Bismişah çerağı dervişan, zuhuru iman, kanunu evliya, fütüvveti abdalan güruhu naci nuru âlı aba.

Vakitler hayır ola, hayırlar feth ola, şerler def ola, akib etlerimiz hayır cîanamazımız niyazımız kabul ola, her işlemimiz asan ola, gönülde olan muratlarımız hâsıl ola, Allah erenler Mehmet Ali katarından, ayırmaya, Allah erenler tarafetülayn içre kadar bizi nefsimize ısmarlaya, yollarından yolhallerinden hal nasip ve müyesser eyleye, Allah erenler nidelim peyleyelim didirmeye, Allah erenler bol kısmet, bol nasip kerem eyleye, her geldikçe haklısı hayırlısı gele, reddi kaza, defi belâ affi taksirat mahvı seyyiat hastalarımıza şifalar, derdlerimlze devalar borçlularımıza edalar kerem eyleye; vakti seher vakti aziz yolumuz açık ola,

fütuhatımız gani ola, Allah erenler yardımcımız ola, duamız nur ola, belâlar dur ola, müminler zat ola, münafıklar mat ola, yuf münkire, lanet Yedide...”

“Enbiyayi izam ve evliyayı kiram saadeti ekrem, meşayihî kiram, on iki imam, on dört masumu pak velpiran, üçler, beşler, kırklar, yediler gerçekler, erler, pirlere, dervişan, aşikan, sadıkan, arıfan, budalan, meczuban, mühibban, hazıran, gaıban, mevcut erenler, keremî Ah, gülbankî mühammedî nuru nebi pırfımız kutbu âlem hacı Bektaşî Velî Şah Abdal Musa sultan Efendimizin himmeti hazır ola gerçeğe hu, hu...”

6- Mahsulât için, bereket için bir gülbank okunur. Sultan Nevruz yapıldığı zaman Nevruziye okunur. Sultan Nevruz gününe yaklaşıldığı zaman yapılan ayinlerde yeni mahsûller için gülbankler okunur.

Tahtacılar’da nevrüz günü mühim bir ayin yapıldığı halde nevrüziye okumak usulü yoktur. Bunlar bugüne birçok hassalar ve manalar atfederler. Nitekim bir kısım Alevîler’e göre Nevruz günü İmamı Ali’nin posta oturduğu gündür. Bir kısmına göre İmamı Ali’nin doğduğu gündür. Daha umumî bir telekkiye göre ise Sultan Nevruz bütün cihanda olanlara ruhsat verildiği gündür. Filhakika Alevîler Sultan nevrüzü yaptıktan sonra altı ay hiç âyin ve dernek yapmazlar. Güzün Cebrail âyini denilen harman sonu ve kasıma yakın âyin yapıldıktan sonra altı ay kış her hafta ve her mahallin âdetine göre âyinler muntâzaman devam eder.

Bundan sonra hayırlar, On iki imam, evliyalar, mahsulât, bet bereket, sağlık, sefalık, dirlik birlik, din iman gülbankleri çekilir.

Her zümrede gülbankler ufak farklarla birbirinden ayrılır, secdelerin adedi de azalır veya çoğalır. Alevîlerde her şey için bir gülbank veya tercüman vardır. Sofra için, rakı için, su için, dar için, niyaz için, tıraş olmak, ata binmek, türbe ziyaret etmek için, yeni ay gördüğü zaman vs. için gülbankler vardır ve bunlar birbirine çok benzerler. Bazen bu gülbanklerin yerlerini dua ve tercüman mazmununu ihtida eden nefesler işgal eder. Meselâ On iki imam tercümanı veya hayırlısı okunacak yerde yukarıda yazıldığı şekilde *Düvazde İmam* denilen nefesler okunur. Keza hayır hayırlısı yerine hayır nefsi okunur:

Hayır Nefesi

Sabah akşam gönül çekelim gülbank,
 Akşamlar hayrolsun, şerler defolsun!
 Muradın mevlâdan gel eyle dilek,
 Akşamlar hayrolsun, şerler defolsun!
 Karanlık gecede âşıkı naçar,
 Çar civarın olsa dert ile efkâr,
 Sıtkile On iki İmam'a yalvar,
 Akşamlar hayrolsun, şerler defolsun!
 Kendin âkil isen uyma ayyaşâ,
 Beyhude yerlerde düşme savaşa,
 Var pirine yalvar Hacı Bektaş'a,
 Akşamlar hayrolsun, şerler defolsun!
 Sabah seherinde durup duaya,
 El kaldırıp yüzün çevir semaya,
 Gözyaşı dökerek yalvar Hüda'ya,
 Akşamlar hayrolsun, şerler defolsun!
 Bin bir ismin biri (Kadilhacat),
 Onda hâsıl olur cümle müradat,
 Canü dilden Şah'a eyle münacat,
 Akşamlar hayrolsun şerler defolsun!
 "Perişan" fetheder hayre dehanın,
 Daima zikretsin hakkı zebanın,
 Eşiğine baş koy Balım Sultan'ın,
 Akşamlar hayrolsun, şerler defolsun!

Keza evliyalara için gülbank okunacak yerde evliyalara dair nefesler okunur:

Nefesi Evliya

Çünkü aslımız sorarsan niyazdır,
 Sabırr ilmi derler seyirden gelirim.
 Evvel katre idim şimdi hâk oldum,
 Arşta kandildeki nurdan gelirim.
 “Kalû belâ”dan izlerdim izimi,
 Daim “Enelhak” söyledim sözümü,
 Erden, haktan çevirmezdin yüzümü,
 Hallaç Mansur ile dardan gelirim.
 Mansur ile varıp dara takıldım,
 Yusuf’a kul olup bile satıldım,
 Şam’da İsa ile göğe çekildim,
 Halep şehri derler şardan gelirim.
 Musa ile hacette Turda idim,
 Mansur ile Bağdatta darda idim,
 Bülbül ile gülşende zarda idim,
 Halil İbrahim’le nardan gelirim.
 Mahkemede sual sordu kadılar,
 Ellerinden kitabların koydular,
 Sen bu ilmi kande buldun dediler,
 Üstadımdan aldım pirden gelirim.
 Nesimîyim ikrarımın eriyim,
 Gerçek erenlerin kemter kuluyum,
 Ali bahçesinin firdevs gülüyüm,

Münkir münafıka haktan gelirim.

Bu nefesin muhtelif şekilleri vardır. Burada yazılan Bulgaristan Alevîleri'nden elde edilen vesikalardan alınmıştır. Bu nefesin Tahtacılar'da bulunan şekli daha dikkat çekicidir ve mecmuada millî diye işaret edilmiştir. Şöyle ki:

Nefes

Hani ya bizimle yiyip içen yarenler?

Sorun bakayım, nereden gelirim!

Gezdim dolaştım Şam-ı Şerifi,

Şamı Şerif derler Şardan gelirim.

Obaları vardı sağlı selamlı,

Yiğitleri vardı ağzı kelâmlı,

Bayrakları vardı yeşil alâmlı,

Şah Abdal Musa derler pirden gelirim.

Birden deliyim, birden usluyum.

Ben deli isem sinem doluyum.

Taşmış köpürmüş Orhan seliyim,

Çağlayımın kardan gelirim.

Pirîm Pusuğlan kimedir kasti,

Sultan pusuğlan doludur desti,

Mesimin uşağıle yürüttüğü postu,

Mesihi çektiğimiz dardan gelirim.

Gece gündüz yanar idi çerağım,

Münafık elinden yoktur durağım,

Bu döneke dünya yesi yaktı yüreğim,

Manilliğim vardı pirden gelirim.

Buraya kadar verilen izah ile ayinin ikinci rüknü anlatıldı.

Bazı zümreler “çerağ uyandırma” merasimini erkândan saymazlar. Çerağı erkâna takdim eden hazırlıklardan addederler, bu takdirde ayinde ilk erkân gülbankler ve secdelerdir. Bu suretle ayinde evvelâ namaz niyaz eda edilmiş olur.

Tahtacılar gelince bunlar; çerağı uyandırma merasimini erkândan saymadıkları gibi ayine başlarken okudukları üç nefesi de erkândan saymazlar. Bunlarda yukarıda gösterildiği gibigülbankler ve secdeler erkân olarak değil yapılan erkânın fer’î olarak onun hayırlanması ve niyazlanması için çekilir ve yapılır.

Meselâ “Allah Allah Allah nefesler can bula, muratlar hâsıl ola...” diye başlayan gülbank üç nefes okunduktan sonra keza “Allah Allah Allah lâilâhe illâilâh Ah vehyullah Yezidîn boynundan gitmesin tiğ ile teber.” diye başlayan gülbank niyaz alındıktaki ve erkâna geçtikten sonra bu rükünlerin kabul olunması için dua ve erkânı yapanları tebrik mahiyetinde çekilir.

Bunlarda ayin kendi ocaklılarının reisleri tarafından bana vazihan ifade edildiği şekilde süpürge hayırlısı ile (ferraş rüknü ile) başlar. Bu rükünden evvel okudukları üç nefes ayin başlayacağım bildirmek ve ruhları hazırlamak içindir.

Bu nefesler ayinden başka hiç bir yerde okunmaz ve diğer esrar gibi mahrem tutulur. Aynı zamanda bu nefesler matem kurbanlarında okunmaz. Bunlardan birincisinin nakaratı:

“Ali yar, Ali yar” diye nihayet bulur. Tamamı elde edilememiştir. İkinci nefesin nakaratı: ”Muhammed Ali’dir dersimizi veren Medet Allah ya Muhammed ya Ali” diye nihayet bulan Şah Hatayi’nin *Düvazde İmamı*’dır. Bunun tamamı ise şudur:

Şah Hatayi Nutku

Bülbül idim gül dalında şakırdım,
 Medet Allah ya Muhammed ya Ali.
 Şahmerdan kitabından okurdum,
 Medet Allah ya Muhammed ya Ali.
 Muhammed Ali'dir dersimiz veren,
 Hasan Hüseyin'dir okunan Kur'an,
 Zeynelabidin'in kalbine giren,
 Medet Allah ya Muhammed ya Ali.
 İmamı Bakır nur deryasın akıttı,
 İmamı Cafer bizi şirden okuttu,
 Musa Kâzım gevher yükünü tuttu,
 Medet Allah ya Muhammed ya Ali.
 İmamı Rıza'nın yeşildir donu,
 Taki'nin Naki'nin akıyor kanı,
 Hasan Askerîye ulaştır beni,
 Medet Allah ya Muhammed ya Ali,
 Şah Hatayim aynı halin yazdırır,
 Muhabbetin deryasında yüzdürür,
 Muhammed Mehdi'ye böyle bildirir,
 Medet Allah ya Muhammed ya Ali.

Şah Hatayi'nin hutbesi :

Nefes

Şah Hatayim hey gaziler!

Niyaz eyleyin rıza ilen,

Piştirin lokmayı çiğ yemesinler,

Ayini cem kurulmuş rıza ilen.

Şah Hatayim hey gaziler!

Niyaz eyleyin niyazı çok gaziler,

Şah Necap dağındaki yazılar,

Al çiçek boyanmış rıza ilen.

Şah Hatayim seni gören günensin,

Günensin muhabbet gölünde yansın,

Şah destur versin semah oynansın,

Üstaz dersi vermiş rıza ilen.

Şah Hata haykırdı Yemen'den geldi,

Belka Zülfukarı Ali'ye indi,

Şah destur verdi semah oynandı,

Üstad dersi vermiş rıza ilen.

Şah Hatayim tamam oldu sözümüz,

Muhammed Ali'ye bağlıdır özümüz,

Vade tamam olur yumulur gözümüz,

Hakka teslim edelim rıza ilen.

Nefesler okunurken sazlar buna eşlik eder, bazen bunların sayısı onikiyi bulur. Nefesi inşat eden şairin ismi bulunan beyit (Şah nefes) okunduğu zaman Tahtacı cemaat “eyvallah” derler ve sağ ellerağza kadar kalkar bazı yerlerde sol ellerde göğsekonur- ve nefesin bitiminde diz çökerek secdeye varır gibi rükû etmek suretite niyaz edilir. Üçüncü nefes bitince bu niyaz yapılmakla beraber dede nefesler

glbankini çeker ve gülbank'in bitiminde hepsi secdeye kapanırlar, secdede herkes isteğini ve dileğini pirden ve yatırlardan ister, dede "hu dost"deyince kalkılır "geçenler demine hu"denir ve birbirine niyazın kabul olsun derler. Bunlarda namaz, niyaz birdir.

Bu suretle akşam kılma erkânı tamamlanmış olur. Secdeden kalkınca "Geçenler demine hu" demek yalnız Tahtacılar'dadır. Diğer zümrelerde secdeden kalkınca oturulur ve meydancı kalkar meydana amaya, erkân ifa edilecek ve semah oynanacak olan ortayı genişletmeye başlar, bu hazırlık bitince diğer erkân başlar.

Bu gülbankler ve nefeslerden sonra bazı zümrelerde mesela Bulgaristan'daki elebi kolunda ve Babafileerde doğrudan Semah'a geçilir, bunlarda rakı ve saka erkânı büyük ayinlerde, cemlerde yapılır. Ferras rkn, İbrik rkn de Semah'dan sonra yapılır.

Bu takdirde meydancı ortayı açarken Semah'a kalkacak olan kadınlar da bir kenara çekilip hazırlanırlar.

Lâkin ekseriyetle glbanklerden sonra ferras rkn yapılır, bunun için Tahtacılar'da meydan yine düzeltilir.

Süpürge Erkânı

Süpürge erkânı herkesinbildiği alelade sprgelerle yapılır. Fesleğendensprge şeklinde örülmüş demetlerle yapılması daha makbuldür. Kfifesleğen bulunmayan yerlerde bir kaç dal fesleğen ve diğer çiçeklerden yine süpürge biçiminde bir demet yapılır ve erkân onunla yapılır. Meydan açılınca süpürgeci -buna bazı yerlerde çareci derler ve sprgecininasıl resm unvanı da Seyidi ferras'tır-süpürgeyi sağ eliyle tutarak göğsüne koyar ve sol kolunu dirsekten kıvrarak süpürge kucaklamış gibi bir vaziyetle ortaya girer ve yamaca duruşu hayırlıyı okur:

Süpürge Tercümanı

Hüseyini Kerbelâ için gözlerim kan yaşıdır,

Sad hezaran Yezidîn kalbi kara taştır,

Pirimiz kırklar içinde Seyidi ferras'tır,

Ber cemali kemal İmamı Hasan İmamı Hüseyin Ali ra salâvat.

Süpürgeci dedenin piri Hazreti Hüseyin'dir. Bu erkânın ehemmiyeti de bundandır. Süpürgeci dede ortaya girerken dede veya meydancı: “kulak verip seslen”, diye hitap eder. Süpürgeci bunları okurken meydanın ortasından sağa muntazam adımlarla rakseder gibi yürür, arkasını dedeye dönmek şartıyla geri döner yine rakseder gibi sola doğru dört beş adım ilerler ve bu rakıs bitince göğsündeki kolu üzerinde duran süpürgeyi indirir, dedenin önüne doğru gider, Allah, Muhammed, Alidiyerek süpürge çalmağa başlar, bu şekilde meydanın bir kaç tarafına, süpürge vurur. Bunun manası ihtimal ruhların haricinden tozu, pası süpürmüşölmaktır. Süpürgeci erkânı ifa ettikten sonra erenler kendisine niyaz eder ve “Allah, Muhammed Âli” diye el göğse koyarlar. Bu sırada dedeşu gülbanki çeker:

Süpürge gülbankleri

“Allah Allah Allah hizmeti kabul ola muradı hâsıl ola, tuttuğu ileri gide, hizmeti ile yüzü ak ola, Selman-ı Ferraşın himmeti hazır ola, gerçeğin demine hu...”

Bu hayırlıda Selman-ı Ferraş ismi dikkat çekicidir. Babañlerde de süpürge erkânı ifa edilirken Selman-ı Pâk ismi çareci Selman diye zikredilir. Lâkin diğçer vesikalarda Selman-ı Pâk İbrikçi olarak gösterilmektedir. Bu gülbank Tahtacılar'dadır, diğçer bazı zümrelerde ise şöyledir:

“Allah Allah Allah hizmeti kabul ola, muradı hâsıl ola, eli ayağı keder görmiye, gönüller ruşen ola, hak erenler bet bereket ihsan ede gerçeklerin demine hu, hu...”

Bazı yerlerde Seyyid-i Ferraş ortaya girince süpürge çalar ve sonra yamaca durur. “Menakibi İmamı Cafer”bunu teyit etmektedir.

Diğçer bazı zümrelerde süpürge koltukta ve eller bağılı olarak dare durulunca dede şugülbanki okur:

“Allah Allah Allah, Bismişah, hizmeti hakka yete, çareci Selman hizmeti ola, Şahmerdan himmeti hazır ola, münkirler mat ola, müminlerin yüzü ak ola, yuf münkire, lanet Yezide, gerçek erenlerin demine hu hu hu...”Meydan süpürge ile süpürülürken bazen fesleğen demetinden çiçek tomurcukları dökülür. Süpürge rüknü

nihayet bulunca Seyyid-i Ferraş yerine geçer oturur ve talipler bu tomurcukları elleri ile ihtiramkârane toplarlar. Bu suretle süpürge erkânı ifa edilmiş olur.

İbrikçi Erkânı

İbrik erkânı başlarken umumiyetle bir erkândan diğerine geçilirken yapıldığı gibi bir nefes söylenir. Bu nefeste, yapılacak erkâna delâlet edilecek kelimeler bulunur. Netekim saka erkânı yapılırken söylenen nefeste herhalde sakilikten, şarabı tahurdan, abı kevserden bahis geçer. İbrik erkânında sudan, günahların temizlenmesinden bahsedilir. Semah erkânı ifa edilirken söylenen nefeste Kırklar'ın devranına semah oyununa dair kelimeler geçer.

Bu cihetle ibrik erkânına başlanırken zâkir şöyle bir nefes okur:

Nutku Hatayi

Çekilse bir talip pirine gelse,
 El vermeyince ikrar, alınmaz,
 Rehberden hutbe okunmayınca
 Güman şunun müminliği bilinmez.
 Rehber odur ki cesedin buya,
 Ol cömertgâni suyunu koya,
 Hak gediğinde yerini bula,
 Musahip olmayınca özü de yunmaz.
 Musahip olunca özü de yunur.
 Kahrı, küfrü, lütfü hep iman olur,
 Geçer Hak gediğinde yerini bulur.
 Aşına olmayınca hakka varılmaz,
 Aşına gerekmiş hakka yetmeğe,
 Varıp hak gediğin de yer tutmaya,
 Kapısız bacasız bir ev yapmaya,

Peşne olmayınca dört kapıdan girilmez.

Peşne olunca dört kapıdan girilir,

Özü tasdik rizaya sürülür,

Ceddile muhabbet kefen sarılır,

Menzile ermeyincehakka erilmez.

Şah Hatayim türaba koyarlar tenini,

Hak nur ile doldururlar sineni,

Mürşit sualinden kurtar serini,

Yarın mahşer gününde sual sorulmaz.

Bu nefes Tahtacılar da pek şayıdır, eğer ibrik merasiminden evvel okunmazsa sahip musahip merasiminde her halde okunur. Şah nefes gelince herkes “eyvallah” der, eller göğse konur ve yarım secde şeklinde niyaz edilir. Bu esnada İbrikçi kalkar nefes bitinceye kadar meydanda dedenin karşısında dardadır. Bir elinde ibrik ve bir elinde bir tas vardır. Nefes bitince:

Men gulâmi Haydarım,

A'dadan etmem havfü bâk.

Çünkü bu hizmette üstattır,

Bana pirim Selmanı Pâk.

“Bir cemali Muhammed kemâl, İmam-ı Hasan, İmam-ı Hüseyin Ali râ salâvat”der ve dedeye yaklaşır, ibrik ve tas yere konur, dedeye niyaz edilir, tekrar ibrik ve tas ele alınır. Dedenin elleri tas içine uzatılmış olduğu halde parmakları ucuna biraz su dökülür ve bu sudan dede bir yudum su içer. Dede'den sonra aynı şekilde fakat niyaz için tas yere konulmadan sıra ile erenlerin elleri tas içine uzadılır üzerinden biraz su dökülür ve herkes bu sudan bir yudum içer.

İbrikteki su alelade sudur. Ancak bu tasda kalan su havzı kevser denilen ve rakı dolu olan tasa dökülür. Bazı yerlerde bu tas yerine bakraç veya leğen kullanılır. Bazı zümrelerde bu erkân yalnız tarik altından geçme merasimi yapıldığı zaman ifa

edilir ve tarikten geçme erkânı bittikten sonra erkân çubuğu bu tasta yıkanır. Sonra bu tastan evvelâ ibrîkçi içer ve dedeye getirir, dede yukarıda izah edildiği şekilde ellerini suya değdirerek birer yudum içer, diğerleri de bu suretle hareket ederler.

Bazı zümrelerde bu merasim büsbütün kalkmıştır. Onlar erkân değneğinin yıkanmasından toplanan sudan içerler ve bunu evlerine teberrüken getirirler, hastalarına şifa için içirirler, ilk defa kendisine tarikten geçme merasimi yapılan bir talip -ki bu sahip ve musahip olduğu gecedir- bu suyun artanını alır ve mukaddes su diye evinin, bir köşesinde itina ile ve kazaya belâya karşı muhafaza eder.

Her ne şekilde olursa olsun anlaşılıyor ki erkân içinde su içmek şifa bahşedildiği anlamına gelir. Bilhassa; bu suya dedenin parmak uçlarının değmesive erenlerin el ucundan akmış olması şifa hassası artırmaktadır. Bu âdet diğer tariklerde de görülmektedir. Sünnîlik hususunda gayet cezrî hareket eden Senusîler bile halife çıkaracakları adama hırka giydirirlerken bu hırkaya mürşit parmaklarının ucu ile okunmuş sudan damlalar serperler. Nitekim mülga tekkelerin çoğunda okunmuş sular şişelerle bulundurulurdu. Keza Alevîler de saki baba ve saki bacılar rakıyı tevzie başlarken parmak uçlarını havzı kevsere batırırlar. İhtimal bu suretle kendi ruhanîyetlerinden rakıya aşk ifaza etmiş olurlar. Keza bu sudan parmak uçları ile ocakta ateş varsa ocağa takattur ettirirler, ateş yoksa çerağa serperler. Dedenin bir sakal teli bile itikat edenlerce hâmiline bereket verir ve kazadan sıyanet ederse bu kadar hassatı olan mukaddes su niçin içilmesin?

Alevîler'in bazılarında İbrîk merasimi Semah'dan sonra yapılır ve bu doğrudan doğruya semah oyunundan yorulup hararetlenenleri sulamak manasını ifade eder. Bu gibi yerlerde semahoyunu bitince herkes yerli yerine oturur, görekeci (yâni saki) elinde su dolu bakraç olduğu halde dededen başlar ve herkesi sıra ile aynı bakracın kenarından bir kaç yudum içirmek suret ile sular, bunlarda ibrik kullanılmaz, yalnız ibrik kurban kesilip te sofraya merasimi yapılırsa bunun nihayetinde ibrik ve leğen kullanılır, bu hareket alelade bir şeydir.

Menakıb-i İmam-ı Cafer-i Sâdik namlı kitapta evvelâ saka duasını yazar ve buna dair birkaç ahkâm anlattıktan sonra badehu su dağıtlıp yamaca geçip bunu okur:

Sad hezaran lâ'net olsun ey münafık canına,
 Ben demedim Hak buyurdu bunu senin şânına,
 Ümmetim dersin salâvat verirsin peygambere,
 Ali'ye şekkin var ne amel ahdma peymanına.
 Elli kerre Hacce varırsın tavafın olmaz kabul,
 Arafat'a çıkarsan da kelp düşer kurbanına,
 Ali Hazretî'nden adaveti kesmedin.
 Şefaati kimden uman cürmüne isyanına,
 Ey Azazil Ahsenî takvimi inkâr eyledin,
 Yuh senin ol çürük geçmiş fasit imanına,
 Gel Sultan Hatayim sen bu sırrı söyle gel!
 Şah bir keremkâmdır kalmaya cümlenin isyanına,
 Lâ feta illâ Ali la seyfe illâ zülfûkar.

Bundan anlaşılıyor ki bazı zümrelerde saka erkânından sonra ibrik merasimi ve yahut su dağıtma merasimi yapılır. İmamı Câfer'in menakıbi Tahtacılar'ın muteber kitabıdır. Tahtacılar'dan alınan bir kitapta: "Saka su gülbanki beyan bunu çekmeli" denilerek: "Sad hezaran lâ'net olsun ol Yezid'in canına" diye başlar. Menakıb'ta görülen dua'dan ufak tefek farklar vardır. Meselâ bir beyit böyledir:

Ümmetim dersin şek gelirsin Ali'ye,
 Ne amel ey Yezit senin ahdına peymanına.

Sonra diğer beytinde kelp üşer kurbanına denilmiştir. Bundan sonrası şu suretle devam eder:

Ey Azazil ahseni takvimi inkâr eyledin.,
 Yuf senin fedaî fâsık imanına,
 Hem Ali Hazretinden kesmedin adaveti,
 Yarın kimden umarsın cürmü asyanı şefaati,

Bir kerem kânsın kalmaya cümlemizin noksanına,
 Bercemali Muhammed kemal Hasan Hüseyin Ali'ye,
 Bilenlere verelim salâvat.
 Diyelim ki Allah Allah din Muhammed din sallü âlâ ,
 Muhammed nazik cemaline,
 Kevserin suyun veren Şahım Ali'dir.
 Şahsüvari hem sakidir,
 Hem kâinatın aynıdır,
 Kimse bilmez bu sırrı ,
 Arş yarıldı çıktı düldül eğri bile uyana,
 Ey havariç gel bu yola haktan olma kenar,
 Dediler şu cihanın serveri kimdir nuru kim ola?
 Şah Hasan Şah Hüseyin hem âli abâ girdigâr ,
 Çeşmi bedden saklasın halik seni,
 Yektanesin cevahir harmanında galipsin yadigâr,
 Cömertlik senden kalıptır cömert sensin ya Ali!
 Cömertlik erkânını göster dedi kamber sofrâ sal dedi,
 Şah Hatayîm kande ise bu vasfı söyle gel dedi,
 Lâ feta illâ Ali lâ seyfe illâ zülfûkar,
 Sâkei sâk (sâkii saf olacak) Selmani pâk ere izzet pire hizmet,
 Aşk olsun içenlere rahmet olsun göçenlere,
 Hey erenler mey ettim, gözüm yaşım sel ettim,
 On iki İmam aşkına derim, sâkii kerem Ali İmamı Hüseyin hu hu hu.

Bundan sonra da yazma mecmuada su içerken şu tercüman okunur denilmektedir:

Selânullahı Ali Şah Hüseyin,

Lâ'netullah ber Yezit,

Ehli beyti Mustafa'ya kasedene,

Lânetellah sad hezaran bar hezar.

Ber cemal ah Hüseyin Şah Hüseyin Allah eyvallah hu dost.

Bunu umumiyetle olduğu gibi dede okur ve arkasından suyu içer, ibrikçi aşk olsun der ve dede şu cevabı verir.

“Allah Allah Allah hizmeti kabul ola, muradı hâsıl ola tuttuğu ileri gide. Hizmet ile yüzü ak ola. Selmani Pâkin himmeti hazır ola, gerçeğe hu...”

Su içenlere her taraftan “aşk olsun” sadası yükselir, o da “aşk olsun”cevabı verir. Dede “Aşk olsun içene, rahmet göçene, yuf münkire lâ'net Yezide der” ve hizmetin sonunda yine dede yukarıki hizmet gülbankını çeker. İbrikçi tasta kalan suyu gidip havzı kevser denilen rakı dolu tasa döker bu suretle hizmeti bitmiş olur.

2.11. İsmailîler, Ağa Han, Hint Müslümanları

Halil Halid, sy. 14

Konu

Suriye'den İran'a ve mezhep farklılıkları dolayısıyla Hindistan'a geçen İsmailî kabilesinin Hindistan'daki durumları ve Hindistan ve İngiliz hükümetleri ile ilişkisi gibi konular üzerinde durulmuştur.

Özet

İsmailî topluluğu Hindistan'a göç ettikten sonra yaklaşık ellibin kişilik bir cemaate sahip olmuş ve kendilerine “Hoca” namı verilmiştir. Büyük bir kısmı Bombay şehrinde yaşarlar ve ticaret için Doğu'da uzak yerlere ve Afrika memleketlerine giderler. Yazar, Birinci Dünya savaşı sırasında Hindistan başkonsolosu olduğu sırada Bombaylı hoca taifesinden Fazıl Behoy Kerim Behoy'un oldukça zengin olduğunu duymuştur.

Hoca taifesi Bombay'daki reislerine “Ağa Han” derler. Hindistan Müslümanlarından İngiliz eserlerinde övgüyle söz edilir.

İsmailîlerin Hoca şubesinden Ağa hanlık eskiden beri kutsal ve korkunç bir makam olarak görülmüştür. Buna sebep ise, bu kimselerin kendilerini Hasan Sabbah'ın mirasına ait görmeleri ve müritleri üzerinde zorunlu bir korku salmalarıdır. İran'dan göçlerinden bu yana müritlerini ölüm tehditler ile kendilerine bağlamışlardır.

İngilizlerin Doğu sömürgelerinde uyguladığı politikaya binaen küçük Müslüman gruplara karşı hoşgörü hakimdir. Büyük Müslüman topluluklar eğer istiklal isteyecek olursa onların arasına nifak sokacak olan bu küçük topluluklardır. Hindistan'ın Bombay şehrinde yaşayan yaklaşık altmışbin kişilik bir cemaat yaşamaktadır. Bunlar İran'dan Hindistan'a göç eden Mecusi olan Parsi'lerdir ve bunların ölümlerini “Sükût kulesi”nde terk ederek çürümeye bırakmalarına dahi İngiliz Hükümetince müdahale edilmemektedir.

Ağa Han'a vergi vermek hususunda çok dikkatli olan bu halk, her şekilde vergilerini öderler. Hatta Pencap bölgesinde yaşayan bir kısım Hoca taifesine vergi memurları zamanında gelmeyince vergilerini suya atarak Ağa Han'a ulaştırmaya çalışmışlardır. Yazarın zamanında yaşayan Ağa Han oldukça zengin bir kimse olup vaktini Avrupa'da geçirmektedir. Yakın zamanda tekrar evlenmiştir. Nikâhı, resmi ve dini olarak kıyılmıştır. Dini nikâhının duası Paris'te Fransızlar'ın bağışladığı eski bir camiide yapılmıştır. Ağa Han İngiltere ve Fransa'da sıklıkla bulunan bir adamdır. Hatta İngiltere'de yapılan at yarışlarında yüklü bir miktar para kazandığı ve kumara düşkün olduğu bilinmektedir. İngilizler kendisine hak etmediği halde prenslik sıfatı ve Hint limanların birinin de hakimiyetvermişlerdir.

Yazar, Ağa Han'ı 1910'da Hintli ve Afrikalı öğrencileri okutmak gayesiyle, bir cami cemiyeti kurduğunda tanıdığını dile getirmektedir. Adliye Hâkimliği'nden emekli olan Emir Ali isimli bir kişi tarafından her ne sebepleyse Hristiyan, Yahudi, İngiliz memurlarından oluşan bir cami komitesi oluşturmuştur. Ağa Han bu komiteye başkan olarak seçilmiş ve yazarda bu komitede sadece bir üye olarak alınarak, kendi oluşturduğu komite için topladığı paraya da el konulmuştur. Yazarın bir süre sonra

komiteyle ilişkisi kesilmiştir. Komite için toplanan paralar ise Emir Ali'nin idaresi altında bir İngiliz Hilali Ahmer Cemiyeti kurulmasında harcanmıştır.

Ağa Han ve hoca taifesi Hindistan içinde çok büyük bir mevki işgal etmezler. Hindistan'da yaklaşık olarak yetmiş milyon Müslüman bulunur. İslâm âleminin düştüğü yanlış, Hindistan'ı küçük bir bölge gibi algılamaktır oysaki burası neredeyse bir kıta görünümündedir ve birçok milletten insanla örülüdür.

2.12. Küçük Asya Yezidîleri'nin Şeytana Tapmaları

çv. Abdülkadir [İNAN], sy. 20

Konu

İ. Joseph'in "*Devil Worship: The Sacred Books and Traditions of Yezidîs*" adlı eserinin A.A. Semenov tarafından incelenmesi üzerine yazılan makalenin tercümesi olan bu makalede, Yezidîler'in kutsal kitapları *Kitabü'l Cilve* ve *Mushaf-ı Riş* üzerinde durulmuştur. Derginin üçüncü ve dördüncü sayılarında yayımlanan "Yezidî" makaleleriyle benzer içeriktedir.

Özet

Rusya sınırlarında Kafkas ötesinde Türkiye, İran civarında yerleşik bulunan ve Yezidî olarak adlandırılan Kürtçe'nin Kurmanca lehçesini konuşan bir topluluk mevcuttur. Bu zümre ile ilgili bilgilere Rus edebiyatında Baron Agust von Haksthasusen Zakavkasiy Kray, S.A. Egiazarev'in "*Erivan Vilayetlerindeki Kürt Yezidîlerin Hukuk ve Etnografyalarına Dair Mustahar Taslak*" adlı eseri, Prof. Marr'ın "*Yine Çelebi Kelimesi Hakkında*" isimli makalesi bu konuya ışık tutacak cinstendir. Joseph'in Musul'da bulunduğu sırada edindiği bu kitap, Yezidîler'in kutsal kitapları olan *Kitabü'l Cilve* ve *Mushaf-ı Riş* ve bir ekten ibarettir. *Kitabü'l Cilve*, Yezidîlerin en büyük azizi olan Şeyh Âdiy'ye dayandırılmaktadır. Bir mukaddime ve beş bab'dan ibaret olan bu kitapta mezhebin öğretileri yazılmıştır. *Mushaf-ı Riş* ise *Kitabü'l Cilve*'ye nazaran daha kapsamlı olup, içeriğinde Yezidîler'in yaratılış, Tufan gibi olaylar hakkındaki akidelerine temas eder ve Yezidîler bu kitapta soylarını Yezid b. Muaviye'ye dayandırmaktadırlar. İlave'de

ise, Yezidîler'in akide ve ayinlerine ait bilgiler, Kürtçe Yezidî dualar, Yezidîlik'teki ruhani sistem ve Yezidîler'in askerlikten muafiyetleri için 1872'de pahişaha yazdıkları mektup bulunmaktadır. Kitabın mukaddimesinde Yezidîler'in inançları, öğretileri, Şeyh Âdi hakkında bilgiler bulunmaktadır. Buna göre Şeyh Âdiy'nin tam adı Şerefettin Ebü'l-Fazali Adiy b. Müsafir b. İsmail b. Musa b. Mervan b. el-İhsan b. Mervan'dır. Abdulkadir Geylani zamanında ortaya çıkmış ve Laleş dağına yerleşmiştir.

Birinci Bölüm : “Ben ezelden beri vardım ve ebediyete kadar varolacağım. Bütün yaratılanlar benim işlerimi görürler. Her devirde yeni bir rehber gönderirim ve her devirde bu rehberlerin işi değişir. Bana inanıp benden yardım isteyenlerin derhal yanında olurum, bana muhalefet edenin karşında dururum. Diğer ilahlar benim işlerime karışmazlar. Haricilerin elinde olan kitaplar tahrip edilmiştir ve bunlar batıldır. Benim talimatlarıma uyanları mutlu eder huzura kavuştururum.”

İkinci Bölüm : “Yerin üzerinde ve altında olan herşey benim elimdedir. Kimse benim işime karışamaz. Bana yabancı olanlarla dostluk etmem. Deneyimlilere işlerimi teslim ederim ve onlarda emir ve talimatlarıma göre hareket ederler. Bana inanlara ve itiat edenlere her fırsatta görünürüm. Ben mutlu ve mutsuz ederim, zengin ve fakir ederim. Bana karşı duranların üstüne hastalık ve belagönderirim. Bana inananlar normal insanlar gibi ölmezler. Ben eğer istersem onları ikinci veya üçüncü kez dünyaya yine gönderirim.”

Üçüncü Bölüm : “Bana inanları kitapsız da doğru yola sevk ederim. Benim emirlerime karşı gelenleri diğer tarafta cezalandırırım. Bütün kara hayvanları, gök kuşları ve deniz balıkları benim elimdedir. Saklı ve gömülü definelerin yerini ben bilirim. Yabancıların bana karşı gelmesi kendi zararlarına olur. “

Dördüncü Bölüm: “Adaletimi benden başka diğer ilahlara vermem. Dört element ve dört zaman ve dört erkân tarafımdan insanların iyiliği için yaratılmıştır. Yahudi, Müslüman, Hristiyanların benim kitabıma uygun olan sözleri doğrudur. Bunun dışındakiler kabul edilemez. Üç şeyden nefret ederim. Bana inan kimseler biraraya gelsinler ve böylece düşmanlara karşı güçlü olsunlar. Yabancıların yanında

adlarını ve sıfatlarını zikretmesinler. Çünkü yabancıların ne yapacaklarını bilemezler. “

Beşinci Bölüm: “Bana iman edenler! Bana ve şahsıma saygıda kusur etmeyin! Kitabınızı Yahudi, Müslüman ve Hristiyanlara vermeyiniz ki onlar kitabınızı bozarlar. Kitabınızı iyice ezberleyin ki bozulmasın.”

Mushaf-ı Riş: Öncelikle Allah beyaz bir inci halka ve bir kuş yarattı bu halkayı kuşun üzerine koydu ve kuş bu halkayı kırk bin sene sırtında taşıdı. Sonra Allah melekleri yani onların yeryüzündeki karşılıklarını yaratmaya başladı:

Pazar: Azazil (Melek Tavus)

Pazartesi: Derdaili (Şeyh Hasan)

Salı: İsrail (Şeyh Şemsettin)

Çarşamba: Mikail (Şeyh Ebu Bekir)

Perşembe: Cebrail (Şecaattin)

Cuma: Şemrail (Nasreddin)

Cumartesi: Nurali (Fahrettin)

Melek Tavus’u bunların reisi yapan Allah, yedi kat göğü ve yedi kat yeri yarattı. Fahrettin, insan, hayvan, kuş ve vahşileri yarattı ve onları keten torbalara koydu bu sırada inci ortaya çıktı ve Fahrettin’in bağırişıyla inci dört parçaya bölündü. Bu parçalar denizi meydana getirdi. Dünya yuvarlak hale geldi. Allah Cebrail’i kuş suretine bürüyüp, dünyayı yaratması için gönderdi. Sonra bir gemi yaptı ve bu gemide bin yıl oturdu sonunda “Laleş” dağında oturdu. Yeryüzünü yaratan Allah, Cebrail’den incileri istedi. Cebrail iki inci parçasından birini yerinaltına diğerini semanın kapısına yerleştirdi. İncinin kırıntılarını göğe süs olsun diye koydu, ziynet olsun diye meyveli ağaçları yarattı. Sonra yeryüzü üzerine gökyüzünü koydu ve buradan meleklerle seslenerek Âdem ve Havva’yı yaratacağını buyurdu. Bunlardan da Şahar b. Cebri dünyaya gelecek ve Melek Tavus’a hizmet edecekti. Bu adamdan doğacak millete ”Yezidi “ denilecekti. Sonra Allah’ın emriyle Şeyh Abidin Müsafir Laleş’e gitti. Karadağa inen Allah otuz bin melek yaratıp bu melekler kendisine kırk bin sene hizmet ettikten sonra onları Melek Tavus’a emanet

etti. Kudüs'e inen Allah, Cebrail'e dünyanın dört bir köşesinden toprak getirmesini emretti. Cebrail'de hava, su, ateş ve toprak getirdi ve böylece ilk Âdem'i yaratan Allah, Cebrail'e onu Firdevs cennetine götürmesi ve orada buğday hariç herşeyden yemesini emretti. Âdem yüz sene cennette kaldıktan sonra Melek Tavus Allah'a gelip Âdem'in nasıl çoğalacağını sordu. Allah'ta Âdem'i Melek Tavus'a teslim ettiğini söyledi. Ardından Melek Tavus Âdem'e gelerek buğday yeyip yemediğini sordu Âdem'den olumsuz cevabı alınca ona yemesi gerektiğini söyledi. Âdem buğdayı yiyince karnı şişti ve Melek Tavus onu cennetten çıkardı bu sırada bir kuş gelip Âdem'i gagaladı ve Âdem'e bir delik açarak rahat etmesini sağladı.

Cennetten çıkarıldığına yüz sene boyunca ağlayan Âdem sonunda affedildi ve sol koltuğunun altından Havva yaratıldı. Hayvanlarda yaratıldıktan sonra Âdem ile Havva arasında neslin kimin üzerinden yürüyeceği tartışması oldu ve her ikisi de tohumlarını bir testi içine koyarak mühürlediler ve dokuz ay boyunca beklediler. Dokuz ayın sonunda Âdem'in testisinden bir kız ve oğlan Havva'ninkinden çürük haşerat ve pis koku ortaya çıktı. (Âdem'den olan bu kız ve erkek çocuk Yezidîler'in atalarıdır.) Sonrasında Âdem ile Havva cinsi münasebette bulununca Havva bir oğlan ve kız doğurdu. (Diğer insanlar bu nesildendir.) Melek Tavus yeryüzüne inerek Yezidî milletini oluşturdu ve onları hükümdar kıldı. Bunlar eski Asur hükümdarlarıydılar. Nesruh Nasirettin, Kamuş Melik Fahrettindir. Dört hükümdar sevilmez. İsa'dan önce Yezidîler'in dini Mecusilik'ti ve ne Müslüman ne Hristiyan ne de Museviler onları bertaraf edememişlerdi çünkü Allah onlara ezeli ve ebedi bilgileri öğretmişti.

Yer ve gök yaratılmadan evvel denizlerde gezen Allah birinci yaratmış ve ona kırk sene hükmetmişti. İnciyi ayağıyla ezmesi suretiyle inciden çıkan çığlık dağları ve gökleri oluşturdu. Gökyüzüne çıkan Allah eline kalemi alıp yazdı ve kendi nurundan altı Tanrı daha yarattı ve bu Allahlar'dan başka şeyler yaratmasını istedi. Onlardan biri çıkıp güneşi, biri ayı, diğeri semayı, beşincisi yıldızı, altıncısı cennet'i yedincisi ise cehennem'i yarattı. Bundan sonra Âdem ile Havva yaratıldı. Nuh Tufan'ından başka tufanların da olması mümkündür. Yezidî halkı "Naumi" sülalesindedir. Gemi Musul'dan beş fersah ileride durmuştu. Sencar dağına oturmuştu ve sonrasında da Cudi dağına oturdu. Tufan'dan bu yana yedi bin sene geçmesine

karşın her bin senede bir ilahlardan biri yeryüzüne inip kanunları belirler. Son zamanlardaki ulûhiyet biraz daha fazla kaldı. İsmailîlerin peygamberi olan Muhammed’i dahi onlar eğittiler. Muhammed’in Muaviye isimli bir hizmetçisi vardı. Birgün bu hizmetçi onun saçlarını keserken kanattı ve kanın yere damlamaması için onu yaladı. Nitekim Muhammed bundan sonra Muaviye’nin kendisine karşıt ordular kuracağından bahsetti o da evlenmeyeceğini söyledi. Allah Muaviye’ye akrep gönderdi ve o akrepler onu soktu evlenmesini tavsiye ettiler. Buna razı olsa da neslinin devam etmemesi için yaşlı bir kadınla evlenen Muaviye’nin karısı Allah’ın mucizesiyle genç bir kadın oluverdi. Bu kadın hamile kalınca ”İlahı Yezid” dünyaya geldi. Yezid yedi İlahtan biridir. Şekli horoz şeklindedir ve onun ismi yalnızca Yezidîlerce zikredilebilir. Şeytan, mel’un, la’net gibi kelimeleri telaffuz etmek caiz değildir.

Yezidî peygamberlerinden Hassiah’ın ismine benzediğinden marul yemek, Yunus peygamberden dolayı balık ve peygamberlerden birinin koyunu olan geyiği yemek yasaktır. Duran suyu geçmek, oturarak elbise giymek, diğer kavimler gibi tualete yıkanmak haramdır. Yahudi, Hristiyan ve Müslümanlar Melek Tavus’a düşman oldukları için o da onlara görünmez.

Bundan sonra Melek Tavus gökyüzüne dönmüştür. Yedi ilahtan biri sancaklar yaptırmış ve Süleyman Hâkim’e bunları teslim etmiştir. Onun ölümünden sonra sancak Yezidîler’e geçmiştir. Sancağın önünde halk Kürtçe “Daima uyanık ve şen olan Allah’a hamdolsun” şeklinde ilahiler söylemektedirler.

Siyah Kitap’a göre Yezidî hiyerarşisinde yedi mertebe mevcuttur ki; Şeyh, Şeyh Âdiy’nin türbedarı ve Hasan Basri’nin torunudur, isteyenlere cennetten arsa satmaktadır. Emir, Yezid’in torunları olup dünya işleri hakkında karar merciidirler. Kavaller, müzik ve ilahilerle ilgilenen kısımdır. Pirlar, şeyhlere nezaret ederler. Kuçekler, dini rüyaları tabir ederler. Fakirler, çocukları okutmak, tambur çalmak bunların vazifesidir. Mollalar; çocukları okutmak, dini merasim yapmak, kitapları muhafaza etmek gibi görevleri vardır. Sancakları kontrol ederler ve birini Halatana’ya, birini Halep’e, birini Rusya’ya diğerini de Sencar’a gönderirler. Götürmeden evvel Şeyh Âdiy türbesinde vaftiz ederler. Yeni doğan çocuklara vaftiz şu suretle yapılır:

Şeyh çocuğunun elbisesini çıkararak üç kez suya batırır. İkinci kez batırdığında “Sen Yezid’in kuzususun, ona kurban olabilirsin”der. Çocuk erkekse vaftizden oniki gün içinde sünnet edilir. Sünnet merasiminde anne baba bulunur. Çocuğun başında duran iki kişiden biri ameliyatı yapar ve diğeri de “Ben Yezid’in kuzusuyum” der. Sancakları taşıyıp köy köy gezen Kavaller Şeyh Âdiy’nin türbesinden toprak alırlar ve gittikleri yerlere verirler. Gidecekleri köye yaklaştıklarında haber gönderirler. Bu dört sancak dışında üç sancak daha vardır. Bunlardan ikisi Şeyh Âdiy’nin türbesinde biri de Musul’da Bahazani köyünde saklanmaktadır. Kavaller her dört ayda bir seyahat edip emirin bulunduğu yere gelirler. Yola çıkarken acı su ile yıkanır vücudlarını yağlar.

Yeni senenin ilk günü olan “Ser sale” de (Nisan ayının ilk haftası ya da ortaları) kurbanlar kesilir. Bunlar arefe gününde pişirilir. Senenin ilk günü mezarlıklara sadaka verilir. Kızlar kırmızı renkli çiçekler toplayıp kapılara asarlar ki bu, bu evdekilerin vaftiz olduklarına işarettir. Sabahleyin bütün evlerin önü kırmızı çiçeklerle çevrili olup kadınlar yemek verirler. Kavaller sadaka için mü’minleri şevklendirirler.

Sersale günü saz çalınmaz. Bugün Allah’ın yeni sene için kanunlar hazırladığı gündür. İlahiler okunarak Allah’ın yeryüzüne inişi sevinçle kutlanır. Ulûhiyet oruç tutanlara karşılığını verir ancak Şeyh Şems’in suretlerine tapmak oruçtan daha sevaptır. Yazın ya da kışın gelen kırk günlük oruçtan sonra bazı Yezidîler Kuçekler’e ziyafet verirler. Kuçek bu ziyafetin sancak sadakası olduğunu söylerse o zaman ziyafet veren oruçtan muaf olmaz. Vergi toplayanlar, istediklerini alıncaya kadar, kişi hastalanıncaya kadar onu döverler. Cuma günleri putlara saygı gösterilir ve Kuçekler müezzin damında ahaliye çağırırlar. Kavallin traş olmaması gereklidir.

Yeni evlenenler Kuçek’in evine giderek bir ekmek almalı ve onu ikiye bölerek yemelidir. Bunun yerine Şeyh Âdiy’nin türbesinden alınan tuz da yenilebilir. Senenin ilk ayı olduğundan Nisan’da evlenmek Kavaller haricinde herkese yasaktır. Adîy soyundan kimse Kuçek kızla evlenemez sınıflar arası evlilik yasaktır ancak Emir bu yasağın dışındadır. On yaşından yetmiş yaşına kadar evlenilebilir. Gelin güvey evine giderken her cami ve kilisede dua etmelidir. Güvey gelin eve geldiğinde itaatkâr olması için ona bir taş atar ve yardımsever olması için de başının üzerinde

ekmeği böler. Çarşamba ve cuma geceleri karısıyla beraber yatamaz. Buna muhalefet edenler kâfirdir. Bir kimse komşusunun karısını çaldığında bu ona ganimettir. Mehir alınmaz. Bir kadın arsa gibi alınıp satılabilir. Eğer kız evlenmek istemezse babası bir miktar kefarete parası vermek zorundadır.

Yezidîler inanç sistemleri hakkında düşünülecek olursa Allah denilen ulûhiyete ve bundan daha aşağı seviyede olan ulûhiyete inanırlar. Bunlar; Melek Tavus, Şeyh Âdiy, Yezid'tir. Bir vücut teşkil eden üç' türler. Yezidîlerin Allah hakkındaki düşünceleri düşünceden ziyade şekildir. Yezidîlerin Müslüman, Yahudi ve Hristiyanlarla birleştikleri tek nokta; Allah'ın şahsiyet olmasıdır. Yezidîliğe göre Allah yalnız kâinatın yaratıcısıdır ama kâinatın işleri ile senede bir sefer ilgilenir. Allah Hüda şeklinde isimlendirilir ki bu bir kuş şeklinde (Melek Tavus), bir yaşlı şeklinde (Şeyh Âdiy) ve bir genç adam (Yezid) 'dir. Tavus kuşu sembolünün sebebi, İslâm âleminde tavus kuşunun kibiriyet sembolü olduğu zannındandır. Oysaki İslâm âleminde tavus kuşu, güzelliğin ve nefasetin temsilcisidir. Hatta "Tavusiye" adlı tarikat bu sebeple ortaya çıkmıştır.

Yezidîler'de Melek Tavus'un önemi *Mushaf-ı Riş*'te Allah'ın ona tüm kâinatı vermesiyle anlaşılır. Bütün azamet ve haşmeti Melek Tavus kelimesi anlamlandırır. Hristiyan âleminde bu isimler Fecir, Şafak, Lucifer vb.'dir. Yezidîler'in şeytana tapmaları konusunda genel iki görüş vardır. Bunlardan biri, şeytanın gazabından korkmak ve onu merhamete getirmek için diğeri ise Allah'a karşı olan isyanında cezasını geçiçi olarak çekeceği ve tekrar gökte yer alacakları içindir. Bu düşünceye göre Allah ile Melekler arasındaki olaylara insanlar müdahale etmemelidir. I. Joseph ise meseleye farklı bir açıdan bakarak, Melek Tavus ile ilgili Yezidîler'in kutsal kitaplarında herhangi bir cezalandırma söz konusu olmadığını ve yedi ilahtan biri olduğu için ona tapıldığıdır. İkinci ilah olan Şeyh Âdiy eğitim için gönderilmiştir. Ölmemiştir ve ölmeyecektir. Şeyh Âdiy Ruhulkuddüs olup küçük peygamberlere yansır. İslâm âlimlerine göre Şeyh Âdiy Sünni ulemasından olup, Şafii mezhebine mensuptur. Dünya halinden uzaklaşarak Musul'a gelen Şeyh Âdiy'ye Hakkar, dağlarına yerleşerek burada kendine bir zaviye yaptırdı, 557/1161'de ya da 555/1160'da öldüğü sanılmaktadır.

Tarihte XII. yüzyılda yaşayan Sufi Şeyh Âdiy ile XIII. yüzyılda yaşamış bahçıvan Kürt Şeyh Âdiy vardır. Bazı metinlerde Arap sufisi Şeyh Âdiy değil, Kürt bahçıvanı Şeyh Âdiy'nin türbesi gösterilmektedir. Müritler Şeyh Âdiy için on beş yirmi Nisan arası her sene bayram yaparlar. Yezidîler, kendilerinin ve atalarının Yezid soyundan geldiğine inanırlar ve mabetlerinin bir köşesinde “Melik Yezid Rahmetullah aleyh”, diğer bir köşesinde ise “Şeyh Âdiy Rahmetullah Aleyh” yazılıdır. Joseph'e göre Yezidîler'in soyu Yezid b. Unays'a dayalıdır. Bu kişi İslâm'ın ilk zamanlarda Harici bir mezhep kurmuştu ki buna göre Acemlerden bir peygamber gelerek Resul Muhammed'in şeriatını ortadan kaldıracaktı. Şehristanî bu kişi hakkında genel şeyler bahsetmekte, Şeyh Âdiy'nin ulûhiyet seviyesini çıkarılmasından ya da Yezidîlerin şeytana tapmalarından bahsetmemektedir. *Kitabü'l Cilve* de Şeyh Âdiy'nin sülalesi “Mervan b. El-Hakem”e kadar çıkarılır.

Yezidîler'e göre Yedi ilah, Yedi şeyh'ten ibaret olup bunlar şunlardır: Şeyh Abdülkadir Geylani, Şeyh Âdiy'nin muasırı Hallac-ı Mansur, Şeyh Hasan Basri, Fahrettin el-Tabaristan al Kayizi. Bu kişileri bazıları melek bazıları ulûhiyet olarak görür. Joseph'e göre bu, insanların insanlara tapma ihtiyacından gelir ki Eski Mısır'da da zaten durum böyledir. N.Marr'a göre bugün Yezidî olarak tarif edilen halkın gerçek ismi “Çelebi” yani Allah'a ibadet eden kimse demektir. Yezidî ismi ise “İzed” yani Allah kelimesidir. Erivan'da “Ezdi” olarak tabir edilirler. Bu da Farsça da aynı karşılığa denk gelir. Yezidî isminin kökeni ile ilgili söylenen fikirleri özetlerken şunlar da göz önünde bulunudurulmalıdır. Çitral, Kancut, Afganistan'da “Mervani” denilen bir meshep mevcuttur ki bunlara “Yezidî” derler. Bunlarla ilgili yeterince bilgi sahibi olunarak Küçük Asya Yezidîleri konusu daha ayrıntılı olarak aktarılabilir.

2.13. İslâm Menabiinde Şamanlık

Y. Ziya [YÖRÜKAN], sy. 21

Sümeniye ya da Şemeniye

Konu

İslâm dünyasında yazılan eserlerde, eski dinler hakkındaki bilgiler çok karışıktır. Şamanlık, Sabilik, Mecusilik, Budizm gibi dinler daima birbirine

karıştırılmıştır. İslâmda düşünsel hareket başladığı zamanlarda Sabilerden ve Mecusilerden yaşayanlar ve bu dine bağlı olanlar bulunduğu ve bunlardan birçok yazarlar yetiştiği halde bu dinlerin tarihi süreci hakkında hiçbir eserde yeterli bilgi verilmemiştir.

Bugüne kadar Şamanizm ile ilgili ulaşılan bilgiler genellikle dağınık halde bulunmaktadır. Bu makalede Ebu Reyhan el-Birunî'nin Avrupa'da basılmış olan iki eseri, *Kitab-ı Malil hint* ile *Asar-ı Bakiye*'si üzerinden Şamanizm hakkında bilgi verilmektedir. Bu kaynaklarda Şamanizm kelimesi daha ziyade sümeniye şeklindedir.

Sümeniye terimi üzerinde araştırma yapmayan birçok bilim adamı, bu dinin Budizm olduğu sanmışlardır. Hatta bu hatayı Barthold' da yapmış, İbn-i Nedim'in *Fihrist* isimindeki eserinden yaptığı çeviriyi Budizm olarak yapmıştır.

Şerh-i mevakif'teki tanıma göre : “Sümeniye, Sumenat'a mensuptur. Bunlar putlara tapanlardandırlar ve ruh göçüne inanırlar, histen başka bilim yolu yoktur, derler”. *Mevakif*'te bunların usa vurma ve sonuçlandırmayı kabul etmemelerine ve duyulardan başka hiçbir şeyin bilim ifade etmediğine dair mantık çerçevesi içinde tartışmalar uzun uzun anlatıldığı ve yorumlandığı halde din ve iman konusunda bunlardan başka bir bilgi yoktur. Teftazani'den önceki iki-üç yüzyılda konum ve durum buna yakındır.

İbn-i Nedim *Fihrist*'te Horasanlı bir kimsenin kitabından okuduğuna göre Sümeniye'nin peygamberinin Budasef olduğunu söylemektedir. “Maveraünnehir halkının çoğu İslâm'dan önce ve daha eski zamanlarda bu mezhepte idi. Sümeniye, Sümeni'ye mensup anlamındadır. Bunlar dünyanın bütün insanlarından ve bütün dinlerin bağlılarından daha cömerttirler. Bunlar sözlerinde ve işlerinde bu şekilde davranırlar. Onlara göre hayır demek şeytan işidir, onların mezhebi ise şeytanı kovmaktır.” İbn-i Nedim, Çin dini'nden söz ederken bir yerde, Hristiyan bir misyonerden aktararak, halkın çoğunun Setürve ve Sümeniye mezhebinden olduğunu yazdığı halde, konunun sonunda da imparatorun ve ileri gelenlerin dinlerinin Setürve ve Sümeniye olduğunu yazmaktadır. Aynı eserde Hint dinlerinden ve Buda'dan

sözederken Budasef'in, Hintlilere Allah tarafından gönderilmiş bir peygamber olduğunu söylemektedir.

Bu üç gruptan birincisi Şamanlığa, ikincisi Konfüçyüs dinine, üçüncüsü Budizme karşılık gelir.

Ebu Zeyd-i Belhi, *Kitabü'l Bedi vettarih*'de Hint dinlerini başlıca iki asla indirgemektedir. Bunların biri Sümeniye, diğeri Berahime'dir. Sümeniye (diğer nüshada Şemeniye yazılmıştır) Muattıla denilen mezheptir demektedir. Ebu Zeyd-i Belhi'ye göre Muattıla, çeşitli adlarla anılır; Melahide, Dehriye, Zenadika, Mühmele, Bâtniye gibi. Bunlarda Tanrı düşüncesi yoktur. Diğeri bir yerde: Sümeniye iki gruptur. Bir grubu Büdd'ün gönderilmiş peygamber olduğuna inanırlar, diğeri grup Büdd'ün insanlara o şekilde görünmüş olan Allah'ın kendisi olduğuna inanırlar demektedir.

Aynı yazar, Çin halkının dinlerini açıklarken; bunların tamamen Setürye ve Sümeniye olduğunu yazdıktan sonra, Sümeniye sözcüğünü söz arasında kâhinler anlamına kullanmakta, böylece Türk dinlerinden sözederken, Kırgızlar'da Hristiyanlık ile Sümeniye dini bulunduğunu yazmakta ve ayrıca Kırgızlar'ın ise putlara, göğe, güneşe taptıklarını yazmaktadır. Sonra Setürye dinlerinden sözederken Sümeniye'yi de bu dinlerden saymaktadır.

Ebu Reyhan-ı Birunî'nin verdiği bilgiler ise daha sağlam sonuçlara yöneltmektedir. Öncelikle bu kişi, diğeri Sümeniye diye yazdıkları sözcüğü Şemeniye diye yazmaktadır. Ona göre: "Budasef'in, dinlerin ve şeriatların çıkışından önceki en eski dindir. İnsanlar dinlerin çıkmasından önce dünya yuvarlığının doğu tarafında otururlardı. Şemenilik bunların dinidir. Bunlar putlara taparlar ve bunların kalıntıları Hint'te, Çin'de Dokuzguzlar'da bugüne kadar mevcuttur. Horasan halkı bunlara Şemenan derler. Hind'e komşu olan Horasan sınırında halen bunların eserleri, putlarının baharları ve ferharları meydandadır. Bunlar dünyanın önceliğine ve ruhgöçüne inanırlar. "Bu sözler Şemeniyenin, Buda dininden önce varolan Şamanlıktan meydana geldiğini gayet kesin ve açık olarak anlatır.

Birunî, ilk peygamberin Hint'te çıkan Budasef olduğunu, sonra diğeri sayfada Budasef'ten önceki dinin Şamanlık olduğunu, diğeri bir yerde Budasef'in

Hürmüs'den ibaret olduğuna inananlar bulunduğunu yazmaktadır. Burada Buda sözcüğünü Budasef şeklinde yazdığı halde Mani'nin Taburkan ismindeki kitabından aktardığı alıntıda Hint ülkesinde çıkan peygamberi Büdd şeklinde yazmıştır. Ama İbn-i Nedim'in yukarıda çevrilen paragrafı Būd ile Budasef'in birbirine yabancı olmadığını göstermektedir. Biruni'nin *Mani* kitabında kelimeyi Būd şeklinde görmüş olması bu şekilde sağlamlaştırmaya sebep olabilir. Yoksa Budasef, Buzasef ya da Budasep sözcüğünün Buda'yı anlattığına şüphe yoktur. Barthold bile "*Orta Asya'da Hristiyanlık*" adlı makalesinde, İbn-i Nedim'e uyararak Budasef'ten Buda anlaşılmalıdır, demektedir.

Öyle görülüyor ki, Budizm; Müslümanların Hind'i tanıdıkları zamanda Hind'den çıkarak Şamanlar arasına iltica etmiş ve onunla karışmış bir halde bulunduğu için her ikisinin aynı ad altında anılmasına sebep olmuştur. Ama sözcüğün aslı Sümenatla bağlı demek değil, doğrudan doğruya Şamanlığa bağlı demektir. Nitekim Biruni'nin, Horasanlıların bunlara Şemenan dediklerini yazması, bu görüşü doğrulamaktadır. Şemen sözcüğü, Bürhan Katı'ya göre putperest ve putatapar demektir ve Şemenan bunun çoğuludur.

Kamus-u Arabî'de; "Sanem sözcüğü Şemen'den arapçalaşmıştır ve çok Tanrılıların taptıkları put demektir" denilmektedir. Dumezil'in *Dinler Tarihi*'nde Şaman, Moğolca olarak geçer. Dökini'nin *Tarih*'inde Çinlilerin bu sözcüğü Sammen yahut Şamen okuduklarını yazdığı gibi Sibiryaya Tonguzları'nın Şaman ya da Saman dediklerini anlatır.

Ziya Gökalp göre ise Eski Türkler sihirbazlarına "kam" adı verirlerdi. Tibetliler buna "kaman", Avrupalılar'da "şaman" dedi. Oysa Ebu Reyhan, Şamanlığın bütün dinlerin çıkışından önce var olduğunu ve Şemenilik adıyla anıldığını ve Horasan halkının bu deyiimi eskiden kullandıklarını anlatır. Türklerin dinine bu adı İranlıların koymuş olması olasılığı da yoktur. Sözcüğün eskiliği, bu olasılığa engeldir. Bundan dolayı Türklerin içinde doğmuş Hint, Çin ve Türk dinlerini dikkatle incelemiş olan Ebu Reyhan'ın yazılarına dayanarak, sözcüğün katkısız Türkçe ve İran'la eskiden alışveriş etmiş olan Batı Türkleri'nin lehçesinden olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Sözcüğün İranlılara Türklerden geçmiş olması kesinleşince yine Türkler arasında doğmuş ve evrensel bir filolog olan Kamus sahibi

de bu sözcüğün Araplara sanem şeklinde geçmiş olduğunu yazmasının önemi tamamen anlaşılır. Araplarda puta verilen adın doğudan, Türklerden gelmesi, eski putataparlık dininin kökenini göstermek bakımından da önemlidir. Bu nokta Birunî'nin, "Dinlerin çıkışından önce yeryüzündeki insanlar Doğu'da oturlardı ve bunlar Şamani dinine mensup idiler" tezine haklı olarak ipucu oluşturmaktadır.

Birunî, Şamanların Hind'e komşu olan Horasan sınırındaki eserlerinden ve putlarının baharları ve ferharlarından da söz etmektedir. Türklerin dini söz konusu olan yerlerde, örneğin *Kitabü'l Bedi vettarih* Sümeniye'nin ibadet için putlarına mahsus ferharları vardır ve benzeri kitaplarda bahar ve ferhar sözcüklerini görüyoruz. Burhan-ı Katı "Bahar, Çin ülkesinde bir puthane ve Türkistan'da bir ateşgededir. Put ve sanem anlamına da gelir, Ferhar Türkistan'da Hata (Hotan olacak) ile Kaşgar arasında bir şehirdir. Halkı yüz güzelliğiyle ünlüdür ve bir puthane adıdır" demektedir.

Divan-ı Lügat-ı Türk'de ise, Türklerin ilk Müslümanlık devrinde Uygurlar üzerine yaptıkları bir akını anlatan şu iki dize görülmektedir:

Gelengiz leyu aktımız, kendler uza çıktımız,

Furhan efin yıktımız, burhan uza sıktımız.

"Sel gibi aktık, şehirler üzerine çıktık

Put evini yıktık, put üstüne sıçtık"

Bu iki dizede Furhan ve Burhan sözcükleri put ya da putlar anlamına geçmektedir. *Divan-ı Lügat'ta* Burhan, sanemdir. "Bezri Burhan dümyedir" deniliyor. Dumye, Arapça'da mermerden yontulmuş ya da işlenmiş puta denir. İbnü'l Mühenna, nakşın Türkçesinin bezir olduğunu yazmaktadır. Bu sözcük Türklerde ustalıkla işlenmiş putlar bulunduğunu anlatmakla beraber bahar ve ferhar sözcükleri hakkında Burhan-ı Kat'ın verdiği bilgiler, bu sözcüklerin Türklere özgü olduğunu göstermektedir. Olasıdır ki yukardaki dizelerde ferhan, ferhardan meydana gelmiştir. Eğer düşünce gerçekleşirse bu iki sözcük, Araplara ve Acemlere Şemen sözcüğü gibi Türklerden geçmiş olur. Put sözcüğü de aynı önceliğe erişmektedir. Mahmut Kaşgari, İranlıların ve Arapların birçok sözcükleri Türkçeden aldıklarını yazmaktadır.

Arabi Kamus'ta; "Bud sözcüğü Farsça olan büt sözcüğünden Araplaşmıştır, buthaneye de denir" denilmektedir. Şehristanî *Milel ve Nihal*'de; but şahs-ı insanı, İbn-i Nedim *Fihrist*'te tekilidir şeklinde ifade etmektedirler. Mahmut Kaşgari'ye göre Türkçe'de insanın boyuna, şekil ve endamına buz denir, uzun buzlu kişi, uzun boylu adam demektir. Din uzmanlarının bud'de verdikleri anlam, Mahmut Kaşgari'nin açıklamasına tamamen uymaktadır. "zal" ile "dal" harflerinin ise Türkçe'de "d" ve "z" (hizmetin hidmet, Budasef'in Buzasef sözcüklerinde olduğu gibi birbirinin) yerine geçtikleri bilinir.

Öyle görünüyor ki Türklerde but ve buz sözcüklerindeki anlam yakınlığı bu sözcüklerin diğer dillere bud ve but şeklinde her iki mana ile geçmiştir. Eğer bu yorum kesinleşirse Buda sözcüğünün çözümüne ve kökenine doğru da bir adım atılmış olacaktır. Çünkü Buda bir kişi adı değildir, Şamaniye ve hatta ondan önce ve muhakkak ondan sonra, birçok kişilere verilmiş bir unvan ve Arap kaynaklarının çoklukla belirttiklerine göre peygamber ya da Allah sembollerine ve putlara verilen bir isimdir.

Olasıdır ki buldukları çevre ve yaşadıkları yüzyıl nedeniyle Budizmi ve Şamanlığı daha yakından bilmeleri gereken ve çoğu Belhli, Harezmi, Horasanlı ve Maveraünnehirli olan eski dinbilimcilerin, Budizmle Şamanlığı, Sümeniye adı altında birleştirerek yorumlamalarının bir nedeni de budur. Bu fikirler sonucunda kesin olarak ulaşılan sonuç şudur ki, Sümeniye sözcüğünün aslı tam anlamıyla Şamanlığı belirtmek üzere Şemeniye'dir ve Şemeni sözcüğü, sözcük ve anlam olarak Şamani sözcüğünün aynıdır.

İslâm bilginlerinin Orta Asya'yı tanıdıkları devirde Budizm ikiye ayrılmıştı. Kuzey Budizmi ya da Tibet Budizmi ismini alan kısım Budizm esaslarından birçoklarını feda etmek, daha doğrusu Şamanlık dini içinde yokolmak biçiminde, Türkler içine girebilmiş ve bu şekilde kendi içeriğini tanınmayacak bir biçimde değiştirmek durumunda kalmıştı. Budizm'in bu şekli tamamen Şamanlığın etkisi altında yaşıyordu. İşte bundan dolayı dine dair eser yazan birçok bilim adamları, Budizm ile Şamanlığı karıştırmış ve her ikisini bir şey sanacak şekilde, Sümeniye ya da Semeniyeye ismi altında açıklamışlardır. Nitekim bu tarzda hareket eden yazarlara hak verecek nedenlerin birini Dökini'nin Tarih'inde görülmektedir. Dökini diyor ki;

“İsa’nın doğumunun altmışbeşinci yılında, bu Hint dini Çin’e girdiği zaman, Samaniler oraya Fo (Buda)’nın bir eserini getirerek Çince’ye çevirdiler. Bu eser zamanımıza kadar korunmuştur. Bu kitapta en dikkat çekici olan şeyler özetle şunlardır: “Babasını, anasını, bütün akraba ve hısımlarını bırakarak yalnız nefsini öğrenmek ile uğraşan ve Fenafillah dinini kabul eden kimseye Samani denir”. Dökini sonra diyor ki: “Ama Tataristan’da bu din çok fazla değişmiştir. Sibiryaya Tonguzları’nda hiç tanınmayacak bir hale gelmiştir. Oysa onlarda hala Şamanlar yahut Samaniler vardır. Bu barbar halkların gözünde bu filozoflar birer büyücüden başka birşey değildir”. Dökini bile, Buda’nın kitabında sözedilen Samanilerle, Şamanları karıştırmıştır ve duruma göre hakkı vardır.

Sümeniye sözcüğünün adlandırılmasının biri de Buda rahiplerine Samani denilmesinden kaynaklanmış olabilir. Ama Saman sözcüğünün de Şaman şeklinde söylendiğini aynı eserin önemli bir notunda görülmektedir. Bunun hakkında söz, Buda’nın sözkonusu kitabındaki sözcüğün dikkatle çözümlenmesine bağlıdır. Ancak bu şekilde sorun yine çözülmüş olmaz. Çünkü bu olasılık kabul edildiği zaman sözcüğün Semeniye şeklinde okunması gerekirdi. Oysa sözcük bütün eserlerin açıklığına rağmen hiçbir kurala uymayarak Sümenat’a mensup sanılmış ve “sinin” eklenmesiyle Sümeniye okunmuştur. Fazladan Ebu Reyhan’ın; Şemeniyenin, Buda dininden önce varlığına dair açıklaması ve kendinden önce Horasan’da bu sözcüğün Şemeni şeklinde kullanıldığına dair ifadesi bütün olasılıkları kaldırmaktadır.

Bu açıklamaya göre İslâm dünyasında yazılan eserlerde Şemeniye ya da Sumeniye sözcüklerini görüldüğünde ne anlaşılmalıdır? Kesinlikle söylenebilir ki, bunlardan Sümenat ya da Siva mezhebini ya da herhangi bir Hint dinini anlamak tamamen yanlış bir şey olur. Böylece herhangi bir Çin dini’ni ya da Konfiçyüs dinini anlamak da yanlıştır. Budizmi anlamak da böyledir. Şu kadar ki Kuzey Budizm’i, Şamanlık inançlarına karışmış olduğu için bu sözcüğün içeriği kapsamına girebilir. Yazarlar ise çok zaman bu kelime ile Kuzey Budizmini ifade etmişlerdir. Çünkü onlar genellikle Seylan adasını dini merkez kabul eden Güney Budizmi ile tanışmamışlardır. Şu göz önünde bulundurulmalıdır ki, yazarın verdiği bilginin Tibet Budizmine ya da doğrudan Şamanlığa ait olduğunu anlamak ve verilen bilginin değerini ona göre saptamaktır.

Sümeniye dini denildiği zaman bu deyimden anlaşılması gereken anlamı saptadıktan sonra, bu din hakkında ve bununla diğer dinlerin karşılaştırılması konusunda Arapça kaynakların verdikleri bilginin araştırılmasına geçilebilir.

Öyle görünüyor ki Ebu Reyhan, insanlığın başlangıcı olmak üzere Hindistan'ı değil, dünyanın doğu tarafını, yani Türk ülkesini kabul etmektedir. İfadesinden insanların en eski zamanlarda, dinlerin ortaya çıkmasından önce burada oturdukları ve buradan yayıldıkları anlaşılmaktadır. Aynı zamanda bunların yüksek bir uygarlığa ulaşmış oldukları da gösterilmektedir. Bunların daha o zamanlar Yeryuvarlığının, yuvarlak ve sonsuz boşluk içinde devrettiğini ve milyonlarca yıllık ömre sahip olduğu fikrine yükselmiş oldukları gösterilmektedir. Din itibarıyla de bütün dinlere geçtikleri ve bundan dolayı maneviyat alanında diğer uluslardan ileri gittikleri zikredilmektedir.

Ebu Reyhan'ın bu eseri, dinlerin incelenmesine mahsus olmadığı gibi, burada verdiği bilgi, genel hatlara ve dinlerin birbiriyle ilişkilerine dairdir. O, muhtelif dinlerin şu ya da bu memlekete göre aldığı adları ve her ülkede bu dinlere giren özellikleri, ayrıntıları ve zaman itibarıyla bir dinin geçirdiği değişimleri gözönüne almıyor. Bu sebeptendir ki verdiği bilgi içinde Budizm ile Sabilik arasında fark görmüyor. Harranileri, hem Sabiliğin devamı, hem de eski Avrupa putperestliğinin ardılları varsayıyor, hem de bunları Haniflerle birleştiriyor ve bunların hepsinin Sabilikten çıktığını gösteriyor.

Sonra Sabiliğin Mecusilikten ve Mecusiliğin Sabilikten bazı parçaları aldıklarını kaydetmektedir. Bütün dinlerin en eskileri olan bu iki dinin de Şamanlıktan eski kural ve âdetler (nevamis) aldıklarını açıklar ve bütün dinlerin varlığından önce insanların Şamanlık dininde olduğunu belirtir.

İslâm dünyasında kaynak görevi gören bilimsel eserlerde, Ebu Reyhan'ın verdiği bilgiyi doğrulayan diğer bilgilere rastlıyoruz. Ama onlarda, bu dinler hakkında verilen bilgi daha karışıktır.

Dinler ve mezhepler tarihine dair büyük bir kitap yazan İbn-i Hazm ise şu düşünceleri yürütmektedir: “Şemeniler, Budasef'in peygamberliğini kabul ederler. Mecusiler, Zerdüş'tü onaylar, diğerlerini ve Ben-i İsrail peygamberlerini reddederler.

Sabiler, İdris ve diğer peygamberleri kabul ederler. İbrahim’i ve torunlarını inkâr ederler. Maniler, İsa ile Zerdüş’tü kabul ederler. Musa’yı reddederler. Mecusilerin yirmi üçhürbüzleri gelmiştir. Her hürbüzün bir kitabı (sifri) vardı. Ama İskender, İran’ı istila ettiği zaman tüm bu kitapları yaktı”.

Ebussuud ise, Sabiliğin Nuh dini sayıldığını eklemektedir. Böylece Ebussuud, Mecusiliği açıklarken, bazı bilim adamlarının bunların ateşe taptıklarını, bir kısmı Hristiyanlardan çıkmış bir halk olduklarını, diğer bir kısmı ise Hristiyanlık ile Yahudilik dinlerinden birer parça alarak dünyanın ışık ve karanlıktan ibaret iki faslı olduğuna inananlardan ibaret olduklarına inanırlar, demektedir.

Dinler ve mezheplere dair klasik eserini yazmış olan Şehristanî’ye gelince, onun yorumu Ebu Reyhan’ın açıklamalarından çok farklı değildir. Ona göre: Mecusiliğe büyük din ve büyük millet denir. Çünkü Halil İbrahim’den sonra peygamberlerin daveti onun gibi genel değildi. Hiçbirinin Hanif milleti gibi hükümdarlığı ve askerliği, gücü ve büyüklüğü yoktu. Bütün Acem hükümdarları İbrahim dinine ve herbirinin zamanındaki ülkelerde yaşayan bütün halk, hükümdarlarının dinine bağlı idiler. İbrahim zamanında dini gruplar, iki kısımdan ibaretti. Bunların biri Sabilik, diğeri Hanifliktir. Sabiler, Allah’ı tanımak ve onun emirlerine boyun eğmek için ruhani bir aracıya gerek olmadığı fikrindedirler. “Eğer siz kendiniz gibi bir insana itaat ederseniz, zarardasınız” derler. Hanifler ise, Allah’ı tanımak ve ona itaat etmek için insan cinsinden bir aracıya muhtacız derler. Sabilerin “ruhaniler” fikri, ruhanilerin heykelleri olan yedi gezegen ile bazı gezegenlere tapmak şeklini yarattı. Yıldızperestlik ile putperestliğin her ikisi Sabilerin açtığı bu akımdan doğmuşlardır. İbrahim her iki mezheple savaştı ve Hanifliği savunmaya memur oldu. Bu şekilde büyük millet ve büyük şariat olan Hanifliği kararlaştırdı ve onun soyundan olan peygamberler ve özellikle Hazreti Muhammed bu konuda en yüksek dereceye vardı.

Görülüyor ki burada Şehristanî de Sabilik ile eski Mecusiliği ile Hanifi diniyle aynı şey saymaktadır. Ona göre Setürlük, sonradan Mecusi ismini almıştır. Sabilik ise ruhanilere inanmaktan putlar ve heykellere tapınma sistemine düşünce, bozulmuş ve putperestliğe ulaşmış oluyor.

Ebu Reyhan-ı Birunî'nin ve Abdülkerim-i Şehristanî'nin ifadelerinde üzüntü bulunduğu yadsınamaz. İşte bu gibi uzmanların, konuları bu şekilde biçimlendirmeleri, diğer yazarları büsbütün şaşırtmış ve gördüğümüz gibi açıklamaların birbirini tutmaz duruma gelmesine neden olmuştur.

Oysa bu iki bilim adamının sözlerindeki üzüntü, bir tarihi gerçeğin kavranmasına yöneltilir. Uzmanlar iyi bir gözlemci gözüyle ve tam anlamıyla durumu kavramışlar ve bu dinlerin sonraki devirlerdeki ayrılıklarına rağmen kökünde ve esaslarda birleştiklerini görmüşlerdir. Yalnız bu dinlerin tarihi yolculuğu içindeki tavırlarını ve aşamalarını gözönüne almamışlardır ki aslında bu yön gözönüne alınsaydı, bütün birbirine karışmış gözükten dinlerin aralarındaki zaman ve yer farkları ve gelişme adımları derhal görülecektir.

Sonuç olarak şu anlaşılıyor ki, Ebu Reyhan'ın tuttuğu yol, tarihi gerçeğe yabancı ve bilimsel yönetime aykırı bir yöntem değildir. Bütün dinlerin kaynaştığı bir devirde bu kaynak merkezlerini dolaşarak eserini yazmış olan bu gözlemci, herhalde bugünkü kaynaklardan, belgelerden ve yerel bilgilerden daha birçok değerlilerine sahipti. Bu ise onun yorumlarının önemini bir kat daha artırmaktadır ve Şemeniye hakkındaki sözleri, Şamanlığın diğer dinler karşısında durumunu ve onlar arasında konumunu daha açıklıkla göstermektedir

2.14. Orta Asya'da Türk Boyları ve Bunların Dinî ve Coğrafi Vaziyetleri **Y. Ziya [YÖRÜKAN], sy. 22**

Konu

Makalenin konusu, Sâmânoğullarından Ahmet oğlu Nasr zamanında(300-331/914-944) Buhara'dan Çin'e seyahat etmiş olan Ebu Dülef Misar b. Mühelhel'in⁶⁵ bu gezi sırasında gözlemlediği Türk boyları ve bunlar hakkında verdiği bilgilerin Kaşgarlı Mahmut'un *Divan-ı Lügati't Türk* adlı eseri temel alınarak incelenmesidir. Üç sayı devam edecek olan makalenin birincisidir. Makalede Argolar, Tahtalılar, Bayat, Peçenek ve Çiğil boyu üzerinde durulmuştur.

⁶⁵İnci KOÇAK, Mis'ar b. Mühelhel, *DİA*, c.30. s.176.

Özet

Sâmânogullarından Ahmet oğlu Nasr'a, Çin hakanı elçilerinin gelerek, kızlarını vermeyi teklif etmesi üzerine elçilerle beraber yola çıkan Ebu Dülef'in ilk rastladığı Türk boyu "Hargâh" 'tır. Buradaki kimseler arpa, darı tüketmedirler. Bundan sonraki boy ise "Tahtah" denilen boydur bunların güvenlikleri sağlamdır. Bu kişiler Çin hakanına itaat edip vergilerini "Hargâh"a verirler.

Bundan sonraki Boy "Baca" denilen boydur. Bu kimseler müşrik olup Tahtalılar'a vergi vermektedirler. Hükümdarlarına secde edip, öküzetaşlar. Burada ateşin yakmadığı bir odun bulunur. Bu boydan sonra "Becenek" denilen uzun sakallı ve koca bıyıklı adamların var olduğu bir kabileye ulaşırlar. Bu kimseler yiyeceklerini birbirinden sakınmazlar ama bunlarda cinsel münasebet anlayışı serbesttir. Sonrasında "Çiğil" denilen kabileye ulaşırlar ki bunlar arpa, buğdayyerler, devekesmez, sığır yemezler. Sof ve kürk giyinirler. Kaşgarlı Mahmut *Divan-ı Lügati't Türk* 'te bu giyeceği "Kiymaç Börk" diye isimlendirir. İçlerinde Hristiyan az olduğu gibi evlilik ile ilgili mezhepleri Mecusiler'i andırır. Kendilerine haram olan kızları, kız kardeşleri ile evlenebilirler. Süheyl, Zühal, Cevza, BenatıNaiş, Cedi yıldızına taparlar. Şa'rayı yemaniye yıldızına "Ulu Tanrı" derler.

Hargâh denilen boyla beraber değerlendirmeye başlanacak olursa öncelikle buranın belde adı mı yoksa boy adı mı olduğu tartışılabilir ancak bundan sonra sürekli boy adlarından bahsedildiği için boy ismi olması gerekmektedir. Hargâh kelimesi aslında deriden yapılmış çadırı ifade eder fakat bu kişilerin şehirlerde yaşadığı bilinmektedir. Hargâh kelimesine kaynaklarda rastlanmamış olması ilginçtir ki bu kelimeyle ilgili bazı ihtimallerin göz önüne alınmasını gerektirir. Ebu Dülef'in tarif ettiği Balasagun, İspicap, Taraz aralarında kalan boy Kaşgarlı Mahmut'tan öğrenildiğine göre "Argo" oruğudur⁶⁶. "Argo" kelimesinin Araplar tarafından "Hargo" okunmasına karşılık, Kaşgarlı Mahmut bu şekilde ifade etmiş olabilir. Buradaki "h" sessizi sonradan kaybolmuştur. Sonrasındaki "a" seslisinin "o" 'ya dönüşmesi ise Oğuz ve Kıpçak Türklerinin heceleri "a", Argo ve Çiğilerin ise "o" sesiyle okumasındandır. Yine Kaşgarlı'ya göre İspicap'tan Balasagun'a kadar olan

⁶⁶Özkan AYDOĞDU, *Divan-ı Lügati't Türk'te Geçen Türk Boyları ve Boylara Ait Dil Özellikleri*, *Zeitschrift für die Welt der Türken*, sy.1, s.59-77.

şehirler hep Argo sayılır. “Argo” kelimesi Türkçe’de iki dağ arası manasındadır ve Taraz ile Balasagun dağları arasındaki boya Argo denilmesi bu iddiaları destekler. Barthold’a göre ise “Argo” kelimesi başka hiçbir kaynaktan geçmez.

Tahtalılar denilen boyun Anadolu’daki Tahtacılar olması ihtimali yüksektir. Çepni, Bayat, Bayındır gibi eski Türk boyları bile bugün aynı isimle zikrediliyorsa Tahtacılar’ın da isimlerini muhafaza etmesi mümkündür. Ebu Dülef’in Tahtalılar hakkında verdiği bilgiler ile Anadolu’daki Tahtacıların menşeleri ile ilgili verdikleri malumatın uygunluğu ve Tahtalıların kişilik özelliklerinin Tahtacılarla örtüşmesi bu iddiaları destekler.

Ebu Dülef’in “Baca” diye isimlendirdiği boy hakkında şunlar söylenebilir: Kaşgarlı Mahmut’a göre bu civarda daha sık olarak Gencakların yaşıyor olmasına karşın, kelimenin bu derecede bozulmuş olması düşünülemez. Öncelikli olarak akla gelen “Becenekler”dir. Ancak Becenekler Oğuzlar’da bağımsız olarak Rumelinde yaşayan bir boy ve Oğuzlardan türeyen bir boy olan Beceneklerdir ki tarihi olarak bakıldığında Beceneklerin Baca olması ihtimali yoktur. Baca kelimesinin Baya olması da ihtimaller arasındadır. Bazı Türk lehçelerinde “h” ve “y” sessizleri birbirinin yerine kullanılabilir. Selçukname de her ne kadar bu boy Bayat olarak isimlendirildiyse de, Araplar’ın “t” sessizini okumuyor olmaları da Baca’nın Bayat olması ihtimalini kuvvetlendirir. Bayat kelimesi Argo dilinde Allah’ın isimlerinden biridir. Oğuzlar ve Kıpçaklar “y” sessizini “c” şeklinde telaffuz ederler. Bu da Ebu Dülef’in kelimeyi “Bacat” şekline sokmuş olduğu anlamına gelebilir.

Becenek ve Bayatlar, Anadolu’ya gelişlerinde birbirleriyle kaynaşmışlardır. Her iki boya da Bayat tabiri kullanıldığı olmuştur. Her iki boyunda şeklen ve ruhen birbirine benzemesi bunun nedenidir. Anadolu’da Balâ’daki Bayatlar kendileri eski ve yeni olmak üzere ikiye ayırırlar. Eski Bayatlar; Sofular, Karahamzalı, Şedithöyük, Keklicik gibi oymaklara, Yeni Bayatlar ise Şeyhli, Üçenli, Boyalık gibi kollara ayrılmışlardır.

Oğuzlardan bir boy olan Beceneklerin Hazar üzerinden Rus içlerine oradan Avrupa’ya geçtikleri kanısı yanlıştır. Bu hatanın nedeni kendi başlarına bir boy olan Beceneklerle Oğuzlara bağlı bir boy olan Beceneklerin karıştırılmasıdır.

2.15. Orta Asya'da Türk Boyları ve Bunların Dinî ve Coğrafi Vaziyetleri

Y. Ziya [YÖRÜKAN], sy. 23

Konu

Buhara'dan Çin'e seyahat etmiş olan Ebu Dülef Misar b. Mühelhel'in bu gezi sırasında gözlemlediği Türk boyları ve bunlar hakkında verdiği bilgilerin Kaşgarlı Mahmut'un *Divan-ı Lüğati't Türk* adlı eseri temel alınarak incelenmesidir. Makalenin ikinci kısmı olup bu sayıda daha çok Çiğiller üzerinde durulmuştur.

Özet

Çiğiller hem Orta Asya'da hem de Anadolu'da büyük varlık sahibidirler. Kaşgarlı Mahmut ve Ebu Dülef eserlerinde çoğunlukla Çiğiller üzerinde durmuşlardır. Kaşgarlı Mahmut'a göre Çiğiller; Becenek, Kıfcaq, Oğuz, Uygur gibi büyük boylardan biridir. Lehçeleri Oğuz ve Ceruk lehçeleri gibi sırf Türkçe'dir. Oğuzlar ve birçok Türk boyu "z" sessizini "y" şeklinde okumalarına rağmen Çiğiller "z" şeklinde okurlar. Kelimeleri daima "o,ö,u,ü" seslileri ile okumaya meyillidirler. Çiğiller Kayas denilen yerde otururlar. Guzlarla sınır olup onlarla sürekli savaş halindedirler. Çiğiller üç kısma ayrılır. Birincisi çadırdaki yaşayanlardır ki bunlar Kayas'ta otururlar. İkincisi Taraz yakınlarında küçük bir beldedir ki Çiğiller burada yaşamaya başladıkları zaman bu adı almışlardır. Efsaneye göre Zülkarneyn bu diyara geldiğinde her tarafın çamur olması üzerine "in çikil est" demiş ve askerlerine burada bir kale yapılmasını emretmiştir. Bu kalede oturan kimselere de Çiğil denilmiştir. Bunlar Oğuzlarla sürekli savaş halindedirler. Oğuzlar, Çiğil kıyafeti giyen herkesi Çiğil olarak adlandırmışlardır. Ceyhun'dan Yukarı Çin'e kadar bütün Türklere Çiğil demelerinin sebebi de budur. Üçüncüsü de Kaşgar köyleridir. Diğerleri ile aynı sebepten Çiğil adını almışlardır.

Kaşgarlı'ya göre Çiğiller aslında "Argo" kıtasının sınırlarında ve Taraz civarında bulunuyorlardı. Bu unvan daha sonra Isık gölü civarındaki Barsagan ve Kayas taraflarında oturanları ve aynı zamanda Güney Kaşgar köylerini kapladı. Kaşgarlı Mahmut devrinde yazılan coğrafi eserlerden bahsedilirken Gencak ve Argo adı yerine Çiğil denilmesinin sebebi de budur.

Çiğil unvanı kendilerinden olmayanları ayırmak manası ile Oğuzlar tarafından sıklıkla kullanılmaktaydı. Oğuzlar, kendilerini en asil boy olarak gördüklerinden diğerlerini bu şekilde nitelendiriyorlardı. Daha öncede söylenildiği gibi Çiğiller giyim tarzı da onlar için ayırt edici bir unsur idi ve bu şekilde giyinen tüm Türk boylarına Çiğil demişlerdi.

Türkeşlerin ve Karahanlıların hükümdar ailelerin çıktığı boylar Kanıklı, Becenek, Kalaç, Dokuzguzlar çoğunlukla Oğuz boyları Türkmen diye anılıyordu ama Çiğil, Argo, Gencaklar ve Türkeşlerin diğer kısmı, Karahanlılara tabi Oruklar, Tohsi ve Uygurlardan ayrılmış oldukları tahmin edilen Yağmalar Çiğil şeklinde isimlendirilmişti. Oğuzlar Cend ve Buhara'ya geldiklerinde unvanlar Çiğil ve Türkmen şekline dönüştü. Daha sonraki dönemlerde bu adlandırma, Yörük, Çıtak olarak devam etti.

Türkmen ve Çiğil anlayışı Anadolu'da hala kullanılmakta olup bazı yerlerde Çiğil, Gigil, Gegel şeklinde de dillendirilmektedir. Anadolu'da Gegel boylarından birincisi, Eskişehir'e tabi Sarı Kavak'ta ve o civarda yaşayan Gegel boyunun sonuncularıdır. İkincisi merkezi ve ocaklıları Sarı Kavakta bulunan Çiğil ocağına tabi diğer oymaklar manasında kullanılır Akhisar obası'dır. Üçüncüsü de Türk olmayan manasında kullanılır ki Tahtacıların kendilerinden olmayan Alcı oymağını Gegel olarak tarif etmesidir.

Gegel tabiri tek başına bir boy manasında bir aşığın sözlerinde şu şekilde de hayat bulmuştur:

“Sarısuya Gigil kurmuş otağı,
Harmandalı güzellerin yatağı
Balla yoğrulmuş ballar peteği,
Telli turnam harmandalı döndü mü?”

Çiğiller Argoların doğusunda ve Gencakların kuzeyinde Doğu Türkistan'ın Batı Türkistan'da ayrıldığı bölgededirler. Buralara daha sonradan Dokuz Guzlara isyan ederek onların hâkimiyeti altından çıkarak gelen Karluklar, eski İslâmi

kaynaklarda Çiğiller ve Tuhsiller, dokuz oymaktan birleşmiş olan Karlukların üç oymağı diye gösterilmiştir ki bundan anlaşılın Çiğillerin Karluklara dâhil olduğudur.

Daha sonra Karluklar, Türkmen adıyla Oğuzlar ve birkaç boyla beraber bir topluluk oluştururlar. Bu sırada Karlukların bir kısmı olarak söylenen Çiğiller, Oğuzlarla olan çekişmelerinden dolayı Türkmenler haricinde kalırlar ve bu tabir Türkmen olmayan Türk manasında kullanılır. Son dönemlerde yine bu gelenek göz ardı edilerek Çiğiller de Türkmen boyları arasında gösterilir. Anadolu'da hem bir Türkmen boy hem de Türkme ne karşılık olarak Çiğil kelimesinin kullanılmasının sebebi de budur. Rumeli'ye geçiş sırasında da bir kısım boylar Türkmen bir kısım boylar ise Yörük olarak isimlendirilmiştir.

Anadolu'da Akkoyunlular, Karakoyunlular, Karamanlılar Türkmen diye anılırlar. Kaşgarlı Mahmut'un ve diğer kaynakların Türkmenlerden gösterdiği Afşar, Çepni boyları ise birçok yerde Yörük adledilir. Rumeli'ye geçen Türkmenler de Yörük'tür. Eskişehir, Afyon, Konya hattının güney kısmında da aynı durum sözkonusudur. Buralarda Türkmen kelimesi nadir olarak kullanılır. Harmandalı, Bayat, Kargın, Afşar, Tahtacı gibi boylar halis Türkmenlerden sayılmaktadır.

Karaman unvanına gelinecek olursa, Anadolu Selçukluları'ndan evvel, Anadolu'ya gelen Ortodoks mezhebine bağlı olan Türklere Karaman-Rum denilmiştir. Anadolu'da Türk diye anılan yerler çoğunlukla bu şekildedir. Bundan dolayı halk, köylüleri, Türk, Türkmen ve Yörük olarak üçe böler. Türkler çok eskiden beri Anadolu'dadırlar ve Türkmenlerden sonra Müslüman olmuşlardır. Yörükler de Türkmenler de Müslümandırlar.

Rumeli'nde de Yörüklerin, Türklerin Müslüman olmasına vesile oldukları efsanesi devam etmektedir. Yanlız buradaki Türklere Gacal, Çıtak, Aryan, Pamak veya Bulgar denilir. Bunlar içinde Bulgar lehçesi karışmamış tamamıyla Oğuz aksanıyla konuşanlar vardır ama bu kişiler kendilerini inançlarından dolayı ayırırlar.

Rumeli'de Çıtak kelimesinin manası "yerli" dir ve bu kelime Orta Asya'da da aynı anlamdadır. Bu kelime Anadolu'da kullanılmış olduğuna göre, kelimenin sonradan Yörükler tarafından Anadolu'ya getirilmesi söz konusu olamaz.

Tüm bunlara dayanarak, Türk kelimesinin yerine Türkmen kelimesinin kullanılması gibi Çiğil kelimesinin Türkmen kelimesinin yerine kullanılmasına benzemez. Çiğillerin hepsi Türkmen değildir ama sonradan Türkmen olarak adlandırılmışlardır.

2.16. Orta Asya’da Türk Boyları ve Bunların Dinî ve Coğrafi Vaziyetleri, Y. Ziya [YÖRÜKAN] sy. 24

Konu

Buhara’dan Çin’e seyahat etmiş olan Ebu Dülef Misar ibni Mühelhel’in bu gezi sırasında gözlemediği Türk boyları ve bunlar hakkında verdiği bilgilerin Kaşgarlı Mahmut’un *Divan-ı Lüğati’t Türk* adlı eseri temel alınarak incelenmesidir. Bu sayıda diğer sayılara nazaran kaynaklar zengindir. İbni Havkal, Ebu Zeydi Belhi, Ebu Reyhanî el-Birunî’den yararlanılmıştır. Makalenin son sayısı olup Bağraçlardan, Kimaklardan, Dokuzguzlardan, Uzlardan, Tibetlilerden bahsedilmiştir. Türkmen kelimesinin menşei ve anlamı üzerinde durulmuştur.

Özet

Çiğillerden sonra Bağraçlılar denilen boya varan Ebu Dülef bu kimselerin uzun boylu, sakalsız, silah kullanmayı iyi bilen kimseler olduklarını, bu kişilerin hakanlarının Ali oğullarından Zeyt oğlu Yahya’nın soyundan olduğu kaydeder. Ondan edindiğimiz bilgilere göre; bu kimselerin altınla işlenmiş bir kutsal kitapları bulunur ve bu kitaba taparlar. Hakanları uzun sakallı, koç burunludurlar. Keçe giyip, erkek koyun eti yerler. Ebu Dülef onlara vergi vererek yurtlarından ayrılmıştır.

Bundan sonra Tibet denilen boy hakkında gözlemlerini bize ulaştıran Ebu Dülef’e göre bu kimseler, bolluk ve bereket içinde yaşarlar, öküz derisinden yapılmış tapınakları Meclisi Ceraim ve Suçlular Kurultayı olarak iki meclisleri bulunur ve bu kişiler Hristiyan, Müslüman, Mecusi, Yahudi hep beraber yaşarlar. Hakanlarını kura çekerek belirlerler.

Kimak denilen boy ise dişi hayvanlarını kesmeyen, madenlerinden altın çıkaran bir boydur. Yağmur miknatisi denilen denilen taş ile istedikleri zaman yağmur yağdırabilirler. Kendilerine has yazıları ve hesap sistemleri vardır. Hakanları ve Tanrıları yoktur. Seksen yaşını geçmiş sağlıklı kimselere taparlar.

Guz denilen boy ise, hakanlarının şanlılığıyla ünlüdür. Taştan, ağaçtan yapılma evleri ve içinde put olmayan bir tapınakları, kulunca iyi gelen ak taş ile kılıçları körelten kırmızı taşları vardır.

En son Dokuzguz denilen boyun, pamuk ve keçi giyindikleri, ibadethanelerinin olmadıklarını, atlara iyi bindiklerini, yağmur kuşağını gördüklerinde bayram yaptıklarını, burundan akacak kanı durduracak taşları olduğunu, hakanlarının çadırlarının geniş olup yüz kişiyi aldığını ve siyah bayrak kullandıklarını kaydeder.

Ebu Dülel'in bahsettiği Bağraçların Buğra Han olması ihtimali düşünülürse de, Ebu Dülel'in bunu hiçbir yerde bu şekilde yazmamış olması bu ihtimalin göz ardı edilmesine yol açar. Bağraçların inandıkları Ali soyu ise, Kitabülbedi Vettarih'te işaret edildiğine göre, Tibet'te Ali soyundan bir topluluk yaşamaktadır. Zeyt 122 /739 yılında Abdülmelik oğlu Hişam'a karşı gelerek halifelik iddiasında bulununca öldürülmüş, oğlu Yahya'da Horasan'a kaçmıştı ve burada birçok Türk'ü etrafında topladı. Zeyd, Zeynel Abidin'in oğlu ve Muhammed Bakır'ın kardeşiydi. Kardeşinin ölümünden sonra Zeyd, Kufe'ye ulaştıysa da beklediği ilgiyi göremedi. Zeyd'in oğlu Yahya'da yanlış bir yol tuttu. Ebu Dülel'in bahsettiği Yahya budur. Bunun dışında Hasanoğullarından Mehmet Mehdi, İdris, Yahya adlı üç kişi de mevcuttur ki bunlar Harun Reşit zamanında ortadan kaldırılmışlardır. Üçüncü Yahya ise Sali oğlu Zeyt soyundan olan kişidir ki buna da Kufeliler uymuşlardır.

Tibetliler, bir Türk boyudur, yaşadıkları yerde misk geyikleri bulunur, bunların doğusunda Çin, batısında Keşmir, kuzeydoğusunda Uygur, güneyinde Hind denizi bulunur. Kaşgarlı'ya göre bu boy, Yemen'de bir cinayet işleyerek buradan kaçan Sabit adlı kişinin soyundan gelmişlerdir.

Ebu Zeydi Belhi'nin *Kitabü'l Bedi vettarih* adlı eserinde Tibetliler Türk ve Hintliler arasında bir kavimdir. Bunlar Çinliler gibi giyinirler, Türkler gibi yassı ve çekiki burunlu, Hititler gibi de esmerdirler.

Yakut'a göre saygın kimselerdir. İbni Havkal, Tibetlilerin Karluk ve Kırgızlar ile sınır komşusu olduğundan söz ederken, Ebu Reyhanî el-Birunî, Tibet'te Mani dininin bulunduğu bahsetmektedir.

Haridetü'l Acayip'de Kimaklar, Oğuzların kuzeybatısında, geniş, sulak bir alanda yer alır. Güneşe taparlar, sarı ipek giyerler.

Nerşehi'nin "*Buhara Tarihi*"nde, Kazvin'in *Asarü'l Biladın*'da verdiği Kimaklar ile ilgili bilgiler Ebu Dülef'in verdikleri ile uyuşmaktadır.

Ebu Reyhan Kimak ülkesinde geniş bir kaynağı olan sudan bahseder ki bu su etrafında oluşan el izlerine bu kişilerin secde ettiğinden bahseder, ileride Barthold'un Oğuz Türklerinin Hristiyan olduklarına dair yanlışlığın kaynağı budur.

Kimakların ülkesi diğer gezginlerin anlatımlarına göre, Kuzeybatı ve Batı'ya doğrudur. Ebu Dülef'in Kimak coğrafyası olarak tarif ettiği yerden oldukça farklıdır. Oğuzlar ile ilgili bilgiler de de aynı durum söz konusudur. Kitabülbedü vettarih'e göre Oğuzlar, Keş, Neseş, ilek, Hocent, Farap sınırından İspicap'a kadar olan yurtlarda otururlar. İspicap'tan Fergana'ya kadar olan yerlerde ise Karluklar vardır.

Kaşgarlı Mahmut'un Türkmen boyları ile ilgili yazdıkları İbni Havkal'ın yazdıklarına uymaktadır. Bundan sonra o, Türkmen kelimesinin kaynağına iner. Buna göre Zülkarneyn Semerkand'ı geçtiği zaman Türk hakanı olan "Şu" kalesini yaptırmaktadır. Bu sırada Zülkarneyn'in ordusunun yaklaştığını görenler, hükümdara haber verirler. Hakan önemsemiyormuş gibi görünse de, savaş davullarını çaldırır. Doğuya doğru yürür. Hakanın davulu duyanlar sağa sola kaçışmaya başlarlar. Yirmi iki kişi hakan'ın arkasında kalır. Bunlar, Kınık, Kayla, Bayındır, İfa, Salgur ve İlah adlarını taşıyan boylardır. Bu kişiler yolda iki kişiye rastlarlar ve bu iki kişi bunlara "Zülkarneyn gelip geçer, kalıcı değildir" manasında "kal ec" derler. Bunların adı Haleç olur ve Haliç Türkmenlerinin temeli atılmış olur. Zülkarneyn bu boyları görür ve "Türkman end" der. Bunlar yirmi dört boydur. Haliç Türkmenleri bunlardan ayrıdır. Zülkarneyn ve Hakan barış ilan ettikten sonra Uygur kentleri yapılır.(Balık)

Türkmen kelimesi hakkında bilgi verilecek olursa, Ebul Feda'ya göre bu tabir Müslüman olan Türklerin, Müslüman olmayan Türk ve Araplar'a tercümanlık yapmasından doğdu. Türcüman sözü bozularak Türkmen oldu. Türkmen kelimesi ile ilgili bir bulgu da Kaşgarlı Mahmut'a aittir. Buna göre bu kelimenin Farsça kökenli olduğunu savunmaktadır.

Avrupalı Türk tarihçileri de benzer yanlışlara düşmüşlerdir. Dökinyi, Türk tarihinde “Selçuk Türkleri Anadolu’yu istila ettikleri sırada Kapçak’tan neşet edip, Komanlar yardımıyla yâd edilen- ki bundan Türkoman denilen Türkmen kelimesi neşet etmiştir- diğer bir takım Türkler bu sahralardan çıkarak iki kısma ayrıldılar. Ermenistan ile Horasan vilayeti hududlarına Maverâünnehir’e yayıldılar” açıklamasını getirmiştir.

Türkmen Aşiretleri adlı Almanca’dan tercüme edilmiş bir kitapta yazılanlara göre ise, bu kelime tam Türkçe değildir. Kelime’deki “men” takısı Hindu Avrupai âleme ait bir takıdır. Bu kelime Almanca ve İngilizce’de “adam” anlamına gelir. Zaten Farsça’da da men kelimesi “ben” anlamına gelir. Adam kelimesi de benliği ifade eder.

Barthold *Orta Asya Türk Tarihi*’nde Türkmen kelimesini, Kaşgarlı Mahmut’un da yaptığı gibi Türk’e benzeyen manasında kullanmaktadır. Bu kelimenin sırrının tam olarak çözülemediğinden bahsetmektedir.

Türk tarihçisi Ziya Gökalp ise olaya bambaşka bir boyut katarak, Türkman ile Türkmen’i ayırmış, Türkmanlar’ın henüz Müslüman olmamış Türkler olduklarını, Türkmenlerin ise göçebeliği henüz terketmemiş bir boy olduklarını söyler. Hâlbuki Türkman kelimesi “Türkmen” kelimesinin farklı telaffuzundan başka bir şey değildir.

Amasya tarihi’ni yazan Hüsamettin Efendi ise Türkmen kelimesinin manasını şu şekilde tarif eder: Oğuz kudret bulmuş demektir. Türkmen, büyük Türk demektir. “men” edatı Âzamet manasına gelir.

Türkmenlere “Türk’e benzer” manası verilmesi bu kelimenin daha sonraki devirlerde Oğuzların Horasan’a ve İran’a gelerek orada Müslüman oldukları zamanda doğmuş olmalıdır. Hatta Selçukname’de bile aynı hata ile karşılaşılmaktadır. Burada da Oğuz kavimlerinin Maverâünnehir coğrafyasına geldiklerinde Taciklere benzemeleri sonucu yine Tacikler tarafından “Türkman-Türk’e benzer” manası verildiği söylenmektedir.

Kısaca; Türkmen kelimesinin manası ile ilgili şu yargılara varılabilir:

1- Bu kelime Türkçe'dir. Türk boylarına verilen bir ad olduğu için, "man" kelimesinin anlamını diğer dillerde aramaya gerek yoktur.

2- "Man" kelimesi Türkçe'de kelimelerin önüne ya da arkasına gelerek onlara büyük anlamını verir.

3- "man" sesi kelimelerin sonuna geldiğinde bazen de kişi manasını verir. Kahraman kelimesi gibi.

4- Bazen "man" sesi kelimeleri küçültür ya da nesne anlamı verir. Küçümen ile sıkman gibi.

Sonuç olarak, Türkmen kelimesi "Büyük Türk" manasına gelmektedir. Türkmenler tarih sahnesine çıktıkları dönemde diğer Türk boyları arasında en büyük olduklarından dolayı, bu fikir sağlamlaşmaktadır.

2.17. Tufan Hikâyesi

H.Ömer [BUDDA], sy. 23

Sümmer Dininin, Babil, İbranî, İslâm Dinleri Üzerine Yaptığı Tesirler

Tufan Hikâyesi –İbranî ve İslâm Dinlerinde

Dünyanın tamamını etkileyen bir Tufan hadisesi eskiden beri tartışlagelen bir konu olmuştur. Doğa bilimcileri ve Antropologlar bunun mümkün olamayacağı konusunda birleşseler de bazı menkıbelerde durum bundan farklıdır⁶⁷. Bu makalenin yazılış amacı, bu duruma kanıt getirmekten çok, Sümmer "Gılgamış Destanı"nın Sami dinleri üzerindeki etkisini folkorik açıdan değerlendirmektir.

Konuyla ilgili incelemeler İbranilerin, Kur'an'ın ve Babillerin hikâyeleri anlatılmak suretiyle yapılacaktır. İbranîlerin Tufan Hadisesi kutsal kitaplarından birincisi olan "Tekvin"den şu şekilde nakledebilir:

Tekvin'e göre Allah, sapkın bir yol tuttuğunu gördüğü insanları yarattığına pişman olur insanları, hayvanları ve yeryüzündeki bütün canlıları ortadan kaldıracak bir Tufanyaratmaya karar verir. Yalnızca Nuh, zevcesi, oğulları ve oğullarının zevceleri salih kimseler oldukları için bu felaketten kurtulacaklardır. Allah Nuh'a

⁶⁷ Mehmet MAKSUDOĞLU, "Arkeoloji İlmî Dinin Hizmetinde Nuh(a.s.) ve Tufanı", *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, Emel Matbacılık, Ankara Mart- Nisan 1974, c.XIII, sy.2,s.107.

Gofer ağacından, uzunluğu üç yüz, eni ve yüksekliği otuz zirâ olacak bir gemi yapmasını, gemiyi orta ve üst katlara, ayırmasını gemiye temiz hayvanlardan erkek ve dişili yedişer, pis hayvanlardan keza erkekli dişili yedişer hayvan almasını söyler.

Yine Tekvin'e göre Tufan olduğu zaman Nuh altıyüz yaşında idi. Nuh altı yüz yaşının ikinci ayının onyedinci gününde bulunuyorken, büyük denizin bütün kaynakları yarılıp, gökyüzünün pencereleri açıldı. Yeryüzüne kırk gün kırk gece yağmur yağdı. Yeryüzünde kırk gün kırk gece Tufan olmuş, sular yeryüzünde yüzelli gün kalmıştı. Yedinci ayın on yedinci gününde, Nuh'un gemisi Ararat dağları üzerine oturmuştu. Bundan kırk gün sonra suların çekilip çekilmediğini anlamak üzere Nuh önce geminin penceresinden kargayı, sonra güvercini salmış, kuşlar ayakları çamurlu olarak dönmüşlerdi. Bir yedi gün sonra güvercini tekrar saldıığında güvercin taze zeytin dalıyla dönmüş, bir yedi gün sonra saldıklarında ise dönmemiş ve Nuh bundan dolayı yeryüzündeki suyun tamamen çekildiğini anlamıştı. Altıyüz birinci senenin ilk ayının birinci gününde sular yeryüzünden çekilmişti. İkinci ayın yirmi yedinci gününde yer kurumuş ve Allah Nuh'a gemiden dışarı çıkıp çoğalmalarını emretmiştir. Nuh bu olaydan sonra Allah'a kuşları yakmak suretiyle kurban vermiş, Allah kurbanın kokusundan hoşnut olup, insanları bir daha mahvetmeyeceğini dile getirmiştir.

Tevrat'ın Tekvin kısmı kaleme alınırken "Yahvist" denilen kabile Hikâyelerinden oluşan kısım ve "Ruhban vesikası" denilen ikinci İsrail krallığı yıkıldıktan sonra yazıldığı düşünülen metinlerden oluşmaktadır. Bu hikâyelerden Yahvist metinlerde Tufan hadisesinin altmış bir gün devam ettiğini söylenirken, Ruhban vesikası ise, suların yeryüzünde yüz elli gün kaldığını, Tufanın oniki ay sürdüğünü bildirmişti. Bunun dışında Yahvist metin yalnızca yağmuru Tufan sebebi gördüğü halde, Ruhban vesikasında yerden suların fişkırdığı da eklenmiştir.

Kur'an 'da ise Nuh kıssası hemen her yerde geçer⁶⁸. Kur'an'da Nuh ile ilgili ayetlerden görüldüğü üzere Nuh, kavmine Peygamber olarak gönderilmiş⁶⁹, kavmi

⁶⁸ Kur'an, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2007, s. 3/33-34; 4/163; 6/84; 7/59-64, 69-70; 10/71-74; 11/25-49; 14/9; 17/2-3, 17; 19/58; 21/76-77; 22/42; 29/14-15; 33/7; 37/75-83; 38/12-14; 40/5, 30-31; 42/13; 50/12; 51/46; 53/52; 54/11-17; 57/26; 66/10; 69/11-12; 71/1-28; Nuh Tufanı 69/11-12.

onu yalancılıkla suçlamış, peygamberliğin ancak melek olmak ile mümkün olduğu söylemişlerdir. Allah, Nuh'a kavminde iman eden kimselerin dışında başka kimsenin iman etmeyeceğini, bu durumdan da müteesir olmaması gerektiğini emretmiştir. Devamında Nuh'a bir gemi yapması emredilmiş, zulm edenlerin sular altında boğulacağı bildirilmiştir. Nuh'a "Tufan başlamaya yakın her cins canlıdan (erkekli dişili) birer çift, bir de kendileri hakkında daha önce hüküm verilmiş olanlar dışındaki âilen ile iman edenleri ona yükle",denmişti. Nuh'un oğullarından biri ona karşı gelerek, gemiyebinmemiş, dağasığınmıştı, Nuh, Allah'a oğlunun da aileden olduğu hususunda yalvarmış, Allah oğlunun aileden olmadığını söylemiştir. Su yeri, göğü yutmuş ve gemi Cudi dağı'na oturmuştur. Nuh'a :”Bizden selametle gemiden senin zürriyetinden gelenleri geçindireceğiz”,denmiştir.

Babil Tufan hikâyesi'nin de kendinden önce gelen Sümerlerden alınmış olması muhakkaktır. Milattan önce III. yy'ın ilk yarısında Yunanca Berossus tarafından yazıldığı bilinmektedir. Berossus hikâyeyi şu şekilde nakleder: Babil'in onuncu hükümdarı Xisuthrus, Makedon takviminin sekizinci aya tesadüf eden Daesius ayının onbeşinci gününde(Makedon takviminin karışıklığından dolayı bu ayın mayıs ya da şubat ayı olduğu tahmin edilmekte ise de kesin bir bilgi yoktur) Tanrı Cronos ile rüyasında konuşmuş, Tanrı ona büyük bir felaket ile insanoğlunu talan edeceğini, bir tarih yazarak, Tufandan bunu korumak için bunu Güneş şehri Sippar'a gömmesini istediğini söylemiştir. Gemiye ailesi, dostları, kuşlar, dört ayaklı hayvanlar binmeli, gemi beş yüz yirmi zira genişliğinde, bin üç yüz zira boyunda olmalıdır⁷⁰. Tanrı'nın söylediği gibi Tufan başlayıp bir süre sonra kesilince Xisuthrus, kuşlardan bazılarını dışarı salmış ancak kuşlar konacak yer bulamadıklarından geri dönmüşlerdir. Bir defa daha saldıığında kuşlar ayakları çamurlu dönmüşler, sonraki salıştan sonra da geri dönmemişlerdir. Dağların görüldüğünü fark eden kral, gemisinden ailesi ile beraber çıkararak Tanrı'ya bir mezbah yapmış burada ona kurbansunmuştur. Dönüp arkalarına baktıklarında ise Xisuthrus ve ailesi ortadan kaybolmuştur. Gökten gelen bir ses Xisuthrus'un imanlı

⁶⁹ Nuh, kavmini birkaç şekilde imana çağırmıştır. Önceleri gizli şekilde, açıkca davet ederek, ikna yolunu deneyerek. Yıllarca süren çabasına kavminden karşılık alamayan Nuh, Allah'a :”*Yeryüzünde tek bir kâfir bırakma!*” şeklinde dua etmiştir. (Kur'an, Nuh 71/9,71/8-9,71/26-27.)

⁷⁰ Bu hesaplama göre gemi 390 metre genişliğinde,975 metre boyundaydı.

bir insan olmasından dolayı Tanrı'nın yanına alındığını, gemide kalanların da Sippar'a giderek kutsal metinleri bulması gerektiğini söylemiştir. Gemide kalanlar dışarı çıkmış, Babil'e doğru yürümüş ve kutsal metinlere ulaşmıştır. Babil'de yeniden şehirler inşa etmişlerdir.

Babil'in Gılgamış destanı, Ninova kazıları sırasında ortaya çıkarılan Asurbanibal'in inşa ettirdiği büyük kütüphanenin tabletleri arasında, British Müzesinin memurlarından George Smith tarafından bulunmuştur. Gılgamış Destanı on iki tablete yazılmıştır. Bunlardan on birinci tablet Tufanhikâyesini ihtiva etmektedir.

2.18. Tufan Hikâyeleri

H.Ömer [BUDDA], sy. 24

Sümmer Dininin, Babil, İbranî, İslâm Dinleri Üzerine Yaptığı Tesirler

Tufan Hikâyeleri-İbranî ve İslâm Dinlerinde II

Sir Henry Rawlinson, Gılgamış destanı'nın on iki kasidede toplanmış olmasını, yıldızlar çevresinin on iki yıldızla karşı durması ve senenin on iki ay içinde Güneş'i takip etmesiyle açıklar. Tufan olayının on birinci kasideye denk gelmesi ilginçtir çünkü Babil'de senenin on birinci ayı şiddetli yağmur ayına denk gelir ve bu ay Fırtına Tanrı'sı Rammon'a ithaf edilmiştir.

Tufan hikâyesinden Gılgamış Destanı'nda şu şekilde bahsedilmektedir: Kahrman Gılgamış'ın en yakın arkadaşı Engidu ölmüştür ve kendisi de ağır yaralıdır, ölümsüzlüğün sırrını bulmak üzere atası Ubaratutu'nun oğlu Utnapiştım'in yanında soluğu alır. Uzun ve zorlu bir yolculuk geçirdikten sonra Utnapiştım ona ölümsüzlüğün insanlara ait bir şey olmadığını söyler. Gılgamış bu cevaba şaşırır kalır çünkü zamanında Utnapiştım'de bir insandır ve ölümlü değildir. Bu durumu kendisine sorduğunda Utnapiştım, Gılgamış'a Tufan hikâyesini anlatmaya başlar. Fırat nehri kenarında bir şehir olan Shurippak şehrinde bazı Tanrılar büyük Tanrılar dünyada büyük bir Tufan yaratması konusunda teşvik etmişlerdir. Bu mecliste Tanrıların babası Anu; danışmanları Enlil, postacıları Ninib ve hükümdarları Ennugi vardır. Kral Tanrı Ea kamyı kulübeye dönerek, Utnapiştım'ı seslenip, ondan bütün mal varlığını bırakarak bir gemi yapmasını gemiye her canlıdan koymasını emreder.

Geminin genişliği ve uzunluğu birbirine uygun olacaktır ve bu gemide denizde yüzecektir. Utnapiştim; Tanrı Ea'ya seslenir ve şehirdekilere bu durumu nasıl açıklayacağını sorar, Tanrı artık Ea'nın bu topraklara lanet ettiğini ve onunla beraber olmak için, derin denizlere gitmesi gerektiğini söylemesini ister. Gerekli malzemeyi toplayan Utnapiştim beş günde tekneyi tamamlar ve teknenin üzerine bir ev yerleştirir. Sonrasında evi altı ambara böler, her ambara dokuz oda koyar. Su sızacak yerleri ziftler, zeytinyağı getirtir. Kurbanlar sunar. Küpleri su, üzüm şarabı, zeytinyağı ile doldurur. Ailesini, dostlarını, altınlarını, gümüşlerini gemiye doldurur. Güneş Tanrısı Shamash, akşamüzeri yağmur yağmaya başlayınca geminin kapılarının kapatılmasını emreder. Sabah olunca ufuktan siyah bir bulut gelerek Ramman gürlemiş Mujati ve Lugal Tanrılar ileri gitmişlerdir. İrragal, vebaTanrısı, gemiyi Ramman'ın kasırgası, göklere kadar yükselmiştir. Kasırga her tarafı harap etmiştir. Bütün Tanrılar korkarak Anu gökyüzüne kadar çıkmışlardır. Sonra Tanrıça İştâr bağırarak, yaptığından pişman olur ve ağlar. Altı gün altı gece kasırga devam eder. Yedinci gün Tufan sona ermiştir. On iki gün sonra bir ada yükselmiştir. Gemi Nasır dağına doğru yol alıp, burada altı gün kadar kalır. Yedinci gün Utnapiştim, bir güvercin salmış, güvercin geri gelmiştir. Sonra bir karga göndermiş karga geri gelmemiştir. Sonra gemidekiler ile beraber inmişler, Tanrılara kurban sunmuşlar bu kurbanları yedişer yedişer kaplara koymuşlardır. Tanrılar kurbanların güzel kokularından hoşnut olmuşlardır. Tanrıların hanımı, kurbanların yanına gelmiş ve Anu'nun kendisine verdiği mücevheri göstererek bu Tufanı da bu kolye gibi unutmayacağını söylemiştir. Bütün Tanrıları ziyafete davet etmiş ama Enlil'in bu davetten uzak durmasını istemiştir. Enlil Tufan'dan kurtulanlar olduğunu görünce kızmış ve Ninib bunun ancak Ea tarafından yapılabileceğini söylemiştir. Bunun üzerine Ea, Enlil'e söz dinlemediğini, insanlara Tufan yerine hastalık ve kıtlık vermesi gerektiğini söylemiştir. Bunun üzerine Enlil gemiye elini uzatıp Utnapiştim ve karısına ölümsüzlük bahşetmiş ve onları uzakta nehirlerin ağzına yerleştirmiştir.

Tufan hadisesinin yazıldığı kısımlar, Babil ve Asur'un Sami diliyle yazılmıştır. Fakat Amerika kazı ekibinin Nippur'da bulduğu ve sonradan okuduğu parça Sümmur lisanıyla yazılmıştır. Tufan hikâyesinin Sümer lisanıyla yazılmış bir

örneğin bulunması, Fırat havzasına Samiler gelmeden evvel de Tufan menkıbesinin mevcut olduğunun göstergesidir.

Sümer Tufan hikâyesi ile Tekvin kitabındaki İbranî Tufan menkıbesi birbirinin aynıdır. Her ikisi de Tufan hadisesi ile insanın yaratılışını birbirine bağlı olaylar gibi göstermektedir.

Sümer Tufan hadisesini anlatan tabletin hepsi bulunamasa da bulunan kısımlar bilgi sahibi olmak için yeterlidir. Bu tableten Zuigiddu ya da Zuidsuddu Sami Ea 'nın karşılığı olan Sümer Tanrısı Enki hem papaz hem de hükümdardır. Bu kimse Tanrı'ya ibadet eden salih bir kimsedir. Bu yüzden bu Tufana karar verildiğine ona bildirilmiştir. Geminin yapılması ve onun gemi binmesiyle ilgili tabletler kayıptır. Sonraki parça Tufanın yedi gün yedi gece devam ettiğini, sonrasında Güneş Tanrı'sının gelerek yeryüzünü aydınlattığını ve Zuidsuddu 'nun Tanrı'ya öküz ve koyun kurban ettiği bahsedilmektedir. Yine bir boşluktan sonra Zuidsuddu Anu ve Enlil Tanrılarının önünde secde etmektedir. Tanrı Enlil'in kızgınlığı geçmiş görünmektedir. Zuidsuddu'ya bir Tanrı ömrü bahşeden Enlil aynı zamanda onu, insan tohumlarının koruyucusu ilan etmiştir.

Sümer Tufan olayı ile Gılgamış destanının ana hatları ile benzer olduğu aşikârdır. Her ikisinde de Tanrı Bel yahut Enlil, yeryüzünü büyük bir Tufan ile mahvetmeye karar vermiş, her ikisinde de Ea ya da Enki adı verilen Tanrı dindarlığından dolayı, güzide bir kişiye kurtuluş sağlamıştır. Bu kişi her iki hikâyede de Tanrılarının sözüne uyarak bir gemi yapmış, kendini Tufandan kurtarmıştır. Her iki Tufan hikâyesinde Tufan yedi gün sürmüştür. Tufan bittikten sonra her ikisi de Tanrıya kurban takdim etmiş ve ulûhiyet kazanmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1. Sosyal Bilgiler Dersi, Programı ve Etkili Öğretimi

Sosyal Bilgiler eğitiminin ne zaman ve nerede başladığı kesin olarak bilinmemektedir. Ancak insanın var olduğu andan itibaren hem fen hem de sosyal bilimler eğitimi başlamış demektir. Çünkü insan doğal ve toplumsal bir ortamda doğar, büyür, gelişir, yaşlanır ve ölür. İnsan yaşamak için hem doğanın hem de toplumun bazı ilkelerini öğrenmek zorundadır⁷¹.

Sosyal Bilgiler dersi ise: “İlköğretim(İlkokul ve Ortaokul)’de iyi ve sorumlu vatandaş yetiştirmek amacıyla, Sosyal Bilimler disiplinlerinden seçilmiş bilgilere dayalı olarak, öğrencilere toplumsal yaşamla ilgili temel bilgi, beceri, tutum ve değerlerin kazandırıldığı bir disiplindir⁷².”

Milli Eğitim’in 2005 yılında yaptığı bir tanım ise şu şekildedir: “Bireyin, toplumsal var oluşunu gerçekleştirebilmesine yardımcı olması amacıyla tarih, coğrafya, ekonomi, sosyoloji, antropoloji, psikoloji, felsefe, siyaset bilimi ve hukuk gibi sosyal bilimleri ve vatandaşlık bilgisi konularını yansıtan; öğrenme alanlarının bir ünite veya tema altında birleştirilmesini içeren; insanın sosyal ve fizikî çevresiyle etkileşiminin geçmiş, bugün ve gelecek bağlamında incelendiği; toplu öğretim anlayışından hareketle oluşturulmuş bir ilköğretim dersi” şeklinde tanımlanmıştır.

Sosyal Bilgiler bir ders olarak, Türkiye müfredatına 1968 yılında girmiştir. Öncesinde farklı derslerin içeriğinde yer alan Sosyal Bilgiler konuları, bu ders adı altında birleştirilmiştir. Sonrasında 1985, 1997, 2000, 2005 yıllarında programda yenilik veya düzeltme yapma yoluna gidilmiştir. Yeni programın öğrenci merkezli olması, yapılandırmacı yaklaşımı temel alması ve içeriğinde farklı sosyal bilimler disiplinlerinin daha fazla karma bütünleşmiş bir görüntü sergilemesi nedeniyle diğerlerinden oldukça farklı olduğu söylenebilir⁷³.

⁷¹ Sabahattin ÇİFTÇİ, “Sosyal Bilgiler Öğretiminde Problem Çözmeye Dayalı Öğrenme Metodunun Uygulanmasına Yönelik Bir Değerlendirme”, Selçuk Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2001, s. 6.

⁷² Münire ERDEN, *Sosyal Bilgiler Öğretimi*, Alkım Yay İstanbul (tarihsiz), s.44.

⁷³ Çiğdem KAN, “Sosyal Bilgiler’in Tarihsel Gelişimi”, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, c.30, sy.2, s.669.

Zorunlu eğitim süresinin 1997’de sekiz yıla çıkarılması ile birlikte⁷⁴, 1998 yılında Sosyal Bilgiler dersinin yeni programı kabul edilmiştir. Bu program, ilköğretim dördüncü sınıf ile yedinci sınıfı kapsar. Bu program, ilköğretimdeki program tekrarını önlemiştir fakat öğrenci merkezli program zemini oluşturulamamıştır. Ayrıca, 1998 programında bazı küresel konular yer almamıştır. Örneğin nüfus artışı, dünya kaynaklarının rasyonel kullanılması, doğal afetler, küresel kirlenme gibi konular yer almamıştır. Program 2000 yılında yeniden gözden geçirilmiş ve bazı düzenlemeler ile aynı yıl tamamlanıp pilot okullarda uygulanmaya başlanmıştır. Dördüncü ve beşinci sınıflar için pilot okullarda ve altıncı ve yedinci sınıflar içinde 2005-2006 yılında uygulanmaya başlayan yeni bir ilköğretim programı hazırlanmıştır. Yeni programın, yapılandırmacı yaklaşımı temel alarak öğrenci merkezli olduğu ve önceki programlara göre daha farklı bir yapı gösterdiği söylenebilir⁷⁵.

Yeni programın Sosyal Bilgiler vizyonu, “21. yüzyılın çağdaş, Atatürk İlke ve İnkılâplarını benimsemiş, Türk tarihini ve kültürünü kavramış, temel demokratik değerlerle donanmış ve insan haklarına saygılı, yaşadığı çevreye duyarlı, bilgiyi deneyimlerine göre yorumlayıp sosyal ve kültürel bağlam içinde oluşturan, kullanan ve düzenleyen (eleştirel düşünen, yaratıcı ve doğru karar veren), sosyal katılım becerileri gelişmiş, sosyal bilimcilerin bilimsel bilgiyi üretirken kullandıkları yöntemleri kazanmış, sosyal yaşamda etkin, üretken, haklarını ve sorumluluklarını bilen, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarını yetiştirmektir” olarak açıklanmıştır.

Sosyal Bilgiler dersine karşı öğrenciler genellikle olumsuz bir tutum geliştirirler. Derslerin sözlü anlatıma dayalı olması, öğretmenlerin klasik anlatıma yöntemini ve soru cevap yöntemini kullanmaktaki ısrarı bunun başlıca sebepleridir. Dersi daha etkili kılmak adına; Ekip çalışması, çoklu zekâ yöntemi, problem çözme yöntemi gibi yollardan da yararlanılmalıdır. Bunun yanında maket kullanımı da

⁷⁴ 2012- 2013 Eğitim Öğretim yılı itibariyle zorunlu eğitim 12 seneye çıkarılmış, okullar İlkokul, ortaokul ve lise olarak ayrılmıştır. Buna göre ilk 4 sene ilkokul, sonraki dört sene ortaokul ve sonraki 4 sene ise lisedir. Dönüşüm neticesinde 5. Sınıflarda ortaokul kapsamına alınmıştır. Yenileri çıkarılıncaya kadar, hâlihazırda İlköğretim yönetmeliği kullanılmaya devam etmektedir.

⁷⁵ C., Öztürk, R. Otluoğlu, *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Edebi Ürünler ve Yazılı Materyaller*, Ankara 2002 Pegem A Yayıncılık, s.83.

birçok duyu organına hitap edeceğinden, Sosyal Bilgiler dersi için de açıkça bir ihtiyaçtır. Yine ders kitaplarının içeriği ve görüntüsü derse olan ilgiyi arttırmaktadır.

Yine Sosyal Bilgiler dersinin sözel bir ders olması, dili kullanmayı zorunlu kılması nedeniyle Edebiyat'tan yararlanılması, Sosyal Bilgiler öğretimini etkili kılacak yöntemlerden biridir. Öğrencilerin kendilerini ifade etmesi becerisinin gelişmesi de temel hedeflerden biridir. Bundan dolayı, disiplinler arasında işbirliği de kaçınılmazdır.

Sosyal Bilgiler'in etkili öğretiminde Edebiyat ürünlerinin de kullanılabilir olması, tarihi vesikalarında kullanabilmesi hususunu akla getirmektedir. Bu nedenle bu araştırmanın amacı, "Darülfünûn İlahiyat Fakültesi Mecmuası'nda yayımlanan makalelerin Sosyal Bilgiler Eğitimin'de kullanılabilirliği" olmuştur.

Bu konuya girmeden evvel, Milli eğitimin tanımladığı Sosyal Bilgiler dersi'nin amaçlarını kısaca gözden geçirmekte fayda vardır:

Sosyal Bilgiler Öğretim Programının Genel Amaçları

1. Özgür bir birey olarak fiziksel, duygusal özelliklerinin; ilgi, istek ve yeteneklerinin farkına varır.

2. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak, vatanını ve milletini seven, haklarını bilen ve kullanan, sorumluluklarını yerine getiren, ulusal bilince sahip bir vatandaş olarak yetişir.

3. Atatürk ilke ve İnkılâplarının, Türkiye Cumhuriyeti'nin sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınmadaki yerini kavrar; laik, demokratik, ulusal ve çağdaş değerleri yaşatmaya istekli olur.

4. Hukuk kurallarının herkes için başlayıcı olduğunu, tüm kişi ve kuruluşların yasalar önünde eşit olduğunu gerekçeleriyle bilir.

5. Türk kültürünü ve tarihini oluşturan temel öge ve süreçleri kavrayarak, millî bilincin oluşmasını sağlayan kültürel mirasın korunması ve geliştirilmesi gerektiğini kabul eder.

6. Yaşadığı çevrenin ve dünyanın coğrafi özelliklerini tanıyarak, insanlar ile doğal çevre arasındaki etkileşimi açıklar.

7. Bilgiyi uygun ve çeşitli biçimlerde (harita, grafik, tablo, küre, diyagram, zaman şeridi vb.) kullanır, düzenler ve geliştirir.

8. Ekonominin temel kavramlarını anlayarak, kalkınmada ve uluslararası ekonomik ilişkilerde ulusal ekonominin yerini kavrar.

9. Meslekleri tanır, çalışmanın toplumsal yaşamdaki önemine ve her meslğin gerekli olduğuna inanır.

10. Farklı dönem ve mekânlara ait tarihsel kanıtları sorgulayarak insanlar, nesnelere, olaylar ve olgular arasındaki benzerlik ve farklılıkları belirler, değişim ve sürekliliği algılar.

11. Bilim ve teknolojinin gelişim sürecini ve toplumsal yaşam üzerindeki etkilerini kavrayarak bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanır.

12. Bilimsel düşünmeyi temel alarak bilgiye ulaşma, bilgiyi kullanma ve bilgi üretmede bilimsel ahlakı gözetir.

13. Birey, toplum ve devlet arasındaki ilişkileri açıklarken sosyal bilimlerin temel kavramlarından yararlanır.

14. Katılımın önemine inanır, kişisel ve toplumsal sorunların çözümü için kendine özgü görüşleri ileri sürer.

15. İnsan hakları, ulusal egemenlik, demokrasi, laiklik, cumhuriyet kavramlarının tarihsel süreçleri ve günümüz Türkiye'si üzerindeki etkilerini kavrayarak yaşamını demokratik kurallara göre düzenler.

16. Farklı dönem ve mekânlardaki toplumlar arası siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik etkileşimi analiz eder.

17. İnsanlığın bir parçası olduğu bilincini taşıyarak, ülkesini ve dünyayı ilgilendiren konulara duyarlılık gösterir⁷⁶.

Bu ana amaçlar çerçevesinde düzenlenen, 4.5.6.7. sınıf Sosyal Bilgiler Eğitimi programlarının amaçları ile ikinci bölümde bahsedilen “Darülfünûn İlâhiyat

⁷⁶ KOMİSYON, *Sosyal Bilgiler Dersi Öğretmen Kılavuz Kitabı*, (6.Sınıf), Meb yayınları, İstanbul 2011, s.25-26.

Fakültesi Mecması'nda yayımlanan Tarih makaleleri" karşılaştırılarak bir sonuca ulaşılabacaktır.

1.1. Eski Harflerle Yayımlanan Makalelerin Sosyal Bilgiler Eğitiminde Kullanılabilirliği

İkinci bölümde özetleri verilen "Eski harflerle yayımlanan makaleler" sırasıyla Dürzî Mezhebi, Yezidîler, Fatımîler ve Hasan Sabbah, Nâsır-ı Hüsrev, Pamir İsmailîlerinin Akaidlerine Dair, Sami Dinlerinde Kurbanın Mahiyet ve Faaliyeti, Anadolu Alevî ve Tahtacılar olmak üzere toplamda on bir makaleden ibarettir.

5. sınıf Sosyal Bilgiler dersi "Kültür ve Miras" adlı ünitenin "Ülkemizin çeşitli yerlerindeki kültürel özelliklere örnekler verir, Ülkemizin çeşitli yerleri ile kendi çevresinin kültürel özelliklerini benzerlikler ve farklılıklar açısından karşılaştırır. Kültürel öğelerin, insanların bir arada yaşamasındaki önemini açıklar." Kazanımlarının edinilmesinde "Anadolu Alevîleri ve Tahtacılar" adlı makale kullanılabilir. Makalenin konusu, Tahtacı adı taşıyan Alevî zümrenin inançlarını belirlemek üzere Anadolu'da Alevî köylerine yapılan ziyaretlerden edinilen izlenimlerdir. Bu ziyaret sırasında edinilen bilgiler, Alevîlerin sosyal yaşamları hakkında bilgi verdiğinden ve bugün hala Anadolu'da bu kültürün yaşıyor olmasından dolayı, bu makaledeki benzerliklerden yola çıkılarak, kendi bölgesindeki ya da başka bölgelerdeki benzerlikleri öğrenip, bunu birleştirici bir unsur olarak kullanabilir.

6. sınıf Sosyal Bilgiler dersi "Güç, yönetim ve toplum" adlı ünitenin;

"Demokratik yönetimlerde yaşama hakkı, kişi dokunulmazlığı hakkı, din ve vicdan özgürlüğü ile düşünce özgürlüğüne sahip olunması gerektiğini savunur. "

Kazanımına ilişkin olarak bugün Mardin, Diyarbakır ve çevresinde yaşamakta olan Yezidîler'in inanç sistemleri örnek verilerek, Yezidîler adlı makale kısmen kullanılabilir.

Yine 6.sınıf ünitelerinden "Kültür ve Miras" adlı ünitenin "Dönemin devlet adamları ve Türk büyüklerinin hayatından yararlanarak ilk Türk İslâm devletlerinin siyasal, sosyal ve kültürel özelliklerine ilişkin çıkarımlarda bulunur" kazanımına

uygun olarak, Büyük Selçuklu Devleti ile ilişkilendirilerek konuların işlenmesi gerektiği özelliğine de dayanılarak, Fatımîler ve Hasan Sabbah adlı makaleden, Nâsır-ı Hüsrev adlı makaleden mümkündür. Hasan Sabbah'ın Selçuklu döneminde yaşamış olmasına nazaran, dönemin siyasi-dini çalkantılarına örnek teşkil etmek üzere makalelere başvurulabilir.

Özel amaçlara inildiğinde sadece belirtilenler için kullanılabilir olan bu makaleler, öğretmenin istediği dâhilinde, genel amaçlara uygun olarak da düzenlenebilir.

1.2. Yeni Harflerle Yayımlanan Makalelerin Sosyal Bilgiler Eğitiminde Kullanılabilirliği

İkinci bölümde yer alan “Yeni harflerle yayımlanan makaleler” bölümünde, Kerrâmîler, Sami Dinlerinde Kurbanın Mahiyet ve Faaliyeti (2 sayı), Tahtacılar (7 sayı), İsmailîler Ağa Han Hint Müslümanları, Küçük Asya Yezidîleri'nin Şeytana Tapmaları, İslâm Menâbiin'de Şamanlık, Orta Asya Türk Boyları (3 sayı), Tufan Hikâyesi ve Tufan Hikâyeleri olmak üzere toplamda on sekiz adet makale bulunmaktadır.

6.sınıf Sosyal Bilgiler dersi,”Kültür ve Miras” adlı ünitenin “Destan, yazıt ve diğer belgelerden yararlanarak, Orta Asya ilk Türk devletlerinin siyasal, ekonomik ve kültürel özelliklerine ilişkin çıkarımlarda bulunur.” kazanımına ilişkin olarak Ebu Dülef seyahatnamesinde adı geçen Türk boyları hakkında bilgi veren “Orta Asya Türk Boyları” adlı makaleler kullanılabilir.

SONUÇ

Sosyal Bilgiler eğitimi günümüz eğitim sistemi içerisinde kendine önemli bir yer edinmiştir. Bireylerin sosyalleşmesi, kendilerini ifade edebilmesi, geçmişini öğrenmesi, içerisinde bulunduğu coğrafyanın avantajlarını öğrenmesi Sosyal Bilgiler dersi amaçları içindedir.

Bu amaçları gerçekleştirebilmek adına, öğrencilerin mümkün olduğunca derse katılımı sağlanmalıdır. Yine kitapların görüntüsü ve içeriği derse olan ilgiyi ve dolayısıyla katılımı arttırmaktadır. Bunun için her türlü kitap, yazılı ve sözlü kaynak, tarihi eser ve doğal varlıklardan yararlanılmaktadır.

Yakın tarihimizin önemli kaynaklarından biri olan Darülfünûn İlâhiyat Fakültesi Mecmuası'nda yayımlanan tarih makalelerinin incelenmesi neticesinde, gerek Sosyal Bilgiler Eğitimi'nin yapıldığı yaş grubu, gerek makalelerin felsefi ağırlıklı olmaları neticesinde, makalelerin bu şekli ile Sosyal Bilgiler Eğitimi'ne katkısının asgari ölçüde olacağı tespit edilmiştir. Ancak, bu çalışmanın şu an yürürlükte olan eğitim programında kullanılmaz oluşu, ileride kullanılmayacağı anlamına gelmez. Özellikle 2012- 2013 eğitim öğretim yılı itibarıyla 12 senelik zorunlu eğitime geçilmesi ve program içeriklerinin yeniden oluşturulması sürecinde bu ve bunun gibi çalışmaların faydası olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

A.Kitaplar

BULUT, Faik, *Ortadoğu'nun Solan Renkleri*, İstanbul 2002.

ÇUBUKÇU, Agâh İbrahim, *Gazali ve Batınîlik*, Ankara 1964.

ER, Hamid, *Darülfünun İlahiyat Fakültesi Mecmuası Hoca ve Yazarları*, İstanbul 1993.

ERDEN, Münire, *Sosyal Bilgiler Öğretimi*, Alkım Yay İstanbul (tarihsiz).

HAMMADİ, Muhammed, *Batınîlerin ve Karmatiler'in İç yüzü* (çev. İsmail Hatib Erzen), Ankara 1948.

HATİBOĞLU, M.Tahir, *Türkiye Üniversite Tarihi*, Selvi Yayınevi, Ankara 2000.

İHSANOĞLU, Ekmeleddin, *Darülfünûn*, İstanbul 2010.

_____, "İslam Dünyasının İlk İlahiyat Fakültesi", *Darülfünun İlahiyat Sempozyumu Tebliğleri*, Ada Ofset, s. 7-19.

ÖZDEMİR, H. Ahmet, *Moğol İstilası ve Abbasi Devleti'nin Yıkılışı*, İstanbul 2005.

ÖZTÜRK, C., OTLUOĞLU R., *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Edebi Ürünler ve Yazılı Materyaller*, Ankara 2002 Pegem A Yayıncılık.

KOMİSYON, *Sosyal Bilgiler Dersi, Öğretmen Kılavuz kitabı*,(6.Sınıf), Meb Yayınları, İstanbul 2011.

Kur'an, Diyanet işleri başkanlığı Yayınları, Ankara 2007.

KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, *Türk Aleviliği Araştırmaları*, Dergâh yayınları, Konya 2010.

YILMAZ, A., *Tahtacılarda Gelenekler*, Ankara 1948.

B. Süreli Yayınlar

ARSLAN, Ali “Darülfünûn İlâhiyat Fakültesi”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 2007.

DFİFM, sy.1, -25, İstanbul 1925- 1932.

MAKSUDOĞLU, “Mehmet, Arkeoloji İlmi Dinin Hizmetinde Nuh(a.s.) ve Tufanı”, *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, Ankara 1974.

KAN, Çiğdem, “Sosyal Bilgiler’in Tarihsel Gelişimi”, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Ankara 2010.

KOÇAK, İnci, Mis’ar b. Mühelhil, *DİA*.

C. Tezler

ÇETİNKAYA, Yaşar, *Dar’ü-l- Fünûn Mecmuası’nda Yayımlanan Kelam Makaleleri*, Sakarya Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Eylül 2006.

ÇİFTÇİ, Sabahattin, “*Sosyal Bilgiler Öğretiminde Problem Çözmeye Dayalı Öğrenme Metodunun Uygulanmasına Yönelik Bir Değerlendirme*”, Selçuk Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2001.

EKLER

شعبی و آلتیبی صابی

ایکینجی سنه

دَارُ الْفُنُونِ
 الْإِسْلَامِيَّةِ كَلِيمَاتُ مَجْمُوعَةٍ

تاریخی ، اجتماعی ، دینی ، فلسفی

حزیران — ۱۹۲۷

۳۴۰

K. Kan

6

D. 655

5-2

شہزادہ باشی — اوقاف مطبعہ سی
 ۱۹۲۶

EK 1: DFİFM, Haziran 1927, Sene 2, 5-6 sayılı derginin kapağı

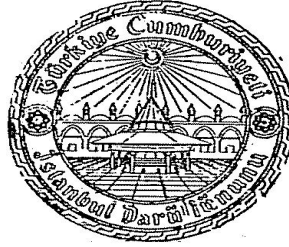
Beşinci Sene

Yirmibirinci Sayı

DARÜLFÜNUN
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
MECMUASI

TARİHİ, İCTİMAİ, DİNİ, FELSEFİ

Kânunuevvel — 1931

İSTANBUL
Bürhanettin Matbaası
1931

EK 2: *DFİFM*, Kânunüevvel-1931, sene 5, 21. sayı kapağı

« (حسن صباح) بیاسین که سمع های بونمز واصل اولدینی وجه ایله اورتایه سن ، یکی بر دین «
 « وملت چیقارمشسک . وانسانلری آلداتیورسک . وزمانک پادشاهنه عصیان نیتکدهسک . «
 « وجاهل داغیلیری باشنه طویلایه رقی طبیعتلرینه ملایم سوزلر ایله اونلری هرایستدیگک «
 « کیمسه بی بیچاقلتمق ایچون حاضر لایورسک . ملک وملتک قوتی و دین و دولتک نظامی کندیلریله «
 « مستحکم اولان خلفاء اسلام حقنده طعن ایدیورسک . بوضالاتی ترک ایله مسلمان اولهک «
 « لازمدر . یوقسه اوزریکه کوندرملک اوزره کثیف براردو حاضر در . جواب ویرمهک «
 « قالفه رقی زنه ار کندیکی ورطه بلایه آتمیهسک وکندی جانکه و تابعلریکه آجیهسک . «
 « والکده کی قلعه نک مستحکم لکنه مغرور اولبهسک . وحقیقه بیله که الکده کی (الموت) «
 « قلعه سنک برجلری کوکک برجلرندن اولسه عنایت الهمیه ایله خاک ایله یکسان ایدرم . . . . »

[(حسن صباح) ک جوابی]

« اجرای عدالت ورعیتپور لکنه سلطان جهانکیرک ایام حیاتی اوزاسین . . (الموت) «
 « قلعه سنده ساکن اولان بوبنده یه درگاه سلطانیدن شویله خطاب بیورلمش که : « سمع «
 « های بونمز واصل اولدینی وجه اوزره اورتایه سن یکی بر دین وملت چیقارمشسک . «
 « وانسانلری الداتیورسک . وزمانک پادشاهنه عصیان نیتکدهسک . وجاهل داغیلیری باشکه «
 « طویلایه رقی طبیعتلرینه ملایم سوزلر ایله ایستدیگک کیمسه بی بیچاقلتمق ایچون حاضر لایورسک «
 « و ملک وملتک قوتی و دین و دولتک نظامی کندیلریله مستحکم اولان خلفاء اسلام حقنده «
 « طعن ایدیورسک بوضالاتی ترک ایله مسلمان اولهک لازمدر . یوقسه اوزریکه کوندرملک «
 « اوزره کثیف براردو حاضر در . جواب ویرمهک قالفه رقی زنه ار کندیکی ورطه بلایه «
 « آتمیهسک . وکندی جانکه و تابعلریکه آجیهسک . والکده کی قلعه نک مستحکم لکنه «
 « مغرور اولبهسک . وحقیقه بیله که الکده کی (الموت) قلعه سنک برجلری کوکک «
 « برجلرندن اولسه عنایت الهمیه ایله خاک ایله یکسان ایدرم « صدر کیر (ضیاء الدین خاقان) «
 « بورایه کلوب بو حکم سلطاننی بی ایصال ایتدیکی زمان تعظیبات فائقه ده بولنه رقی حکم «
 « سلطاننی کوزمک اوزرینه قویدم . وسلطانک بوبنده کینه بی یاد ایتمه سنندن افتخاراً «
 « باشم کوکه ایردی . شیمدی احوال واعتقاد مدن براز بحث ایتمک ایستیورم . امید «